

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

55.058-B

Alt-

55058-B.

43. A. 522

A'

MEZEI GAZDA'

Kézi Könyve,

mellyben

tapasztalás után megmutatták: miként lehessen a' szorgalmas Gazdának jövedelmét rövid idő alatt megszorítani — egyszer smind útmutatással a' rétek', telkek', kertek', gyümölcsösök', s' takarmánynak művelését gyakorolni; a' méheket nevelni, ápolni, s' a' trágját szaporítani; egy szóval mind azt a' mi a' gazdasághoz szükséges, haszonnal megszerezni.

Minden iparkodó

Mezei és Házi Gazda'

sámára.

EGY TOLDALÉKKAL,

a' Marha-tartásról, nevelésről és orvoslásról, különféle hasznos házi Jegyzetekkel.

Kiadta

STAUT JÓSEF,

Cs. Kir. Felhadsz. nagyb.

KASSÁN,
WIGAND GYÖRGY' ÁRÚJA.
1831.

Nem az tselekszik hőcsen , ki Honja' szeretetét abban helyezi , hogy minden idejét annak dicséretére pazarolja ; hanem inkább az , ki hátra-maradásit fejtegeti 's boldogításában elő-segélteni fáradozik.

Gr. Széchenyi István.

A' Könyv' Foglalatja.

	Lap.
Bévezetés	3

ELSŐ CZIKKELY.

A' Takarmány termesztésről.

§. 1 Természeti rétek.	9
§. 2 Toldalék.	16
§. 3 Mesterséges rétek.	18
Luczernai ló-here.	
Veres ló-here.	
Bükköny.	23
Mohar.	34
Krumpli.	35
Krumplira való költség.	40
Búzára való költség hasonlításul.	41
Burgundiai répa' termesztése.	38
Burgundiai répa'sa való költség.	43

MÁSODIK CZIKKELY.

§. 1 Marha tartás általjában véve.	49
§. 2 A' lóról.	51
§. 3 Az ökrörről.	57

	<i>Lap.</i>
§. 4 A' tehénről.	60
§. 5 A' marha istállóni tartásáról.	63
§. 6 A' juh-tenyésztetés.	69

HARMADIK CZIKKELY.

§. 1 A' marha hizlalásáról.	81
§. 2 Össze-hasonlítása a' közönséges hizlaló- eledelek' táplálóságának.	82
§. 3 Barom hizlalás.	84

NEGYEDIK CZIKKELY.

A' trágyáról.	87
---------------	----

ÖTÖDIK CZIKKELY.

Föld-mívelés.	95
Mindenféle mezei életéről.	100

HATODIK CZIKKELY.

§. 1 A' Kertészsegről.	108
§. 2 A' Kert bekerítéséről.	109
§. 3 A' Kertnek fákkal való beültetéséről.	111
§. 4 Az oltványokról.	—
§. 5 Szilva-fáról.	112
§. 6 Kajszin-baraczkról.	—
§. 7 Szelid gesztenyéről.	113
§. 8 Mandola-fáról.	114
§. 9 A' legfájnabb gyümölcsöt termő fák nevei.	115

Lap.

- §. 10. Konyhái zöldekéről. 125
 §. 11. Kártifolia. 126
 §. 12. Zeller. 127
 §. 13. Zöld-borsó. 127
 §. 14. Téli káposzta; kol, és kalerab. 128
 §. 15. Spinát. 129
 §. 16. Veres és mogoró hagyma. 129
 §. 17. Sárga dinnye. 129
 §. 18. Spárga. 130
 §. 19. Jófélé sáfrány. 130
 Toldalék jegyzetek a' Kertészekéhez. 134

HETEDIK CZIKVELY.

- A' Méh-tartásról. 142

NYOLCZADIK CZIKVELY.

- §. 1. A' marhák' nyavalyáiról. 150
 1-ör. Ragadós marha nyavalya elleni általános megőrző szer. 154
 2-ör. Hasouló megpróbált orvosság a' marha-düge ellen. 156
 3-ör. Ismét más orvosság a' marha-düge ellen. 156
 4-er. Az 'uralkodó marha-dög elleni megőrző szer, praeservativum. 157
 5-ör. A' marhákön uralkodni szokott kőrüm és szájbeli nyavalyák, nyelv-rák, tüdő-veszcs, lép-gyulladás, torok-gyík, 's egyéb betegségek' orvoslás módja. 157

- 6-or. A' marhák' szájbéli nyálvalykihullása ellen. 158
 7-er. Nehéz borjadzás ellen. 159
 8-or. Torok-gyík ellen. 159
 9-er. A' marha vérrelé hugyozása ellen. 160
 10-er. Ha a' ló végyemárha' nem vizellhet. 161
 11-er. Szarvas marha' köhögése ellen. 161
 12-er. Marha felfúvódása ellen. 162
 13-or. Tölgy daganat ellen. 162
 14-er. Szembeli hályog' orvoslása. 162
 15-or. A' marha' tetvai ellen. 164
 16-or. A' borjak' bennmentése ellen. 164
 17-er. A' marhák' sebeiket gyógyító szerek. —
 18-or. A' felfordult lovon segíteni, midőn nem
 tudjuk, hogy mi baja lehet. 165
 19-er. Olyan gyógy-kő, melyek akármely idő-
 don megsebesítettett lovakat és egyéb álla-
 tokat ki lehet gyógyítani. —
 20-or. Juh-métely ellen. 167
 21-er. Lép-gyulladás ellen. —
 22-er. Juh-rühnek orvoslás-módja. 168
 23-or. Juh-himlőt megoltalmazó szer. —
 24-er. Sértések' torok-gyíkja ellen. 169
 25-er. Apró pulyák' és libák' felnevelése. —
 26-or. Apró-marha-dög ellen. 170
 27-er. Hogy a' tyúkék jobban tojjanak. —

Bérekésztesül némelly hasznos házi

Jegyzetek

- Juh-tejből mindenben a' tehén-vajhoz hasonló
 színű és ízű vajot készíteni. 172

Pallagi házatlan-csiga' kipusztítása.	174
Hangyak' kivésztése; a' szobából, és kertből.	175
Levelész vagy is fa-tetű' kipusztítása.	—
Rözs-férgék, zsuzsók, patkányok és egerök ellen.	176
Más szer a' patkányok és egerök ellen.	177
Kerti hernyók ellen.	177
Hogy az ültetett magvakat a' földben tanyászó holmi férgék és pondrók meg ne veszteget- hessék.	177
Vén gyümölcs-fákat élesztő-szer.	178
Hogy a' gyümölcs-fa termőbb legyen.	178
Zöld babot télre eltenni.	178
Holmi zöltség' kitételese.	179
Tűz elleni oltalom.	179
Külső ház' falát állandóan sárgára festeni.	180
Különös jó kályha-sár.	180
Sajtot, túrót télre úgy eltenni, hogy se meg-ne penészedjék, se meg-ne fergesedjék, és gyenge maradjon.	181
Mézes vízből eczetet készíteni.	181
Jó eczetet csinálni.	182
Romlott eczetet javítani.	182
Bor vagy türkölj-eczetet készíteni.	—
Jagyzás a' kocsí tengelyek' kenéséről.	183
Könnyű mód csernát a' legfejérebbre fejezteni.	—
Champániai bor' készítése módja.	—
Gyenge bort javítani.	187
Eczetes bort megjavítani.	188
Ha a' hordód fut.	—
Ha dézsád vagy tokenőd fut.	189

	Lap
Nedves szobákön tisztítani.	189
Hogy a' ház serti mindenkor jól egyen.	191
emésztés ellen.	—
Az eczethen termő kizelék-férgék ellen.	190
Hogy az édes tej beszívne fusson.	—
Savanyú serti megjavítani.	—
Hogy a' dongó légy húsdot ne kűpje.	191
Hogy a' vaj esztendőig is frissen álljon.	—
Beszózt halat kiáztatni.	—
Hogy a' fegyvered meg ne rozsdásodjon.	—
Há valami férget elnyeltél.	192
Midőn valaki fülében pondrúk teremnek.	—
Fog-fájás elleni szerek.	—
Gyomor görcs, vagy kólíka ellen.	193
Elgyengült szemeket helyrehozó szer.	194
Vér-has elleni szer.	—
Pokol-yar ellen csallhatlan szer.	195
A' szűnet nélküli csuklás ellen.	196
Hogy a' tetű soha meg ne lephessen.	—
Rüh ellen házi orvosság.	—
Szeplő ellen.	—
Életet hosszabbító, 's a' testet sokféle rosztól	—
megóvó üröm-essencia.	197
Megfagyott tagokat helyre hozni.	—
Aranynak állított portékát megpróbálni.	198

ELŐ-SZÓ.

Ha az ember egy kevés figyelemre méltatja a hazánkbeli kisebb Köz-birtokok 's Jobbággyok' mezeti gazdálkodását, 's azon módokat, mellyek által azt folytatják; úgy szánukodva fogja tapasztalni, hogy azok még jól távol vannak a lehető műveléstől; 's némű-némű keserűség fogja-él az ember-barát szivét, midőn látja, hogy hasznát venni nem tudják azon áldott földnek, mellyet fél szegen mitelnek a restség vagy tudatlanság miatt; ha pedig ezen Osztálybeli lakosaink marhájáról, 's átaljában vére nyomorult állapotjára veti szemeit, nem lehet csudálkozni, hogy a mostani században, midőn virágzásban van minden szomszéd nemzet állapotja, egyedül nálunk még oly szegény a Kisebb-birtokos, még a Jobbágy.

Nagyobbára már jól miteltetnek honunkban is a nagy kiterjedésű Birtokok, Uradalmak; noha sok találtatik még ezek közt is, mellynek ha nem kétszerezni, legalább szaporítani jóval is lehetne jöve-

delmét. Nem ezek számára írom én e' csekély munkámat, mert vannak a' nagyba menő mezeti gazdaság folytatásáról számos, úgy szólván, classicus munkák; sőt sokkal csekélyebb tapasztalatokkal bírok, hogy sem valamit mernék ajánlani számokra; én a' kisebb Köz-birtokosok' s honunkbeli Jobbágyokhoz intézem javallatimat, ha oly szerencsések, hogy tudnak olvasni; kik ha követni fogják útmutatásaimat, bizonyosok lehetnek kfsjövédelmök sokszorozása felől; a' Jobbágy pedig annyira fog könnyíthetni sorsán, hogy mosolygó megelegedéssel fogja viselhetni az adó és egyéb terhek súllyát.

Hogy kellessék szántani, kaszálni, kapálni, abban senki se várjon tőlem leczkét, mert tudja azt minden földmivelő: hanem miként bányának hasznosabban földjeikkel, kertjeikkel; mint kellessék szaporítani a' márhát, ez által a' trágyát, kötetkezőleg a' takarmányt, s mind ezek által a' jövedelmet; — már arról fogok adni csálhatlan utasítást, s pedig ollyast, mellyet véghezvihet ki-ki; mivel egyedült czélom az, a' szegényebb Birtokos' sorsán, a' Jobbágyon, tanácsom s útmutatásommal könnyíteni, és boldogabbá tenni állapotját; s azért kérem Hazafiainkat, hogy ezen kedves Honom' és az emberiség szeretetéből folyó iparom' szengéjét jó neven venni méltóztassanak.

B E V E Z E T É S.

Egyedül akkor várhatunk fekvő jószágunkból lehető nagy jövedelmet, ha megfelel a birtokunkban lévő erő kiterjedésének. Csupán marháinkban találjuk-fel a gazdálkodásnál azon erőt, melyre van szükségünk, s mely egyedül képes jövedelmeinket szaporítani; mert mennyivel jobb a marhánk, annál több a trágya; mennyivel több trágyát készíthetünk, annál több takarmányt s életet természetünk; bőven lévén az első, táplálhat nem csak jó, de számosabb marhát is, az utóbbi által pedig kielégíthetjük házi szükségünket; sőt felesleg teremvén, könnyíthetünk sorsunkon; oda kell célozni ennél-fogva minden iparunknak, hogy szert tehessünk mennél több trágyára, mert a trágya úgy szólván, rúgója a gazdálkodásnak; a hol az kevés, ott az aratás szűk, a takarmány nem sok, a marha nyomorult.

Honunkban ugyan kevesebb marhával bír többnyire a mezei gazda, mint a mennyire szüksége volna, és többet tart sok, mint becsülettel táplálhat; de azért senki se vélje,

hogy a' marha' számától függne a' trágya-sza-
porítás, — koránt sem, hanem a' szülés' men-
nyiségétől; mert csak annyi trágyát ad egy
darab marha, a' mennyi takarmányt meg-
emészt; és így, ha 40 font szénát megemészt
eggy ökör napjában, annyi ganéjt fog adni, a'
mennyit két ökör, ha kettőnek is csak 40 font-
nyi eledelt nyújtunk. Hogy tehát szert tehes-
sünk felesleg takarmányra, legfőbb gondja
legyen a' gazdának rétjeire 's egyéb táplálát
termesztésre.

Nálunk kivált Magyar-ország' melegabb ré-
szeiben, 's melly tájéknak nincsen folyó-víz, ,
nagyon kevés még a' széna, következőleg ar-
ra kellene törekedni az oly vidékeken, hogy
takarmányt ne csak réteken, de ugar földc-
ken is természetesen. Ritka oly határ, melly-
nek ugarjából el ne szakíthatna még a' Job-
bágy is, annyival inkább a' Köz-birtokos men-
nyi annyi számú holdakat ló - here, lednek,
büköny 's egyéb ilyféle a' szénánál is jobb
takarmány alá; már pedig addig, míg ezt nem
fogják tselekedni, senki se várja birtoka jö-
vedelmének nagyobbulását, mivel marhát tar-
tani nem lehet bőséges eleség nélkül sem jól,
sem nagyobb számmal. Csak arra határozzák-
el magokat egyszer a' Köz-birtokosok és Job-
bágyok, hogy eltiltsák ugarjok' egy részét a'
marha legeltetéstől, azonnal bele foghatnak
a' takarmány szaporításban; a' nélkül is az
ugaron, mellyet jókor tavasszal már ugarol-
ni kell, kevés enni valót kap marhájok.

Például felveszek egy gazdát, legyen az akár Köz-birtokos akár Jobbágy, kinek egy nyomásban 12 köből vagy 24 posonyi mérő alá való szántó-földjei vannak. Van tehát az ily gazdának minden esztendőben 12 köblös ugarja; szakaszson - ki ebből magának egy köblöst krumpli, egy köblöst kukoricza, és négy köblöst ló - here, búkköny, vagy más zöld takarmány alá, felmarad ekkor még ugarjának fele. Annyit teremhet a' krumpli és kukoricza földje, hogy házi szükségére az első untig elegendő, sőt felesleg is fog néha lenni; a' másodikból meghizlalhat egy pár öreg sertést jó tenyérenyi szalonnára; a' négy köblös p. o. ló - herével hevetett földjéből szánjon pedig két köblöst zöldiben tehenei' számára, a' más két köblöst végtére télre való szénának, 's el fog csudálkozni, minő hasznót ad az ily gazdálkodás' módja, mert egy csak középszerű köblös földről haza takaríthat 50 mázsa száraz szénát, vagy 250 mázsa zöld takarmányt. Untig elég lévén egy fejős tehennek 24 órára 75 font zöld ló - here, tehát egész nyáron által mindég istállón tarthat az egyik két köblös ló - herésséből három darabot, melyek több tejet, vaját fognak adni néki, mint más legelőre kijáró hat tehen; azon kívül pedig szaporítanak rendes ágyazás mellett 210 mázsa vagy is 20 szekérnyi trágyát. Lehaszálván azomban néhányszor a' más két köblös ló - here földjét, gyűjtögethet arról nyolcz nagy, négy marhás szekérnyi télre való száraz szénát.

Által-láthatni már csak ebből az egygyetlen előre-bocsájtott példából, hogy a' takarmány' szaporítását könnyű móddal lehet előre vinni a' mezei gazdaságnál, mire való nézve értekezni fogok munkámban legelőször is a' természetes és mesterséges Takarmány - termesztésről, azután Marha - tartásról 's annak Hízlalásáról, Trágyáról; ezek után egy keveset a' Föld-mívelésről, Kertészsegről és Méh-tartásról; rekesztékül pedig a' Marhák' — nyavalyáiról 's azok' orvoslásokról, és sok helyen ön' tapasztalatimból merített út-mutatásokat közleni.

Csak azt fogom rövideden elő-hozni mind ezen tárgyak körül, a' mi a' szegény emberre nézve hasznos és tudni való, 's egyedül ollyas természetmények' neveléséről szólni, melyekből pénzt szerezhet a' falusi gazda; ellenben olyanokról halgatni, melyeknek termesztése még nálunk divatba nem jöhet mostani körülményeink miatt; kerülni fogok minden szaporítást 's hosszúság elő-adást, az által nem szaporodhatván a' munka nagyra, következőleg nem nevelkedhetvén az ára is; azt minden sorsú mezei gazda megszerezheti.

ELSŐ CZIKKELY.

Takarmany-termesztes.

Természeti rétek.

Azért vannak rétek és legelők, hogy teremjenek ollyas plánták, mellyek alkalmasok házi állataink táplálásokra. Maga keresi a marha legelőn eledelét; a rétekről pedig fel-
 takarítjuk azt vagy mint fűvet, vagy szárazon, s ugyadjuk eleibe. Ez a különbség a rétek s legelők közt.

Vagy mesterségesek vagy természetesek a rétek; ezeken magától termi a természet a fűvet; vetjük pedig azokat a mesterségesen, minekelőtte munkáltuk földjüket. Ebből tehát nyilvános, hogy minden darab földből lehet mesterséges rétet készíteni, és hogy a természetes rétek is munkálás s javítás által mesterségesekké válhatnak.

Vannak rétek, mellyeket csak egyszer lehet kaszálni, s azok száraz rétek; másokat egy nyáron által kétszer, sőt háromszor is lehet kasza alá venni, s ezek a leggazdagabbak. Ismét némelylek rónán, mások partokon

vagy lapályokon terülnek-el. Ha a föld' minémiségét tekintjük, — száraz, nedves és posványos réteket találunk; az utóbbiak között vannak a savanyú poshadt természetűek és az ingoványok.

Megviágálja a szemes jó gazda rétjeit, 's minekutánna kitanulta fekvésöket és természetöket, a képpen fordítja hasznára azokról a szénát. A poshadt réteken termett széna egyedül lovaknak való, 's ezek is csak szükségből emésztik-meg; veszedelmes más marhának vagy juhnek adni, mert elnyavalyásodnak tőle.

Hasznosokká lehet tenni mesterség által többnyire a nedvesebb természetű réteket is, ha tudni-illik azokon nedvességök' mennyiségéhez szabott mélységű árkok vonattatnak, az által belőlők a víz lesvárogván kifolyhat; de a hol ilyen lecsapolást nem lehet eszközölni, ott nem marad egyéb hátra a tulajdonosnak, hanem hogy rétje' legmélyebb lapájában egy kis tavat ásson. Az ily tavat annyira kell kiasni, még kavacs-rétegre nem akadunk, a midőn osztat az egészből ebbe svárogván a víz, a kavacs-rétegen föld alá vezet magát, 's elenyészik az alatt. Azomban a tó' tsinálásnál arra kell figyelni, hogy körökörül a partja harántékesen essék, az - az: a föld' színén szélesebb legyen mint a fenekén; el kell pedig a földet tőle hordani, ne hogy az első 's víz által újra vissza-vitettessék abba. Az ingoványok' kiszárítása nagy költsége-

ket kíván, annál-fogva a' kis birtokosok' erejét felül múlván, arról itt szólni sem fogok.

A' száraz rétek finom, de kevés szénát szoktak ugyan adni; mivel pedig bőséges széna termesztésre kell törekedni a' mezei gazdálkodásnál, tehát azon legyen minden birtokos, hogy megjavítsa minden nemű rétjeit, 's azokon a' lehetőségig sok fűvet termeszzen. Ha tehát ollyas rétje van valakinek, mellyen a' fű ritkán terem, az könnyen segíthet magán azzal, ha megtrágyázza azt minden harmadik őszön. Midőn tudni-illik már megszűnt ősszel a' szántás, vetés és egyéb mezei munka, akkor a' száraz rétek hántessenek - meg bőven jó ivott szarvas marha ganéjjal, minden köblős földre 12 szekér trágyát számolván; ezután jókor tavasszal, minekelőtte a' fű sarjadzik, ezen trágya halomra gerebeltessék, 's azt a' gazda vagy az udvarán lévő ganéjjára hordja haza, vagy rakásba rakja a' mezőn ollyas földje lábához, mellyet ősszel ugy is trágyázni kellene; ezen már kilugzott 's rakáson lévő ganéj nyáron által megint további rothadásba esvén, haszon - vehető trágyává fog válni. Őszi essők, télben a' hó 's annak leve ezen szétt-szórt ganéjból minden zsírt és savat a' fűvek' gyökeire viszik, mi által azok következő tavaszon bujábban fognak tenyészni, 's nem csak kétszer, de kedvező nedves esztendőben háromszor is kaszálhatókká válván, bőven megfogják az ügyes gazda' fáradozását és trágyáját fizetni. Ha valaki sovány rétjeit ily formán csak minden negyedik esztendőben is

megganéjozza, takarmánnya' mennyiségét családkezésig annyira fogja szaporítani, hogy felhizlalt rétjein három annyi széna fog nőni, mint más magára hagyattatton. Még a' nedves természetű réteket is lehet így javítani, 's termőbökké változtatni. Azonban a' sovány réteket semmi- sem hizlalja-fel' jobban mint a' ganéj-lév. Ősszel hordókba töltve, fele vízzel feleresztve vitetessék-ki a' rétekre, 's midőn a' gazda szekerén lévő egygyik hordója caapját kihúzza, 's belőle a' ganéj-lév csorog, addig azt más segédje lapáttal loccsantassa széjjel, melly munkélódás közben a' székér meg ne álljon, hanem a' rétet lassan haladva minden szögen-szagon keresztül-kasúl járja.

Ha pedig valamelly birtokos rétjei' javítását még sikeresebbé kívánja tenni, az legjobban tselekszik, ha egygyikét a' másika után felszántja, a' mit szinte ősszel legjobb véghez vinni, a' midőn osztán az ily felszántott rétbe azért következő tavaszon krumplit vagy kukoriczát ültethet, hogy ezek által a' föld megporhanyósodjék. Ezen növények letakarítása után jól meg kell a' földet trágyázni, azt bele szántani, és tavaszig úgy hagyni; azonnal tavasszal újra felszántatván 's beboronáltatván, jó sűrűn vessenek-bele fű magot, 's tövissel boronálják-be. Az illy újra készült követér rétben kimondhatlanul buján fog a' fű teremni, mellyet ha néha-néha felülről megfognak trágyázni, bő termékenysége kúsz esztendőkön is túl halad. Noha sok esztendőig tenyésző fűvek azoktak többnyire a' réteken

teremni, mindazonáltal azok minden esztendőben virágjokhan lekaszáltatván, tenyészés végett soha érett magot nem hullathatnak, mellyből természetesen következik, hogy gyökeik napról-napra vénülvén 's. gyengülvén, végtére egygyenkint kiszáradnak, 's kipusztulnak a' legjobb rétről is; következésképpen kevés szénát adnak, 's azért tehát szükség őket, ugy mondva; megiffjítani.

A' mi azon magot illeti, mellyet a' gazda elvénült 's felszántott rétjébe el akar vetni, arra könnyű lészen azért tenni; ha padján a' széná-port tavasszal össze-sepri, zsákokban rakja, a' bevetendő rétjeire kiviszi, 's ott sürűn elhinti.

De még jobban fog a' gazda tenni, ha felszántott rétjébe, mellyben egy nyáron már krumplit vagy kukoriczát termesztvén, földjét porhanyóvá tette, más tavaszon fű-mag helyett luczernai ló-herét vet. Kővér parázs földben ezen ló-heré fajta sok esztendőig eltenyészik, és mivel egy nyáron által kétszer, sőt kővér esztendőben háromszor is kaszálható, annyi finom takarmányt ad, mint más ugyan oly nagyságú három darab közönséges rét. Azomban a' luczerna is ki szokott idővel veszni 's ritkulni, azért mihelyest a' gazda rajta üres foltokat veszen-észre, azokat minden tavasszal jókor egy kapával vakarja-fel, néhány marok fű-maggal hintse-meg, 's valami darab tövissel a' földbe húzogassa; noha az oly luczernást, melly már ritkulni indul, legjobb azonnal más haszonra fordítani. Igen

ajánlható a' luczerna kétféle tekintetből is: először azért, hogy ő, ha csak sorokban nincsen veteményezve, és ha csak minden tavasszal nem kapáltatik, többnyire fűvel szokott teremni, ezen okból tehát; azonkívül szárai is más fajta ló - herénél szárazabbak lévén, ha mindjárt nyersen nyújtják is a' marhának, azt oly hamar nem fújja - fel; másodszor pedig azért, hogy már Május' hónapjában sarlózni vagy kaszálni lehet, 's ennél fogva legkorábbi zöld takarmány.

A' nedves, mohos rétekre különös figyelem fordítassék, minden ősszel a' moha rölök vas-gerebélyekkel vagy vas-boronával levakartassék, és 3-4 esztendőben egyszer hamuval, melyet a' gazdaszszonyok elég gondatlanul az útszára kivetnek, behintessék, 6-8 köblöt egy köblös rétre számolván. A' kinek módjában van, 's a' hol a' mész olcsó, ott porrá omlott oltatlan mésszel lehet őket nagy sikerrel behinteni, mert attól a' marha azonnal kivesz. Ha jól levakartatott a' moha, nem fog ártani a' rétet csak felülről is széna-porral vagy is fű-maggal behinteni, melyet az őszi essők 's téli havak a' földbe nyomván, az csak ugyan kikél, 's a' fű' sűrűségét nevelni fogja. Leghasznosabb azomban az igen elmohosodott és szűk termésű réteket felszántani, egy pár esztendei krumpli vagy kukoricza termesztés által belőlök a' vad-vizet kivesztetni, földjüket megporhanyítani; végtére pedig fű-maggal annak rendi szerint bevetni, 's az által új rétekké átváltoztatni. Krumpli vagy kukoricza'

kapállása által össze-keverttén a' föld, el-
sikkad belőle mind a' nedvesség, mind a' moha.

Első helyen áll a' fű' tenyészését izgató
többi szerek között a' fából való fűrész-por is.
Ha valaki ily porra az asztalosóknál, vagy fű-
rész-malmokban szert tehet, annak javaslom
megszerzését. Ha rétyet jókor tavasszal még
hó-vízen fűrész-porral elég bőven behintette,
kaszáláskor annak szerfeletti termékenységet
bámolni fogja.

Van valamelly vidéknek folyó-vize vagy
patakja, 's viz-mentiben fekszenek rétei, ott
azokat kimondhatlan haszonnal lehet áztatni,
ha tudni-illik a' folyó' árkából jobbra - balra
apró csatornácskák ásattatván, azokon nyár'
elején 's nagy szárazságban éjjel a' rétekre ki-
bocsájtatik a' víz, és pedig éjjel azért, mivel
nappal nagy hőségben, a' vízzeli elöntés ká-
ros lenne.

Még az is a' természetes rétek' javításához
tartozik, hogy azokon a' szorgalmas gazda
minden ősszel vagy tavasszal a' hangya-
zsombikokat 's vakandok-turásokat széjjel
egyengesse, nyárban pedig, midőn a' fák
gyökeikből egészen az ágakra vitték-fel ned-
veiket, a' réteken találtató bokrokat kiortsa;
nedves réteken a' mohát vas-boronával ke-
resztül-kasúl járva felszaggassa, hogy azt az-
után tavasz nyílttakor vas-gerebével rakásra
húzogatván, megegethesse, a' midőn osztán,
mint már mondtam, azokat akár ősszel akár
tavasszal magától porrá omlott oltatlan mész-
szel vagy hamuval bőven behintheti, melly

kintés által a' moha gyököstől kiészvén, bírtokosa' költségét 's fáradozását sűrű rendekkel pótolja-ki.

Hazánkban sok helyeken az a' káros szokás uralkodik, hogy a' marha Sz. Mihálytól Sz. Györgyig réten legeltetik. Ezen szokás mellett a' gazdák csak az időre 's nem rékjeik' tulajdonságára figyelnek, holott az által magoknak nagy kárt okoznak; mert a' fű Sz. György előtt már csírázik, melyet a' marha lecsipdesvén, tenyészésében 's további növényében nem csak megcsökkenik, hanem kifejlésében megzavartatván, nagy számmal kivesz, 's az által sűrűsége fogyván, az egész rétbeli haszon napról-napra kevesedik. Posványos rétekre se lovakat, se szarvas marhát, annyi-
val inkább juhokat nem tanácsos bocsájtani; az elszűlyedés' veszedelmén kívül a' marha mindenféle vízi-férgek' tojásait 's fiait felfalván, egyebet nyavalyánál legelőjéről haza nem hoz. Megemészthetik ugyan a' sértések minden következés nélkül a' vízi férgeket, de egyszerűsmint a' plánták' gyökei orraikkal feltúrják, 's megeszik; ne hajtassanak annakokáért semmi időszakaszban használható rétekre a' sértések. Széna és sarjú takarítás után lehet a' lovakat, szarvas-marhákat és juhokat legeltetni, a' meddig az idő 's megszokott élet-módjok engedi, száraz réteken; sőt száraz őszön a' különben nedves rétekre is lehet őket kibocsájtani. De átaljában nem kellene nedves időben semmi-nemű rétre marhát eresztetni, mert az még szárazabb réten is a' fűvet kör-

meivel össze-viszsa vagdalván, melyben mint száraz földben a' fű gyökei ugy se hathatnak-be mélyen; következöleg a' földbe gyengén kapaszkodnak, és így nagy kár esvén a' gyökökben, a' rét' jövődö termékenysége kisebbedik.

Nem szándékom a' természetes rétek' ápolásáról többet 's bővebben írni, mert ahhoz sok falusi Gazda ugy is már ért; hanem egy javallatomat még sem mulathatom-el, mely által kiváltképp' azon Helységekben, hol a' tüzelő-fa' szűkibe vannak, legszebb 's hasznosabb módon némi-némű tüzi 's egyéb fára minden birtokos szert tehetne. Az pedig abból állana: hogy minden gazda rétjei' két végét hasznos, de nem vad, hanem beoltott jó féle téli gyümölcsöt termő fakkal ültesse-be, melynek a' sővári, muskatály, bóczmán, mosáncz, kormos-alma, — virginiai, téli pergamment, 's téli izembart körtvélyek; napról-napra nevedeknének ezen fák; mivel a' réti föld nyugodt föld, 's néhány esztendők mulva gallyaikból tüzi-fa, gyümölcsseikből felesleg eledel és pénz jönne-be. Az így élő-fakkal körülpártázott rétek több fűvet teremnének, feltartóztatván a' nagy és sorvasztó szeleket, szaporítanak a' harmatot, lehulló leveleikkel öszszel a' marhát táplálnák, 's így a' mezei gazdának minden tekintetben nagy hasznára lennének. Eleinte ugyan szorgalmas felvigyázásra lenne szükség, hogy a' legelő marha kárt ne tehetne, de tudná fiatal fáit a' Gazda tövissel körül-rakott befonyásokkal oltalmazni

mellyek ápolását és fáradozását idővel nagy
 nzsorával fizetnék-meg. Képzeljünk csak egy
 Helységet, mellynek rétjei néhány ezer jó fé-
 le gyümölcs-fákkal volnának körül-övedzve,
 vallyon nem örvendezne é lelkünk, ha azt va-
 lóságosítva láthatnók, pedig Külföldön sok
 Tartományokban gyümölcs-fa erdönél nincs
 egyéb erdő, és még az ország-utak is azok-
 kal vannak végig plántálva. Mennyivel több és
 jobb elesége volna a' gazdának, mennyivel
 több jövedelme!!! Pedig azt megvalóságosít-
 tani nem oly nehéz dolog, mint sokak előtt
 látszik, mert kiviteléhez csak akarat, szorga-
 lom és példa kívántatik. Kínszeríteni kellene
 a' Földes-urnak ennek tellyesítésére jobba-
 gyait, ha pedig minden Gazda fát ültet, ugy
 bizonyára mezőben lévő gyümölcsét senki-se
 lopná-meg, ültetvénnyyét senki-se venné-ki;
 főképp' ha minden fa-rontók irgalmatlanul
 megfenyítetnének.

T o l d a l é k.

II. §.

Ha nálunk egy köblös természeti rét két
 kaszállásra 30 mázsa szénát ad, már azt leg-
 jobbnak; 24 mázsa termőt jobbnak; azt pe-
 dig mellyről 16 mázsányit takaríthatunk haza,
 még jónak nevezzük; de ha meggondolnók,
 hogy ezen rétek javítás által termésőkben csak
 nem kétszeresíthetnének, 's most megjavítat-

talhoz hasonlítva minő keveset teremnek; úgy reméllem, hogy a' fellyebb elő-adott culturájok ellen semmi kifogást nem lehet tenni.

A' széna' aránnya a' kétszer kaszálható 's jó füvet termő réteken a' sarjúhoz-képpest úgy áll, mint-eggy a' félhez, ritkán mint eggy a' három negyed-részhez. De ha Július és Augustus holnapokban essők járnak, úgy gyakran annyi sarjú terem, a' mennyi széna volt. A' nyers fű aránnya a' szénához képpest úgy áll, mint öt az egyhez; öt mázsa fű, egy mázsa szénát ad.

Egy jó kaszás egy köblös rétről a' füvet egy nap alatt könnyen levághatja. Széna takarításnál kedvező időben eggy ember három nap alatt 12 mázsa szénát megszáráthat 's elkészíthet. Fél köblös rétről tehát 12 mázsát számolván, nyolcz köblös réten termett széna' feltakarításához jó időben három napokon által 16 személyre leszen szükség.

Ha valaki szénáját nap-számosok által kaszáltatná, szárítatná, 's pénzért hordatná haza; úgy mázsája tizenöt és fél krajczárokbán kerülne.

Mert egy köblös rét' lekaszállásáért egy	
napi szám kerül	48 krban.
Széna szárításáért két napszá-	
mos némberek 3 napokért 2 f. 24 kr.	
Két 4 marhás szekernek 24	
mázsa haza-viteléért 's le-	
rakásáért	3 fr. — —

Öszvesen 6 fr. 12 xr.

Ha szénánkat 10 — 11 fontos csomókba köttetni kívánjuk, a' mit minden rendes Gazdának tselekedni kellene, mert portzióként adogatván marháinak a' takarmányt, cselédje nem vesztegethetné; azon esetre egy férjű napjában 12 mázsányit felköthet.

Mesterséges rétek.

§. III.

Átaljában a' föld-mívelés elegendő trágya nélkül nem emelkedhetik. A' szükséges trágya készítéshez pedig elegendő számú házi állatoknak kell lenni, melyeket a' mezei gazda nem tarthat, ha takarmány' szükiben van. Valamint tehát a' mezei gazdálkodás' rúgója a' trágya, úgy virágzásának a' szükséges takarmány fő istápjja.

Meg van ugyan majd minden föld-mívelő ezen igazságról győződve, mindazonáltal sokan elegendő földi birtokjok mellett is a' szülés' szaporítását elmulasztják, holott azon könnyen segíthetnének: koplaló marháikat szánják, melyek bőgésök által gondatlanságokat szemökre vetik. A' helyett tehát, hogy földjeiken szorgalom által takarmányt szaporítanak, koplaltatják barmaikat, számokat idővel kevesítik, 's az által saját boldogulásokat keskeny határok közzé szorítják. Minden okos gazdának azon kellene hát törődni, hogy birtoka' nagyságához képpest marháját szaporítsa, 's azoknak szükséges eledelt termeszszen. Ezen feltétel' kiviteléhez való eszközöket min-

denütt a' mesterséges rétekben fel lehet talál-
ni, a' szemes gazda ezen eszközöknek még
ott sem leszen híjjával, hol természetes rétek
nincsenek. Midőn az ember szántó-földjének
egy részét takarmánytermesztésre szánja, ak-
kor semmi kárt nem fog vallani, sőt nyertes
leszen. Majd mindenütt lehetne a' haszontala-
núl heverő ugarokat mesterséges rétekre for-
ditani, mellyek az ugar esztendő' kimenete-
lével ismét az őszi vetésnek helyt adhatnak, 's
ennek nevelkedésére nem kis befolyással le-
hetnek; sőt ha némely darab szántó-földek
több esztendő'ig használható mesterséges
rétekké által - változtatnának, a' birtokos
még akkor se veszítené, mivel több szü-
lése lévén, több trágyát készíthetné, 's az-
zal a' többi földjeit hővebben megtrágyáztván,
többet teremnének azok. Az illy forma gazdál-
kodás mellett nem csak a' mezsei gazdaságra,
de a' marhá' száma szaporodván, az ebből há-
ramló haszonra nézve is nagyobb a' nyereség.

Minden növények, mellyek házi állat-
jainkat táplálni képesek, 's ezen tekintetből
termesztetnek, alkalmasok arra, hogy uga-
rokban vettessenek. Illyen közönségesen a'
Krumpli, többféle Répa nemek, a' Tök, Bük-
kőny; — mindenféle fű - nemek: Mohar, az
örökös Ló-here vagy is Luczerna, a' veres Lo-
here, Káposzta, 's egyebek. Termeszhet hát
minden mezsei gazda földjei' minéműségéhez 's
házi állataihoz illő növényeket, a' rájuk teen-
dő költséget mindenkor előre felszámolván, a'
belőlök vissza-háramló haszonnal egygyütt.

Rozs, Árpa és a Zab is igen jó - féle édes és tejet hozó takarmány, ha azt, minekelőtte fejbe indulna, lekaszálják; mind ezeket lehet egy nyáron által kétszer, sőt kövér időben háromszor is fü gyanánt használni; mert mindenkor újra hajtanak. De mivel azokat a' szarvas marha igen mohón szokta falni, etetéskor azokat más száraz takarmánnyal keverve szűkség adni. Sőt még szénának is lehet ezen élet' nemeit fordítani, ha virulásukkor kaszáltatnak-le, a' midőn osztán belőlök igen jól tápláló széna válik. Hogy pedig a' gazda marhájának még ősszel is zöld eledelt nyújthasson, 's az által teheneinek tejét szaporíthassa, búza vagy rozs földjeit azonnal az aratás és behordás után zabbal vesse-bé, oly magasra fog az őszig felnőni, hogy abból bőven fővezhet.

Lehet tehát mindenféle gabona nemeket 's pedig nagy sikerrel takarmánynak használni, főképp ott, hol a' határ' fekvése mesterséges réteket nem enged tétetni, mert még a' rendes őszi 's tavaszi vetéseinkből életet is, takarmányt is egyszerre kaphatunk, ha a' búza vagy rozs Augusztus hólnap' elején jó kövér földben elvettetik, az illy jókori vetés alkalmas időben már Octóber' elején oly magasra nő, hogy azt marha számára fü gyanánt lehet kaszálni, vagy lehaszálva szénának is fordíthatik; csak arra kell vigyázni, hogy mindenkor száraz időben, vagy jókor reggel, vagy estve felé azon harmincsan vágják, és pedig addig, míg szárba nem indult. Az illy ősszel lesarlózott vagy kaszált őszi vetés megerősöd-

yén, ismét a' legközelebbi esső után felnő, jövő esztendőben pedig szint' annyi magot fog adni, mint más vetés, melyet szokott időben vetettek, 's mellynek kaszát nem mutattak; sőt az illy igen koránti vetés a' kiázástól is mentt szokott maradni. Így lehet a' tavaszival is bántani, ha jókor vetették, mert mind a' zabot mind az árpát le lehet vágni, minekelőtte szárra indultak, egyszer a' marha számára a' nélkül; hogy termékenységek csökkenést szenvedne; sőt tisztább magot fognak adni mint más tavaszi; a' mi pedig megérésöket illeti, az is csak néhány napokkal esik későbbre. Mesterséges rétet ugy is tsinálhat a' gazda valamely darab ugar földjéből magának, ha azt megtrágyáztatván, tavasszal holmi búza, rozs, árpa, zab, lencse, lednek és más lénás abajdoczczal jó sűrűn beveti; felsérdülván ezek nélkül, nyáron jó 's hasznos takarmányt adhatnak, és mellyeket azon a' nyáron kétszer is kaszálhat; midőn pedig az őszi-vetés' ideje eljött, akkor ezen földet felszántván, mivel a' bele forgatott zöld vetés által is meghizlaltott, bátran gabonát; sőt ha porhanyú fajtájú, búzát is csak olly előmenetellel vethet-bele, mintha benne soha fűvet nem termesztett volna.

Legtöbb hasznot ad azomban az olyan ugarból készült mesterséges rét, mellybe veres ló-here vettetik. Forgassa-meg a' gazda ősszel valamely tavaszi alá menendő földjét; trágyázza-meg azt tavasszal, és szokás szerint árpával vesse-be, 's midőn az árpa már

beborónáltatott, akkor egy köblös földben 16 font veres ló-here magot szórjon fölibé, oly formán, mint a' kölest szokták vetni; végtére az egész földet tövis boronával húzogassa - be. Az árpa között árnyékot találván a' ló-here, azon a' nyáron kikél, megbokrosodik, 's árpa kaszálláshor annak szalmáját javítani fogja. Következő esztendőben, midőn a' szántó-föld úgy is ugaron állana, a' gazda kétszer is kaszálhatja, és ha követ esztendő talál lenni, bizonyos lehet benne, hogy egy köblös földjéről ló-here szénát hat szekérrel is betakaríthat. Az illy földbe, ismét ősszel felszántatván, jövőre hízvást rozstot vethet, 's ha porhanyón szántódott, húzat is.

Illyenképpen szaporíthatja minden mezei gazda takarmányát, 's ugarjából mesterséges rétet csinálhat, melyen mindenkor két annyi mennyiségű 's két annyi jóságú széna fog teremni, mint ugyan olyan kiterjedésű természetes réten, és egyedül a' tulajdonosok akaratjától függ, hogy az illy munkálkodás minden Helységben behozattassék. Ritka az a' Falu, melynek külön szakasztott kukoricza földjei ne volnának, melyekre a' marha úgy sem hajtatik; az illyen földekből válaszszonki minden gazda magának egy pár köblöst, és azt esztendő mesterséges rétté vagy is ló-herréssé változtassa. A' hol pedig ugarba szokták a' krumplit vagy kukoriczát ültetni, ott a' lakosok annak felét hasíttassák ki, melyben

azután minden-ki kukoricza és krumpli mellett ló-herét is vethetne.

Lássuk most a' mesterséges rétekbe használható mindenféle növények' termesztését, 's velek való bánás módját. Mint leghasznosabb első helyen állhat:

A' Luczerna-ló-heré, Luzerne, medicago sativa. Ez nem csak világ szerte, de hazánkban is már nagy haszonnal vettetik, noha sok tájékokon még esméretlen, pedig az a' többi termesztmények között haszna miatt figyelemre méltó. A' hol az Elöljárók és Papok szerencsés példával mentek-elő, ott Luczernát már kisebb birtokosok' földjeiken is láthatni. Ha ezen ló-herét a' Földes-urak, az ő Tisztjeik 's a' lelki Pásztorok termeszténék, 's azt közön-ségessé tenni iparkodnának; úgy annak hasznáról a' kisebb birtokosok és jobbágyok meggyőztetvén, követésre indíttatnának.

A' luczernának több láhnyi hosszúságú 's vastag szív-gyöke van; szára két három láhnyira nő-fel, és koronájában sok ágakat bocsajt. Nálunk nagyon megterem, kivált a' melegbb tájékokon; tavasszal két három héttel is hamarébb lehet mint egyéb ló-heré nemeket zöld takarmánynak használni, ha csak az idő' mostohasága nem gátolja; ősszel pedig még aratni lehet, midőn a' veres ló-heré már csak legelőnek használható. Az igaz a' marha tőle fel is fűvődik, ha az ember zöldibe virágzása előtt, vagy nagy mennyiségben 's más szárazabb szűléssel nem keverve eteti; de még sem olyan puffasztó mint a' veres ló-heré.

A' néki tetsző földben meggyöközött luczerna helyes vele bánás mellett tizenkét 's több esztendőig is egy helyben eltenyészik, ha csak valami különös történet el nem öli, 's ezen tulajdonságáért nevezik örökös ló-herének. Kedvező esztendőben lehet egy nyáron által háromszor, sőt néha négyszer is kaszálni, és hasonló körülmények között mindig több szülést fog adni mint a' veres ló-heré; nagyon kedves eledel akár nyersen, akár szárítva, mind a' lovak, mind a' szarvas-marha, mind a' juh előtt; ezen takarmány mellett nem szükség a' lovaknak zabot adni, a' tejet pedig igen kövérré teszi, a' vaj sokkal jobb ízű utánna 's tartósab mint más eledel után. Lehet ezzel még a' sertéseket is táplálni, ha egy-egy nyalábnyit elejükbe vetnek. Az idő viszonyainak a' veres ló-heré 's más ilyen forma tartós takarmány jobban ki van téve, mert ha egyszer a' luczerna magát hosszú gyökeivel a' földbe fészkei, azután az idő alkalmatlan járását fel sem veszi, 's a' gazdát száraz esztendőben takarmány szűkitől megőrzi. Mivel minden kaszállás után újra hirtelen felnő, tehát más növényekhez képest bizonyos számú barmok táplálásokra kisebb darab luczerna föld lészen szükséges, és ezen nyereség azt teszi, hogy az a' veres ló-herénél kevesebbbe kerül, olcsóbb minden más takarmánynál.

Nevekedése végett jó erőben lévő, tiszta, mély, porhanyós, száraz 's napnak fekvő földet kíván, 's mennél hidegebb a' vidék, annál jobban a' napnak fekszen a' luczernának

szántt föld, melly nem csak feltületén jó és száraz nemű legyen; de legalább másfél, sőt két lábnyi mélységnyire is, mert mihelyt gyökei az első rétegben nyers kavicsra és homokra, holt vagy szívós agyagra, vagy vad-vizes hideg helyre érnek, azonnal kivesz az; illy' esetben a perje, más dudva, 's a legnagyobb ellensége a ragadvány szokta azt elfojtani.

Következő módon szokás a' luczernát termesztetni: azon földet, mellyben azt nevelni kívánjuk, először ősszel jól megtrágyázva fel kell forgatni, tavasszal újra megszántani, ritkán zabbal bévetni, 's beboronálni; azután a' zab' fölibe a' luczerna-mag vetessék-el, 's ez is, de csak tövissel boronáltassék-be. Felserdülván nyáron által a' zab, akár zöldiben, akár érett korában levágattatik, annak árnyékában a' ló-here szépen fel fog nevedezni, és csak arra kell vigyázni, hogy első ősszel marha ne menjen rá, 's gyenge korában ne tiporja-össze. Szokták a' luczernát és pedig kiváltképpen haszonnal eggy-egy jó lábnyi meszszeségre eső sorokban is vetni, úgy, hogy a' rendek között kapával lehessen dolgozni. Az illyen vetésnél az igaz sok a' dolog, de bizonyos lehet benne ki-ki, hogy a' sorokba vetett ló-here két annyi termést fog adni, mint más csak marókkal vettetett, azon kívül felényi mag sem kell. Midőn a' sorokba vetett luczerna kikölt, és mint egy tenyérnyi magaságra felnőtt, azonnal kapáltassék-meg, 's minden dudvától tisztítottassék-ki, a' mit első esztendőben vagy kétszer kell tenni; de kö-

vetkező esztendőben elég leszzen a' rendeket csak egyszer minden tavasszal megkapálni. Illyetén bányás móddal a' luczernát rendkívüli termékenységre lehet hozni. Blumenyicz azt mondja: hogy nélkü egy nem egészen köblös földjén sorba ültetett 9136 luczerna plántái, melyek a' széna mellett magot is termettek, egy nem igen kedvező nyáron, 's csak két kaszállásra 57 mázsa száraz szénát, és 5 mázsa 35 font magot adának. Minő töméntelen termékenység !!!

Valamint minden ló - herét, úgy a' luczernát is szénának legjobb virágjában kaszálni; kedvező időben minden hatodik hétben egyszer, 's így egy nyáron négyszer ötször lehet a' marhák számára zöldjébe vágni. Egy kaszás a' ló - herét minden nap egy holdról, sőt másfélről is levághatja, mely ha kövér földhen áll, negyedik esztendő korától fogva minden holdról 80—100 mázsa szénát fogadni; midőn pedig már ritkulni kezd, akkor termékenysége 50—40 mázsára; sőt alább is száll.

Nem leszzen a' luczerna első esztendejében olyan buja, hogy azt szénának lehetne kaszálni, ha csak különös meleg essővel járó tavasz és nyár nem következik; de zöld takarmánynak még is bizonyosan lehet használni. Minden tavasz' nyíltakor a' ló - here földről minden mocskot, elszáradott leveleket 's más egyebet lekell gerebelni, 's ha nagy darab volna, boronával kell azt megboronálni, halomra húzogatván pedig róla a' gatz, haza lehet a' trágya rakásra vinni. Nem lehet első esztendőben a' ló - heréről magot szedni, mert ha

kivirítani engedik, az által nagyon meggyengülven, éretlen 's töbnyire siket magot fog adni. Második esztendő korától fogva minden harmadik esztendőben meg kell a' ló-heré földeket trágyázni, az az: annyi mennyiségű jó ivett marha-ganéjt rajta szét-szórni, a' mennyi ugyan olly nagyságú földre búza alá szükséges lenne. Az őszi essők, tavasszal a' hóvize ezen elterített ganéjt kilógozván, annak zsírját a' ló-heré' gyökeire leviszi, a' mitől sokkal sebesebben és bujábban tenyészvén, birtokossának költségét 's fáradozását kétszeresen fogja vissza-pótolni sűrűbb rendjei által. Ezen ősszel elterített trágyát tavasszal össze lehet rakásra húzogatni, 's újj haszon végett haza hordani. Különös 's igen nagy haszonnal lehet a' lóherét minden a' trágyázást követő másod tavaszon még hó-vízen égetett 's porrá-tört gipszel vagy hamuval kövériteni; ezen két szernek az a' tulajdona, hogy ők a' mohot 's más dudvákat előlik, 's kiváltképpen izgatván a' ló-heré' tenyészését, rendkívüli szaporaságra emelik azt. A' ki trágyázni fogja egygyik esztendőben lóheréssét, a' következő tavaszon pedig azt meggipszeli vagy meghamuzza; az magával elhitesse, hogy ló-herés földjén annyi szénája fog teremni, a' mennyit négy oly nagyságú természetes rét adna.

Egy köblös földben 16—20 font lucerna-mag szükséges, de ha sorokba veteményeztetik, ugy 5—6 font is elég lesz. Ha már valamelly mezei gazdának magának van lóherése, akkor legjobban tselekszik, ha jövőndő-

re magot is maga termeszt. Mihelyest másfél lábnyira felnőtt, 's minkeelőtte virágban indulna, lekell a' három esztendőös luczerna első zsengejét vágatni, és csak a' második hajtásból kell annyi magnak valót hagyni, mennyire szükség lesz; 800 négyszegű ölekről másfél mázsa magot is kaphatni, ha sűrűn és kövéren állott a' ló-heré. Kicsinyben a' magnak hagyatott ló-herét lesarlózáván 's kalászeit kiszárítván otthon az ember kezei között is kidöröslheti, a' fejetlen szárait pedig lekaszálván, szénának fordíthatja. Midőn már szép sárga és nem tejes a' mag, akkor kell a' ló-herét levágni.

Ha luczernából finom szénát kívánunk, vagy más ló-heré fajtaból, úgy azt tökélyes kivirításakor szükség levágni, mert szárai akkor még nem oly fások, mint mikor már elvirított. Lekaszáltatván úgy kell vele mint más szénával bánni, az az: szétt-rázogatni, forgatni, boglyácskába húzogatni 's haza-hordani, melly munkát azért kell mindenkor hajnalban végbe-yinni, midőn még harmatos, mivel nagy hőségben a' java letöredezne, tudni-illik virágjai és levelei. Midőn a' szárai egészen megszáradtak, leveleit pedig szétt-morzsalni lehet, akkor a' ló-heré széna készen van, melyet haza takarítván, otthon szellős padon lehet tartani. Hányás vetés által a' padokon lévő ló-heréből sokféle mag kihullván, annak polyváját az ember a' réteken találtató pusztá foltokra szint-ugy, mint a' széna-port elszórhatja.

Spanyol ló-here, Varjú-borsó, Esparsette, Hedysarum onobrychis. Ezen ló-here' neme akár zöldiben, akár szénának felszárítva egygy édes, tejet hozó, egészséges 's kedves eledele mind a' lovaknak, mind a' barmoknak, mind a' jubnak; egyaránt szereti minnyája. Fűvében etetve nincs az a' puffasztó természete, melly a' többi ló-here nemeinek tulajdona, 's alig tudnak a' méhek tőle elválni, midőn virít. A' spanyol ló-here nevedezéséhez szintugy kövér, trágyás, mély és száraz föld kívántatik, noha kövel kevert agyagos földben is megterem, ha jól elkészítetett; de legalább három lábnyi mélységre vízre ne akadjon, különben ki fog veszni, mert gyökeivel ez is több lábnyi mélységbe verekedik. Igaz, hogy akár mi nagy hőséget kiáll, mindazonáltal száraz nyárban kevesebb takarmánynak valót adhat, mint nedvesben. Minél jobb 's alkalmassabb földben vettetik, annál bővebben terem. Egy nyáron által közönségesen csak kétszer, néha ugyan háromszor is lehet kasza alá venni, de mindenkor legbővebb az első kaszállás. Egy holdnyi jó földről 30 mázsa szénát fel lehet takarítani, 's ha kedvező helyen egyszer magát megfészkelte, álló helyén 20 esztendőig is eltart. Legjobb partos, köves helyeken tenyésztetni, csak vad-vizesek ne legyenek. Tavasszal, és pedig árpa vagy zab közzé kell vetni, mivel gyenge korában ezek között a' nagy hőség és szelek ellen oltalmat nyervén, amazok' számára harmatot 's egyéb légi részeket von-le. Ha az árpa vagy zab

Ha a' spanyol ló-herét újj törésbe szánjuk, akkor szükség azt munkáltatás, vagy legjobb krumpli ültetés által porhanyóvá tenni, 's azután következő esztendőben úgy vessük be ezen ló-herével; mivel pedig első esztendőben gyenge plántái csak a' föld' felületén élőködnek, tehát elkerülhetetlenül megkívántatik, hogy trágyás földben menjen; mert ha első zsengejében sovárog, úgy állandóul soha meggyökösödni nem fog.

Hogy a' spanyol ló-heré mindenkor egyaránt teremjen, úgy azt is mint a' luczernát szükség minden harmadik esztendőben felülről megtrágyázni ősszel, vagy vízzel feleresztett ganéj-lévvvel megöntözni. Azon kívül a' földje minden tavasszal holmi gáztól, mótól, vagy kövektől letisztíttassék; ha pedig már vénség vagy egyéb történet miatt fogyni kezd, úgy legtanácsosabb annak földjét újra felszántani, 's néhány esztendőkön által másféle növény alá használni, a' midőn ismét ezen ló-herével be lehet vetni.

Veres ló-heré; ordinäre, rothe Klee: *Trifolium pratense*. Jó vele bánás mellett majd minden ' megterem, csak sovány vagy vad-víz en; porhanyós és jó erőben lévő ' tenyészik. A' sok ned-

, de ha álló helyén száraz és porhanyós, en kifejtődött és sü minden gyomot körülötte sok eg. Azért nem jó azt

magánossan vetni, hanem mindenkor zab vagy árpa közzé. A' melly veres ló-herét ez idén elvetettek, az jövő esztendőben már tökélyesen használható, azért leginkább ugarban illik. Ugy látszik, hogy a' Gondviselés által kiváltképpen a' hegyes vidékek' számára rendeltett, itt különösen tenyészik, mivel a' hüvös nedvességet kiváltképpen szereti; itt jobban megterem, mint hasonló körülmények közt a' tér-földön; a' köd és soká fekvő harmat különös befolyással szolgál-rá.

A' veres ló-heré is tavasszal zab vagy árpa közzé vettetik; egy köblös földben 16—20 font magra lesz' szükség. Szénának legjobb akkor kaszáltatni, midőn tellyes virágjában van, egyéb aránt zöld takarmánynak 2-3-4-szer is lehet egy nyáron vágatni; de mivel igen puffasztó természetű, soha magánosan a' marhának ne adják, hanem mindenkor szénával, vagy más száraz eledellel keverve. Egy ember napjában egy, néha másfél holdnyt is lekaszál. Szárítása 's feltakarítása csak úgy megyen véghez, mint a' szénánál vagy luczernánál; főképp' ha azzal a' mód-szerrel bánnak vele, hogy levágattatása' napján először garmadákra vonják, 's midőn jól által-izzadott, csak más nap terítik széjjel.

Elvetése után a' második esztendőben egy köblös kövér földön, kedvező időben, 60 mázsányi szénát is megterem, mert ezen esztendőben közönségesen két tökélyes kaszállatot ad; de sokszor hármat is. Thaer Úr ön' tapasztalása után azt mondja, hogy ha ezen ló-

herét valamelly bizonyos falka földön lekaszáljuk, és az hat heteken által minden tizen-negyedik napon és minden vágáskor 90 fontot adott; úgy ugyan azon területen hat hetek utáni de egyszeri kaszálásra 600 font lóhere fog lenni.

Termékenységet gipszelés által nagyra lehet vinni, ha tudni-illik egy mázsa porrá-tört gipszel egy földet meghintnek. Lehet ősszel, tavasszal, kaszálás után mindjárt, vagy még ősszel tarlóban a' gyenge fél esztendejű lóherét is gipszelni. Sokan a' magot gipsz-porral keverve vetik-el tavasszal; az így elvetett lóhere mindjárt eleintén szaporábban nő mint más, 's bizonyos aratást ad. A' hamuvali hintésnek is hasonló ereje van, egy köblös földre elég 5 köböl.

Ha magra van szükségünk, úgy a' második növést hagyjuk-meg; egy köblös földön 2—3 mázsányi terem-meg.

Ezen ló-here fajta csak két esztendeig használható, harmadikban már pusztulni indul. A' buján álló, földjében sok tápláló részeket hágy maga után, főképp' a' gipszelt. Ha ősszel arasztnyi magasra felserdülván, szántáskor a' földben forgattatik, akkor tekintetre méltóképp' kövéríti azt.

Bükköny, *Bide*, *Vicina sativa*. Ez csak esztendeig tartó természetmény, de azért az istállóni marha tartásnak nagy istápja; kivált ollyas tájékokon, hol a' ló-here nem tenyészik, megérdemli, hogy mindenütt vele egygyütt természetessék, mivel gyakran legtöbb

's jobb takarmányt akkor ad, midőn hűvösség vagy szárazság miatt az egyszer lekaszált ló-heré másodszor nem nevelkedhetik.

Jóhan szereti a' bükköny a' nedves mint száraz idő-jarást, 's azért leginkább erdős hegyek közt tenyészik, közel a' folyókhoz, hol gyakran esők és nagy harmatok járnak, 's egy kevésé nedveses földben, csak trágyát porhanyós legyen az; azért érdemes arra, hogy ugarba termeszték. Az új töréseket nagyon szereti, az erőben lévő földben buján nő, a' dudvát előli, 's álló helyét inkább követíti, mint sem soványítja, mivel sok szövő eszközökkel fel lévén ruházva, a' levegőből bő táplálatot húz, 's a' földet lebuladozó leveleivel, hátra maradandó gyökeivel javítani képes.

Egy köblös földben egy köből mag megyen; az elvetése idejét akkorra rendelhetni, mikor az étetés végett szükség leszzen rá. Nyerseni étetéshez legjobb akkor kaszálni, míg virág himbója nincs, a' mikor osztán ritka esztendő, hogy kétszer is ne lehetne levágni. Szárítása úgy megyen véghez, mint a' ló-heréjé, és ha jó földben van elvetve, ad 12—15 mázsa szénát. Gipszelni lehet, azon szerint mint a' ló-herét. A' magnak valót addig kell a' földön hagyni, míg hüvelyei nem barnulnak, akkor gyomláltassék-ki, és rakásokra hanyattatván, midőn újra szét-terítgetve megszáradott, oda baza csépeztessék-ki.

Mohar; deutsche Hirse: *Panicum germanicum*. Ez is esztendeig tartó növény, melyet mind a' mellett, hogy szénának csak szük-

ségtől használható, még is vetni érdemes. Hazánkban is már sok helyeken termesztetik. Erőben lévő, nedveses, jó földön álló mohar addig vágattassék-le, míg fejbe nem indult, közönségesen másodszori kaszállás alá is fel-nő, noha átaljában csak egyszer szoktak használni. A' melly határban lehet fortéllyal kölest termesztetni, ott mohart is lehet vetni, és földjét szint-ugy kell elkészíteni, mint a' köles alá valót. Tavasszal szokás elvetni, midőn a' derektól már nincs mit tartani; egy köblös földben egy fél véka, vagy is egy negyed rész po'sonyi mérő megyen. Zöldiben mindenféle marha kedvelli, a' tehenek bőven adnak attól tejet, csak nem kell egyszerre elejőkébe sokat vetni, mert mohon kapván könnyen megzabálnak. Ha a' mohar zöldiben kaszáltatik-le, úgy a' földet ő sem szívja-ki, de ha magnak neveltetik, úgy a' helyét meg kell trágyázni, mivel azt soványítja.

Ezek volnának azon fű-nemű növények, mellyekkel a' mesterséges réteket nagy haszonnal lehet bevetni; egyebeket elmellőzők, mint kisebb sikerűeket. Mivel azomban a' szorgos föld-mívelő iparja a' mesterségesen nevelt növényeknél oda czéloz, hogy marhájának minél több s külömbféle eledelt termeszszen, alig-ha a' krumpli nem mindenek felett való, valamint némelly répa-nemek ültetése, melly utolsók között a' Burgundiai répa kiváltképpen figyelemre való.

A' Krumpli. Kétféle szokott lenni; egygyik nemű az emberek számára termesztetik, a'

másik nemű úgy nevezett disznó krumpli az állatok végett. Finomabb az első, nemesebb részekből álló; de bővebben terem az utóbbi. Mivelésők' módját hazánkban is ki - ki tudja, 's azt is, hogy egy köblös földön közönségesen 60 — 80 köbölnyi terem-meg. Egy köből szokott 152—180 fontot nyomni. Táplálóság-ra tekintve 200 font krumpli 100 font jó féle rétbeli szénával fel-ér, egy véka tehát 40 font szénával. Egy mázsa enni való krumpliban 72 font vizenyös és 28 font tömött tápláló liszt-részek találhatnák; ezen 28 fontok között legalább 25 fontnyi rozsszal felérő liszt van. Tehát egy köblös krumpli földről, mellyen csak 63 köből, vagy kerek számmal 100 mázsa termett, 25 mázsa rozsszal felérő lisztet nyerhetünk, már pedig egy köblös föld, mellyen legfellyebb 9 köből rozs teremvén, egy köblöt 152 fontra számolva, ha korpáját egy kilenczed részzel levonjuk, csak 12 mázsa lisztet ad. Azután: egy mázsa krumpliból 14—15 fontnyi keményítőt lehet készíteni, holott egy mázsa búza csak 40 fontot ad, 's így egy köblös krumpli föld' termése 100 mázsára tételvén, 15 mázsa keményítőt adna, midőn ugyan olyan darab földön termett 8 köből búzából csak 6 mázsát 40 fontot lehet készíteni.

Matula Úr szerint 240 font vagy is másfél köből krumpli, 15 font búza-malata, 3 font jó élesztő hozzá-tételével 24 - 26 harminczkét grádusú itsze pálinkát adott. Plathner Úr próbái után pedig egy köblös krumpli földről majd hatszor annyi pálinkát és moslékot lehet kapni, mint azon rozsból, melly szint egy köb-

lős földön termett. Még a' megfagyott krumpli-
ból is lehet pálinkát főzni.

Lássuk most Bergensz Úr után a' sertés és
egyéb marha hizlalásánál a' krumpli' hasznát,
ő azt mondja: hogy 18 darab sertés 14 hetekig
következő kimenetellel hizlaltatott.

Hat darab sertés, mind - egygyik

4 köből árpa és búkköny darával
hizlaltatván, 14 hetek múlva ösz-

szesen nyomtak 1087 fontokat.

Más 6 darab, mind-egygyike 2 kö-

ből ollyatén darát és 4 köből
krumlit megemésztvén, öszsze-

sen nyomott 1172 —

Ismét más 6 darabnak egygyenkint

9 és fél köből krumplit adván, .

14 hetek múlva öszszesen nyom-
tak 1094 —

Tehát itt egy és egy tized rész krumli annyit
hizlalt, mint fél köből árpa és búkköny-dara.

Több rendű tapasztalatok által bebizonyo-
sodott, hogy midőn egy font húsnak hét kraj-
czár volt az árpa, a' marha hizlalásnál magát
egy köből krumpli 42 krajczárjával fizette-ki.

Lássuk most a' krumpli termesztés micso-
da idomzatban legyen a' búzáéhoz, 's ennek
kinyomozására egy köblös, az az két po'sonyi
mérős szántó-földet vegyünk-fel.

Nem szükséges a' krumplit eledelül meg-
főzni a' szarvas marha vagy sertés' számára,
hanem csak sártól mocsoktól lemosva azon
nyersen nyújtani, mivel minden állat termé-
szeti állapotjában eledelét nyersen emészti-

re magot is maga termeszt. Mihelyest másfél lábnyira felnőtt, 's minekelötte virágban indulna, le kell a' három esztendőös luczerna első zsengéjét vágatni, és csak a' második hajtásból kell annyi magnak valót hagyni, mennyire szükség leszzen; 800 négyszegű ölekről másfél mázsa magot is kaphatni, ha sűrűn és kövérepen állott a' ló-heré. Kicsinyben a' magnak hagyatott ló-herét lesarlózván 's kalászeit kiszárítván otthon az ember kezei között is kidöröszölheti, a' fejetlen szárait pedig lekaszálván, szénának fordíthatja. Midőn már szép sárga és nem tejes a' mag, akkor kell a' ló-herét levágni.

Ha luczernából finom szénát kívánunk, vagy más ló-heré fajtából, úgy azt tökélyes kivirításakor szükség levágni, mert szárai akkor még nem oly fások, mint mikor már elvirított. Lekaszáltatván úgy kell vele mint más szénával banni, az az: szétt-rázogatni, forgatni, boglyácskába húzogatni 's haza-hordani, melly munkát azért kell mindenkor hajnalban végbe-yinni, midőn még harmatos, mivel nagy hőségben a' java letöredezne, tudni-illik virágjai és levelei. Midőn a' szárai egészen megszáradtak, leveleit pedig szétt-morzsalni lehet, akkor a' ló-heré széna készen van, melyet haza takarítván, otthon szellős padon lehet tartani. Hányás vetés által a' padokon lévő ló-heréből sokféle mag kihullván, annak polyváját az ember a' réteken találató pusztá foltokra szint-ugy, mint a' széna-port elszórhatja.

Spanyol ló-here, Varjú-borsó, *Esparsette*,
Hedysarum onobrychis. Ezen ló-here' neve
 akár zöldiben, akár szénának felszárítva egy-
 édes, tejet hozó, egészséges 's kedves eledele
 mind a' lovaknak, mind a' barmoknak, mind
 a' jubnak; egyaránt szereti minnyája. Fűvé-
 ben etetve nincs az a' puffesztő természete,
 melly a' többi ló-here nemeinek tulajdona, 's
 alig tudnak a' méhek tőle elválni, midőn virít.
 A' spanyol ló-here nevedezéséhez szintugy
 kövér, trágyás, mély és száraz föld kívánta-
 tik, noha kövel kevert agyagos földben is
 megterem, ha jól elkészítetett; de legalább
 három lábnyi mélységre vízre ne akadjon,
 különben ki fog veszni, mert gyökeivel ez is
 több lábnyi mélységbe verkedik. Igaz, hogy
 akár mi nagy hőséget kiáll, mindazonáltal szá-
 raz nyárban kevesebb takarmánynak valót ad-
 hat, mint nedvesben. Minél jobb 's alkalma-
 sabb földben vettetik, annál bővebben terem.
 Egy nyáron által közönségesen csak kétszer,
 néha ugyan háromszor is lehet kasza alá ven-
 ni, de mindenkor legbővebb az első kaszállás.
 Egy holdnyi jó földről 30 mázsa szénát fel le-
 het takarítani, 's ha kedvező helyen egyszer
 magát megfészkelte, álló helyén 20 esztendő-
 lig is eltart. Legjobb partos, köves helyeken
 tenyésztetni, csak vad-vizesek ne legyenek.
 Tavasszal, és pedig árpa vagy zab közzé
 kell vetni, mivel gyenge korában ezek kö-
 zött a' nagy hőség és szelek ellen oltalmat
 nyervén, amazok' számára harmatot 's egyéb
 légi részeket von-le. Ha az árpa vagy zab

ritkán volt vetve, úgy meg lehet azt érleltetni, és így a' földből kétszeres hasznót venni. Az elvetés módja szint-ugy történik, mint a' luczernánál mondódott, tudni-illik a' neki szánt őszszel megtrágyázott darab földet fel kell forgatni, azt tavasszal árpával vagy zabbal előre bevetni (egy köblös földben másfél posonyi mérőnyit), mellynek fölibe három posonyi mérőnyi spanyol ló-heré meghintessék; végtére mind a' kétféle magot be kell a' földben szántani 's boronálni. Őszivel is lehet a' spanyol ló-herét vetni, vagy mint a' luczernát sorokba veteményezni. Ha azt kívánjuk, hogy tartósabb 's bővebben termő legyen, az első két három esztendőkön marhát rá ne bo csássunk.

Kaszállás ideje Junius' vége felé esik, midőn egészen kivirított. Belőle napjában egy kaszás annyit vághat-le, mint más ló-heréből, szárítása is ugy történik mint más füveké. Termékenysége gipszeléssel vagy hamu hintéssel szint-ugy szaporodik, mint egyéb nemű ló-heréknél mondatik. Ha magra van szükség, tehát egy köblös földről 2—3 köblöt várhatni. Ettől a' tehenek sokkal jobb 's több tejet adnak, mint akármelly más takarmánytól.

Minden mezei gazdát ezen ló-heré fajtára különösen felvigyázóvá teszek, mivel az ollyas helyeken is megterem, mellyeknek a' birtokos ugy is kevés hasznát venné. Partokon, köves agyagos kaszállókon haszonnal termesztetni; 's így megérdemli, hogy szaporíttassék.

Ha a' spanyol ló-herét újj törésbe szánjuk, akkor szükség azt munkáltatás, vagy legjobb krumpli ültetés által porhanyóvá tenni, 's azután következő esztendőben úgy vessük be ezen ló-herével; mivel pedig első esztendőben gyenge plántái csak a' föld' felületén élösködnék, tehát elkerülhetetlenül megkívántatik, hogy trágyás földben menjen; mert ha első zengéjében sovárog, úgy állandóul soha meggyökösödni nem fog.

Hogy a' spanyol ló-heré mindenkor egyaránt teremjen, úgy azt is mint a' luczernát szükség minden harmadik esztendőben felülről megtrágyázni ősszel, vagy vízzel feleresztett ganéj-lévvél megöntözni. Azon kívül a' földje minden tavasszal holmi gáztól, mótól, vagy kövektől letisztíttassék; ha pedig már vénség vagy egyéb történet miatt fogyni kezd, úgy legtanácsosabb annak földjét újra felszántani, 's néhány esztendőkön által másféle növény alá használni, a' midőn ismét ezen ló-herével be lehet vetni.

Veres ló-heré; ordinäre, rothe Klee: *Trifolium pratense*. Jó vele bánás mellett majd minden helyen megterem, csak sovány vagy vad-vizes ne legyen; porhanyós és jó erőben lévő földön leginkább tenyészik. A' sok nedvesség ugyan kipusztítja, de ha álló helyén a' föld csak egy lábnyira száraz és porhanyós, már megterem. Ha egészen kifejtődött és sürűn áll, úgy maga körül minden gyomot kiveszejt; de ha gyenge korában körülötte sok a' fű, akkor ötöt ez öli-meg. Azért nem jó azt

magánossan vetni, hanem mindenkör zab vagy árpa közzé. A'melly veres ló-herét ez idén elvetettek, az jövő esztendőben már tökélyesen használható, azért leginkább ugárban illik. Ugy látszik, hogy a' Gondviselés által kiváltképpen a' hegyes vidékek' számára rendeltetett, itt különösen tenyészik, mivel a' hüvös nedvességet kiváltképpen szereti; itt jobban megterem, mint hasonló körülmények közt a' tér-földön; a' köd és soká fekvő harmat különös befolyással szolgál-rá.

A' veres ló-heré is tavasszal zab vagy árpa közzé vettetik; egy köblös földben 16—20 font magra lesz' szükség. Szénának legjobb akkor kaszálatni, midőn tellyes virágjában van, egyéb aránt zöld takarmánynak 2-3-4-szer is lehet egy nyáron vágatni; de mivel igen püffesztő természetű, soha magánosan a' marhának ne adják, hanem mindenkör szénával, vagy más száraz eledellel keverve. Egy ember napjában egy, néha másfél holdnyt is lekaszal. Száritása 's feltakarítása csak úgy megyen véghez, mint a' szénánál vagy luczernánál; főképp' ha azzal a' mód-szerrel bánnak vele, hogy levágattatása' napján először garmadákra vonják, 's midőn jól által-izzadott, csak más nap terítik széjjel.

Elvetése után a' második esztendőben egy köblös kövér földön, kedvező időben, 60 mázsányi szénát is megterem, mert ezen esztendőben közönségesen két tökélyes kaszálatot ad; de sokszor hármat is. Thaer Úr ön' tapasztalása után azt mondja, hogy ha ezen ló-

herét valamelly bizonyos falka földön lekaszáljuk, és az hat heteken által minden tizen-negyedik napon és minden vágáskor 90 fontot adott; úgy ugyan azon területen hat hetek utáni de egyszeri kaszállásra 600 font lóhere fog lenni.

Termékenységet gipszelés által nagyra lehet vinni, ha tudni-illik egy mázsa porrá-tört gipszel egy földet meghintnek. Lehet ősszel, tavasszal, kaszálás után mindjárt, vagy még ősszel tarlóban a' gyenge fél esztendejű lóherét is gipszelni. Sokan a' magot gipsz-porral keverve vetik-el tavasszal; az így elvetett lóhere mindjárt elemtén szaporábban nő mint más, 's bizonyos aratást ad. A' hamuvali hintésnek is hasonló ereje van, egy köblös földre elég 5 köből.

Ha magra van szükségünk, úgy a' második növést hagyjuk-meg; egy köblös földön 2—3 mázsányi terem-meg.

Ezen ló-heré fajta csak két esztendeig használható, harmadikban már pusztulni indul. A' buján álló, földjében sok tápláló részeket hágy maga után, főképp' a' gipszelt. Ha ősszel arasznyi magasra felserdülván, szántáskor a' földben forgattatik, akkor tekintetre méltóképp' kövériti azt.

Bükköny, *Wilde*, *Vicina sativa*. Ez csak esztendeig tartó termesztmény, de azért az istállóni marha tartásnak nagy istápjá; kívált ollyas tájékokon, hol a' ló-heré nem tenyészik, megérdemli, hogy mindenütt vele egygyütt természetessék, mivel gyakran legtöbb

's jobb takarmányt akkor ad, midőn hűvösség vagy szárazság miatt az egyszer lekaszált lóhere másodszor nem nevelkedhetik.

Jobban szereti a' búkköny a' nedves mint száraz idő-jarást, 's azért leginkább erdős hegyek közt tenyészik, közel a' folyókhoz, hol gyakran esők és nagy harmatok járnak, 's egy kevésse nedveses földben, csak trágyás porhanyós legyen az; azért érdemes arra, hogy ugarba termeszték. Az új töréseket nagyon szereti, az erőben lévő földben buján nő, a' dudvát előli, 's álló helyét inkább követíti, mint sem soványítja, mivel sok szívó eszközökkel fel lévén ruházva, a' levegőből bő táplálatot húz, 's a' földet lehulladozó leveleivel, hátra maradandó gyökeivel javítani képes.

Egy köblös földben egy köből mag megyen; az elvetése idejét akkorra rendelhetni, mikor az étetés végett szükség leszen rá. Nyerseni étetéshez legjobb akkor használni, míg virág himbója nincs, a' mikor osztán ritka esztendő, hogy kétszer is ne lehetne levágni. Szárítása úgy megyen véghez, mint a' ló-heréjé, és ha jó földben van elvetve, ad 12—15 mázsa szénát. Gipszelni lehet, azon szerint mint a' ló-herét. A' magnak valót addig kell a' földön hagyni, míg hüvelyei nem barnúlnak, akkor gyomláltassék-ki, és rakásokra hanyattatván, midőn újra szét-terítgetve megszáradott, oda baza csépektessék-ki.

Mohar; deutsche Hirse: Panicum germanicum. Ez is esztendeig tartó növény, melyet mind a' mellett, hogy szénának csak szük-

ségtől használható, még is vetni érdemes. Hazánkban is már sok helyeken termesztetik. Erőben lévő, nedveses, jó földön álló mohar addig vágattassék-le, míg fejbe nem indult, közönségesen másodszori kaszállás alá is fel-nő, noha átaljában csak egyszer szokták használni. A' melly határban lehet fortélyal kölest termesztetni, ott mohart is lehet vetni, és földjét szint-ugy kell elkészíteni, mint a' köles alá valót. Tavasszal szokás elvetni, midőn a' derektól már nincs mit tartani; egy köblös földben egy fél véka, vagy is egy negyed rész po'sonyi mérő megyen. Zöldiben mindenféle marha kedvelli, a' tehenek bőven adnak attól tejet, csak nem kell egyszerre elejőkébe sokat vetni, mert mohon kapván könnyen megzabálnak. Ha a' mohar zöldiben kaszáltatik-le, úgy a' földet ő sem szívja-ki, de ha magnak neveltetik, úgy a' helyét meg kell trágyázni, mivel azt soványítja.

Ezek volnának azon fű-nemű növények, mellyekkel a' mesterséges réteket nagy haszonnal lehet bevetni; egyebeket elmellőzők, mint kisebb sikerűeket. Mivel azomban a' szorgos föld-mívelő' iparja a' mesterségesen nevelt növényeknél oda czéloz, hogy marhájának minél több 's külömbféle eledelt termeszszen, alig-ha a' krümpli nem mindenek felett való, valamint némelly répa-nemek' ültetése, melly utolsók között a' Burgundiai répa kiváltképpen figyelemre való.

A' Krümpli. Kétféle szokott lenni; egygyik nemű az emberek' számára termesztetik, a'

másik nemű úgy nevezett disznó krumpli az állatok végett. Finomabb az első, nemesebb részekből álló; de bővebben terem az utóbbi. Mivelcsők' módját hazánkban is ki - ki tudja, 's azt is, hogy egy köblös földön közönségesen 60 — 80 köbölnyi terem-meg. Egy köből szokott 152—180 fontot nyomni. Táplálóságra tekintve 200 font krumpli 100 font jó féle rétbeli szénával fel-ér, egy véka tehát 40 font szénával. Egy mázsa enni való krumpliban 72 font vizenyős és 28 font tömött tápláló liszt-részek találatnak; ezen 28 fontok közt legalább 25 fontnyi rozs-szal felérő liszt van. Tehát egy köblös krumpli földről, mellyen csak 63 köből, vagy kerek számmal 100 mázsa termett, 25 mázsa rozs-szal felérő lisztet nyerhetünk, már pedig egy köblös föld, mellyen legfellyebb 9 köből rozs teremvén, egy köblöt 152 fontra számolva, ha korpáját egy kilenczed részzel levonjuk, csak 12 mázsa lisztet ad. Azután: egy mázsa krumpliból 14—15 fontnyi keményítőt lehet készíteni, holott egy mázsa búza csak 40 fontot ad, 's így egy köblös krumpli föld' termése 100 mázsára tételvén, 15 mázsa keményítőt adna, midőn ugyan olyan darab földön termett 8 köből búzából csak 6 mázsát 40 fontot lehet készíteni.

Matula Úr szerint 240 font vagy is másfél köből krumpli, 15 font búza-maláta, 3 font jó élesztő hozzá-tételével 24 - 26 harminczkét grádusú itsze pálinkát adott. Plathner Úr próbái után pedig egy köblös krumpli földről majd hatszor annyi pálinkát és moslékot lehet kapni, mint azon roszból, melly szint egy köb-

lős földön termett. Még a' megfagyott krumpli-
ból is lehet pálinkát főzni.

Lássuk most Bergensz Úr után a' sertés és
egyéb marha hizlalásánál a' krumpli' hasznát,
ő azt mondja: hogy 18 darab sertés 14 hetekig
következő kimenetellel hizlaltatott.

Hat darab sertés, mind - egygyik

4 köből árpa és búkköny darával
hizlaltatván, 14 hetek múlva ösz-

szesen nyomtak 1087 fontokat.

Más 6 darab, mind-egygyike 2 kö-

ből ollyatén darát és 4 köből

krumlit megemésztvén, öszsze-

sen nyomott 1172 —

Ismét más 6 darabnak egygyenkint

9 és fél köből krumplit adván,

14 hetek múlva öszszen nyom-

tak 1094 —

Tehát itt egy és egy tized rész krumli annyit
hizlalt, mint fél köből árpa és búkköny-dara.

Több rendű tapasztalatok által bebizonyo-
sodott, hogy midőn egy font húsnak hét kraj-
czár volt az árpa, a' marha hizlalásnál magát
egy köből krumpli 42 krajczárjával fizette-ki.

Lássuk most a' krumpli termesztés micso-
da idomzatban legyen a' búzáéhoz, 's ennek
kinyomozására egy köblös, az az két po'sonyi
mérős szántó-földet vegyünk-fel.

Nem szükséges a' krumplit eledeleül meg-
főzni a' szarvas marha vagy sertés' számára,
hanem csak sártól mocsoktól lemosva azon
nyersen nyújtani, mivel minden állat termé-
szeti állapotjában eledelet nyersen emészti-

meg, 's így feleslegi fáradozás és fa-vesztegés lenne, ételt főzögetni; azonkívül a' tapasztalas bizonyítja, hogy azon marha mindenkor jó állapotban találhatik, melly eledelét nyersen kapja. Leggazdaságosabb azonban, ha a' nagyon elaprózott krumpli, zab, vagy árpa secskával keverve tétetik a' marha' eleibe.

Burgundiai-répa; Runkelrübe, Burgunderrüben: Beta altissima. Gazdálkodásra 's hasznokra nézve ez a' répa' neme csak nem hasonló értékű a' krumplival; nálunk még keveset esmérletes, kivéven nagy uradalmakat, hol különös elő-menetellel természetetik, 's mivel a' téli takarmánynak ez is kiváltképpen pótolékja, lehet azt minden mezei gazdának méltán ajánlani, mert nem csak hogy leveleit egy nyáron által néhányszor lehet kezdeni a' marha' számára; hanem tölben a' répája mind a' baromnak, mind a' juhnek és sertésnek kedves eledele. Kivált a' fejős tehenek tejét, vaját, bőven adnak tőle. A' marhának össze-aprózva szokás szecskával egyvelgest adni.

Burgundiai-répát ugarokban jó természetelni; jól kimitvelt, porhanyós és dudvától megtisztított földet kíván; a' magvát jókor tavasszal ganéj-rakáson készült meleg-ágyba lehet elvetni, 's öt levél korában Április vagy Májusban a' szántó-földre kiültetni. Ültetése módja mindenben hasonló a' káposztáéhoz, mellyhez minden gazdaszszony ugy is értvén, itt elő sem hozom; csak azt mondom, hogy kedvező idő járás mellett kövér földben annyira megnő, hogy ősszel egy-egy 10 - 20 fontot is

nyom. Rászáfát esső után legsikeresebb kiültetni, 's ha történetből az idő kitisztúlna, ugy szükség az ujjonnan kiültetett plántákat egyszerű, de jól megöntözni, és vagy egy hét múlva a' kiveszetteket más frissekkel kipótolni. Lehet a' burgundiai répa-magot olyan földben, melly ősszel megtrágyázva felforgattott, 's tavasszal újra felszántatván megboronáltatott, tavasszal is elvetni 's boronával beboronálni; midőn a' földből kibújt, 's már vagy hat levelű, akkor azonnal kapáltassék, 's a' hol sűrű, ritkíttassék-meg, és ha már jókora nagyságu, akkor azt újra meg kell kapálni. Mind a' két kapálásnál arra kell nézni, hogy répájáról a' föld körös-körül elhúztatassék, a' mi által egy kis sánczotska fog tsinálódni; ez azért szükséges, hogy a' répa mellett essős időben tovább maradhasson a' víz, mivel az esső vizet nagyon szeretvén, attól igen nevededik. Mihelyest nagyok a' levelei, azonnal a' fejős tehenek' számára lehet őket szedni, és csak a' szív-leveleket szükség kímélni; a' répából mindenkor új meg új levelek sarjadozván, ezen levelezést nyáron által többször is lehet elkövetni. Sz. Mihály nap táján már kilehet a' répákat szedni, haza hordani, 's otthon pinczében, vagy más száraz helyen, hová a' fagy nem fér, szalma ágyazatra halomra önteni, hol Februárius' végéig is elállanak. Jövendőbeli magnak a' legnagyobbakat lehet kiválasztani, 's tavasszal kiültetni.

Lehet ezt a' répát krumpli és kukoricza közé is nagy elő-menetellel ültetni, mert mi-

dön kapálásakor róla a' föld elvonattatik, akkor azt a' krumpli vagy kukoriczára lehet húzogatni. Ellévén a' krumpli vagy kukoricza annak idejében ültetve, midőn azokat legelőszőr megkapálják, már akkor a' burgundiai répa rászák elegendő nagyok lévén a' kiültetésre, ekkor ki kell őket plántálni. A' gazda ezen kevert ültetés által azt nyeri, hogy ugyan azon darab földjén krumpli 's kukoricza hézagjai között répát is termesztethet, és mind a' két növevényt egykori kapálással ápolhatja. Ezen répának még az a' tulajdona is van, hogy gyenge rászáját a' földi-balha nem bántja. Lehet magjára Pesten, Kassán és egyéb nagyobb Városok' boltjaikban szert tenni.

Krumplira való költség.

	fr. kr.
Egy köblös földnek őszi szántásáért	1 30
Tavaszzal 16 négy lovas szekér trágyáért kivitelével egygyütt	12 —
Ezen trágyát egy napszámos egy nap alatt teringette-széjjel	— 30
Ültetés előtti szántás és boronálás	1 40
Öt napszámos néembernek (aszszony embernek) az ültetésért 24 krajával	2 —
Öt köből krumpli magnak, köble 48 kval	4 —
16 napszámosnak kétszeri kapállásért, férjfinak, néembernek	7 12
14 Kiásoknak	5 36
100 zsák krumpli haza hordásáért két krajczárjával	3 20

Összesen a' költség 37 48

Mivel azonban a' krumpli a' trágyának csak egy harmad részét emésztí-meg táplálatul, tehát itt a' két harmad rész trágyát, vagy is 10 szekérnek az árát le kell vonni a' költségből, mert ez a' szántó-föld' javítására benne marad; 's így ha még 7 forint 30 krajczárokat levonunk, marad valóságos költség 30 forint 18 krajczár.

Egy köblös földben 100 zsáknyi vagy is 80 köből krumpli megteremvén, az 48 krjával számolva, behoz jövedelmül 64 ftot.

Lehúzáván ebből a' rá tett
költséget 30 — 18 kr.

Marad tiszta haszon 33 frt 42 kr.

Búzára való költség.

For. kr.

Ugarlás	1 24
Forgatás	1 15
Harmadik szántás, vetés, boronálás	1 40
Egy köből búza magnak	6 —
12 ember aratónak napszám 36 krjával	7 12
Kéve kötőnek egy napszám	— 40
Termett 7 tizenöt kévés keresztet, annak haza-vitele	1 3
Hét keresztet két ember két nap el- csépel, ezeknek 45 krjával napjára	3 —
Ősszel 16 szekér trágyáért kivitelé- vel egygyütt	12 —
Egy teringető napszámoknak	— 30

Összesen 34. 44.

A' búza felét szokta trágyájának felemészteni, 's így a' hátra lévő fele, vagy is 8 szekérel a' föld' javítására benne maradván, a' költségből lehúzzatik 6 for. és így marad tiszta költség 28 forint 44 kr.

Egy köblös földön 7 kereszt búza teremvén, egy kereszt ötödfél véka szemet adhat, 's így az egész 8 köből hasznót, a' mi 6 forintjával 48 forintokat tesz, melyekből ha kivonjuk a' költséget, a' búza-vetésből 20 for. 44 kr. marad haszon; a' miből kitetsző, hogy egy krumplival beültetett köblös földből 13 for. 34 kr. több a' jövedelem, mintha azt búzával vetették volna.

Legyen ezen példa annak megmutatására elég, hogy a' krumpli termesztés egy kiváltképpen pótolékja a' takarmánynak, mert egy köblös földön, termett krumplival egész télen, az az; 211 napokon által, egy nagy fejős tehenet, 's egy két esztendő üszőt; két köblös földről pedig három fejős tehenet ki lehet telelni, melyek ezen bőséges és tápláló eledel mellett nem csak sok tejet, hanem sok vaját is fognak adni.

Megterem, Thaer Úr' mondása szerint, egy köblös földön 300 mázsányi répa; de van esztendő, úgy mond: mellyben kétszer annyi is van. Meyer szerint pedig, ha bujón áll, egy nyáron 120—140 mására való zöld leveleket lehet róla szedni, 's egy holdnyiróli levelekkel hat fejős tehenet 61 napokig éjjel-nappal az istállóban táplálni. Egy mázsza szénában annyi

tápláló erő van mint 460 font répában, vagy répa-levelekben.

Valamint a' krumpli, ugy ez a' répa is több hasznat hajt mint a' búza, azért nem lehet elegendőképpen a' mezei gazdáknak ezt is ajánlani, kivált ott, hol rétek' híjával vannak; mert ollyas helységekben nagy nyereséggel lehetne a' kukoricza - földeken termesztetni. Lássuk csak, minő nyereséget ad ezen répa' nem a' búzához képest,

Burgundiai répára való költség.

	Fr. kr.
Egy köblös földnek őszi szántásáért kell fizetni	1 30
Tavaszzal 16 négy marhás szekér trágyáért kivitelével egygyütt	12 —
A' trágyát szét-teringetőnek	— 30
Ugyan ekkori szántás és boronálás	1 40
Egy irtsze magért	1 15
12 személy ültetőknék, lehetnek asszonyok, lyánkák	4 48
Egy személynek, melly idővel a' kivesszett plánták helyett másokat ültet	— 24
Kétszeri kapálásáért 40 napszámos asszony-cselédnek	16 —
Kiásásáért 14 személynek	5 36
Haza takarításért	4 —
Összesen a' költség	47. 43.

Haszon.

Fr. kr.

Egy köblös földről le lehet szedni 120 mázsa zöld leveleket, melyek szé- nához arányozva, mázsája 15 kraj- czárokat megér, 's ez teszen	30 —
Megterem 300 mázsa répa, mázsáját 15 krajczárjával	75 —
Összesen a' haszon	105 —

Mellyből levonván a' fentebb kitett költséget	47 43
--	-------

Marad tiszta nyereség 57 17

Láttuk a' búzának krumplihoz való hason-
lításánál (kihagyván itt a' trágyát), hogy egy
köből búza - vetésből nem jő - be több tiszta
nyereség mint 20 for. 44 kraj. 's így burgun-
diai répával beültetett köblös föld birtokosá-
nak 36 forintokkal több hasznot hajt, mint egy
köblös búza - föld, többet mint egy köblös
krumpli - föld.

Külföldön már nagyba művelik ezt a' ré-
pát, igen nagy nyereséggel készítenek belőle
nád-mézet. Egy mázsa répa 9—10 font sziru-
pot adott, melyből majd 7 font legfinomabb
nád - méz és 2—3 fontnyi tiszta szirup lett;
azonkívül pedig a' kipréselt maradékból pá-
linkát főztek, 's ennek ismét a' moslékjával
marhát hizlaltak. Nincs olyan plánta - neme,
mellyből több jövedelmet lehetne kapni, mint
a' burgundiái répából, ha ennek nagyba menő

termesztése nád-méz fábrikával köttetnék össze, mert csak egy köblös földet vegyünk fel, az abból bejövő nyereséget álmélkodva fogjuk látni, ha a' benne termett répát nád-méznek fordítanók. Láttuk: hogy egy köblös földben 300 mázsányi répa megterem, 's hogy egy mázsa 7 font nád-mézet és 2—3 fontnyi szirupot ad; vegyünk csak 100 mázsát fel: — ebből 7 mázsa finom nád-méz és harmad-fél mázsa szirup lenne. Tegyük az elsőnek mázsáját 40— az utóbbinak 8 pengő forintokra; a' mi mind össze 300 pengő forintokat tenne, melyekből ha a' fábrika' épségeire, a' készítéshez szükséges edényekre és személyekre két harmadát lehúzzuk is, még is csak egy hold földből minő nagy jövedelem jönne-be, elhalgatván a' pálinkát 's annak moslékját. Valóban csudálkozni lehet azon, hogy honunkbeli nagy módú birtokosaink ennek a' legnagyobb hasznú répának termesztésébe, 's a' belőle készíthető nád-méz tsinálásába már régóta nem kaptak. Magyar hazánk olly áldott föld, hogy nádmézért sem volna kéntelen Triesztbe vagy Bécsbe küldeni; hanem azt itt-bon fábrikálván, sok száz-ezereket keblébe maraszthatna.

Minekeltötte a' takarmány termesztést illető elő-adásomat befejezném, Heintl Úr után némelly általános Jegyzeteket akarok tenni.

A' takarmány' mesterséges termesztése nem a' mostani idő-kor' találmannya; a' Görögök, Rómaiak, sőt még ezeknél is régibb nemzetek gyakorlották azt. A' természetes rétek

nem egyaránt lévén a' birtokban, nem csak egygyes mezei gazdák, de egész helységek vannak azok' híjával; a' népesebb tájékokon már csak a' hegyes-völgyes helyeken látni réteket, hol a' fű-növését a' nedves levegő segíti-elő. Azomban a' rétek' dolgában a' népes, sok városokkal megtelepített vidékek 's róna-lakosai vannak legnagyobb szükibe, hol az erdőket és réteket régen szántó-földekké változtatták, pedig a' szántó-földek koránt sem teremnek annyi, mint teremne azoknak felé, ha azt jól trágyázhatnák. Soha-se fognak ezek a' vidékek a' culturában előre-haladni, még a' mesterséges rétekhez nem folyamodnak, hogy az által marháik' számát nevelvén, szert tehessének több trágyára. Nincs olly mezei gazdaság, nincs olly föld-mivelő tájék, melly a' mesterséges rétekben azt a' módot fel nem találná, melly által marháját számosíthatja, számokra szükséges éledelt termeszthetne, 's nem száporíthatná az emberi ételmet. Ha az a' kérdés támad, a' mezei gazda magának mennyi mesterséges réteket készítsen: tehát ez kinek-kinek körülményétől függ. A' ki birtokát egyedül marha tenyésztetésre szánta, 's a' gabona termesztéssel nem gondol, az minden birtokát mesterséges rétekké változtathatja; sőt jól fogja tenni, ha még az egyszer kaszálható 's keveset termő rétjeit is azokká teszi. Javasolni lehet azomban az ilyen gazdának, tegye bőven termő rétjeit vagy soha, vagy csak részenként mesterségesekké, 's azokon tartós növényeket termeszszen, mivel

eredetökkor a' mesterséges rétek sok viszonyoknak vannak kitétetve: holott egy jó termesztetes rét minden idő változásinak ellentáll, birtokosát a' takarmány' szüksége előtt hátrorszában teszi, 's olly kincs az, melyet könnyelműleg elvesztegetni kár lenne.

Azon vidékeknek az ember mesterséges réteket hijában ajánlana, melyek szükség felettü rétekkel bíznak, mert azok ott a' szántó-vető embernek csak feleslegi vesződséget okoznának. Először a' népesedésnek kell az illy tájakon nevelkedni, 's ez által a' szükségnek minelötte ott a' takarmány' mesterséges termesztése lábra kaphatna.

Tsináljon magának a' mezei gazda annyi mesterséges réteket, a' mennyi kell, hogy annyi számú marhának, a' mennyi gazdaságához folytatásához 's földjeinek megtrágyázásához kívántatott, elegendő nyári 's téli előelt termeszthessen.

Midőn a' föld-mívelő bizonyos darab földjeit mesterséges rétekké kívánja változtatni, arra figyeljen először: Ha a' természetendő takarmánnyal bizonyos számú marhát szándékozik tartani; tehát olyan növényeket vessen, melyeket a' marha legjobban kedvell, 's melyektől leginkább tenyészik. Másodszor: A' több egyaránt hasznos növények közt azokat válassza, melyek egy forma nagyságú téren hasonló vagy kevesebb fáradság és költség mellett legbövebben teremnek, 's az időváltozásait leginkább kiállják. Harmadszor: Számosabb marha nevelésnél mindenkor töb-

féle fű-plántákat és takarmánynak való növényeket természetesen, mellyek különböző idő-szakban nőnek-fel, természetesen, ha csak máskint alkalmas arra földi birtoka; mert ha az egygyikféle hátra-marad, még is a' másika fel-nő; megvénült vagy megkeményedett valamelyike, akkor a' másika legjobb nedvében lehet; azonkívül változtatva lehet a' marhának nyújtani eledelt. Negyedszer: ne természetesen kirekesztőleg csak esztendő vagy két esztendőig tartó növényeket, főképp' számos marha mellett, vagy ha természetes rétek' híjával van; sőt oda iparkodjék, hogy luczernából, spanyol-lóheréből, 's egyéb több esztendőig tenyésző növényekből állandó réteket készíthessen, mellyek képesek a' szükségétől megoltalmazni akkor, midőn az esztendőig tartó természetmények hibázni találnak.

Az igaz, hogy leginkább hátrálja a' takarmány' mesterséges termesztését a' tolvajkodás, de ez is megszűnne ott, hol ki-ki természetesen és szigorú felvigyázás volna; és így egyedül a' mezei gazdák' elhatározott akaratjától 's szorgalmától függ; hogy a' marhák' számára sok eledel termesztessék, az által azok sokasodván, a' föld-mívelőnek trágája bőven legyen; 's úgy mind jövedelmét, mind házi boldogságát előre vihesse.

MÁSODIK CZIKKELY.

Marha-tartás.

§. I.

Szarvas marháját a' mezei gazda azért tartja, hogy járomba foghassa, tehenei tejet adjanak, borjúkat neveljenek; mind össze pedig azért, hogy néki a' szükséges trágyát adják; végtére azokat lehető legjobb áron eladhassa. Azt ki-ki tudja, hogy az erős, jól táplált marha nem csak munkára és szaporításra legalkalmasabb, hanem tejére húsára nézve is bő fizetőbb, és hogy ezen célnak a' mi közönségesen sovány, gyenge, részint nyomorék marhánk tökéletlenül felel-meg: azért fontos feladások azon kérdések, hogy nemesíthetjük, hogy szaporíthatjuk-meg számára nézve marháinkat?

Marhát nemesíteni annyit tesz, mint olyan állatokat szaporítani, melyek test-alkotások' szépségével a' közönségeseket felül-múlják, s egyéb tulajdonaikkal jobban megfelelnek azon célnak, melly miatt tartatnak. De midőn általjában a' marha' szépségéről van szó, akkor olyatén test-alkotást értünk alatta, melly a' töbség' helybe-hagyását megnyeri.

Mivel a' marha tartásnál az emberek nem egyforma szándékkal vannak, tehát kívánságaink is házi állataink' tulajdonira nézve különböznek, mert a' szekeres lónál erős tagokra nézünk, midőn a' paripától megkívánjuk, hogy finom gyors tagokkal bírjon. Ugyan azon egy állatban nem fogjuk mind azon tulajdonokat feltalálni, mellyekkel az emberek személyes körülményeikhez képpest azt felruházva lenni kívánják. Minden azon legyenek tehát, hogy helyhezete és körülményeihez illő állatokat szaporíthasson.

Azt pedig a' mezei gazda tanulja - meg, hogy a' nevelés' módja 's az eledel, mellyel az állatot csecsemős korától tápláljuk, annak test-alkatjára 's más tulajdonira nagy befolyással legyen, noha ugyan azon nevelés és táplálát mellett még is lehet az állatokban különbséget találni; a' vizsgálódó gazda tapasztalhatja, hogy a' szülék' természeti tulajdonaikban az állatoknál is mint az embereknél örökösödni szokott a' maradék; azért keres a' szegény ember is olyan üsző - borjút magának, melly jó fejős - tehentől származott. Az állatok' nemesedésének a' párosodás vagy is nemzés az alapja. Minden Helységnek oda kellene hát iparkodni, hogy szép, egészséges, nagy termetű fiatal bikákra tegyen szert. Nem jó ugyan igen fiatal bikákat a' csordába bocsájtani, legjobbak a' négy esztendősek, és kilencz esztendő korokban már vénnek lévén, nemesítő tenyésztetre alkalmatlanok. Nállunk sok helyeken a' marha' nemesedését abban is

elvélik, hogy csordájok' arányához kevés bikákat tartanak. Ha azt kívánjuk, hogy' szép, nagy marhánk legyen, úgy minden 30 tehenhez egy bika szükséges; de némelly helyeken 200 tehen mellett is háromnál nincs több, azok is olly korcsok, hogy nagyságokra nézve a' tehenektől alig különböznek, főképp' a' felső vidékeken.

A' ki szép marhára akar szert tenni, 's azt nemesíteni kívánja, az barmait házánál nevelje; még borjú korában meglehet látni, mellyik üszöcskéből válhat idővel szép tehen, illyet tartson-meg a' gazda, és ha három esztendőskoráig jól fogja táplálni, éhezni nem engedi, sem ezen koráig bika alá nem bocsájtja, úgy napról-napra szebb, nemesebb marhája lesz; idővel pedig ollyan ökröket nevelhet, mellyekért két annyit fog látni, mint a' mostani korcsaiért.

De mindenek felett arra kell vigyázni, hogy a' marha ne koplaljon; ott tehát, hol kevesek a' természetes rétek, ott szükség ugárokbán és rosz réteken mesterség által szaporítani a' takarmányt, úgy a' föld-mívelőnek szép, jó, nagy, erős barma 's felesleg trágyája lesz.

S. II.

A' L ó r ó l.

Olly ága Magyar-hazánkbeli gazdálkodásunkban a' ló-tenyésztés, mellyből még a' kis-

sebb birtokos is ha nem gazdag, legalább tekintetre méltó jövedelmet láthat. Mialta a' Spanyol-birka nevelés divatba jött, azolta nálunk a' ló allyasodni kezd, 's a' hajdani magyar ló' híre elenyészett! holott az okos ló-tenyésztés mellett a' birka nevelés is megfér; de mivel én szántó-vető emberekhez akarok szóllani, tehát itt abba nem ereszkedem.

Ha azt akarja valaki, hogy mezei gazdasága jobb lábra kapjon, 's az haszonnal folyjon, úgy szüksége lesz en erőre; erre pedig csak akkor fog szert tehetni, ha nagy, erős, tartós vonó-marhája leend. A' kinek birtoka ló-tartást kíván, az tehát nagy 's tartós lovakat szerezzon, mert nyomorult apró lovakkal föld-mívelését soha virágzásban hozni nem fogja. Tekintsünk csak köz-sorsú föld-mívelőink' lovaira, 's nézzük gazdaságaikat, állításomról azonnal megleszünk győződve. Hazánkban a' kisebb falusi gazda nagyobb részint szegény, mert földjei' míveléséhez megkívántató erő' híjával van, szántó-földjeit jól nem dolgozhatja, mert nyomorú lovai, sovány erőtlen ökrei vannak. Ha lováért a' jobbágy vagy kisebb köz-birtokos 40—50 forintokat kaphat, már azt drágán adta-el; miért? azért, — mert korcs fajú lovakat tenyésztet. Ha nemesítésöken iparkodna, ha tudná, vagy akarná azokat czél-arányosan nevelni, erős, szálas lovakkal birna, és kívánván néha-néha valamelyikét eladni, akkor nem 40—50, de 140—200 forintokat is adnának érte. Mindenben a' nemesítésre kell törekedni, ön-magunkat lelki kép-

pen, állatjainkat testiképpen szükség nemesíteni, ha boldogok kívánunk lenni, az utóbbakból pedig nagyobb hasznót látni. A' testet is lehet nemesíteni, pedig az egyedül az akarrattól függ, a' rá teendő költség nagyon csekély; ebből tehát következik, hogy minden mezei gazda lovait is nemesíttse, hogy szálassabb, izmosbb fajtára tehessen szert, nagyobbodjon gazdaságánál az erő, 's az által mindenben előre mehessen. Ha minden gazda csak annyi lovakat fog tartani, a' mennyit bőséges eledellel táplálhat, úgy erős lovai lesznek, úgy két lóval többre fog menni, mint négy nyomorúlttal, úgy kevesebb gondviselés, cseléd, szerszám, költség lesz, mert egy pár egészséges izmos ló többet ér, tartása kevesebbe kerül, drágább lesz mint hat alá-való; két jól tartott ló annyi trágyát szaporít, mint négy koplaló. Nem kell tehát a' számára, de a' szépségre, a' haszon-vételre tekinteni.

A' lovaknak száraz, rövid, apró fűvet, vagy lóherét termő, 's tiszta vízhez közel lévő legelők leghasznosabbak; mennél vize-nyősebb, posványosabb a' legelő, mennél több bűdös pocsolyák találhatók azon, melyekből tiszta víz' szükiben kénytelen a' ló innya, az annál ártalmasabb, ott a' ló meglomhul, megkehesedik, taknyosodik gyakran, vagy más nyavalyákba esik. A' hol tehát jó legelők vannak, 's nem tudják, nem akarják, vagy nem lehet azoknak jobb hasznokat venni, ott nem kell tavasszal a' lovakat azonnal rájuk hajtani. A' fűnek első hajtása még kevés táplálatot

ád, nagyobb darabokat kénytelenek a' lovak le-
legelni, hogy jól lakhassanak, mint mikor
már a' fű nagyobb. Az illy idő előtti legelés-
ből két féle rossz következik: teli lévén a' fű
gyenge nedvel, a' lovakat alólról nagyon meg-
hajtja, 's az által igen meggyengíti; másod-
szor: a' fű első 'sengéjében lecsipdestetvén,
többé a' szükséges arányban annyira fel nem
nő, mennyire szükség volna, 's így a' marha
egész nyáron többet koplal, mintsem jól lakik.
Ha azonban a' lovak még is jókor tavasszal
a' legelőre kihajtatnak, legalább kihajtatá-
sok előtt 's haza jövételekkor szalmával, vagy
egy kevés szénával, vagy a' mi legjobb szecs-
kával kevert zabbal tartassanak jól; így me-
zőn a' marha jól lakik, a' száraz eledel a' nyers
fű feleslegi nedvét mérsékelni fogja, 's egés-
séges marad a' marha. De így kell őket ősszel
is oda haza étetni, midőn a' plánták' növése
már csökkenik, 's a' marha elegendő táplála-
tot oda ki nem kaphat.

Lehet a' legelőre szarvas marhát is hajta-
ni, mert a' lovak sok féle fűvekhez nem nyúl-
nak, melyeket a' szarvas marha szívesen meg-
emészt. A' juhok azonban éppen azokat a' fű-
nemeket kedvelik, melyeket a' lovak; ez utól-
sók pedig a' sertésektől undorodni látszanak.
Azonban az a' gazda tselekszik legokosabban,
ki mesterségesen nevelvén ugarjain takarmán-
nyát, lovait télen nyáron istálón tartja; de
el is hidje, hogy legnemesebb, egészségesebb,
erősebb 's haszon - vehetőbb lovak azok, mel-
lyek a' háznál szemmel, szecskával és szénával

tápláltatnak. Legegészségesebb azokat zabon tartani, lehet vélek változtatásul néha szalmát is étetni, de mindenek felett búza, vagy rozs szalmából készült, zabbal egyvelített, 's vízzel megnedvesített szecskával táplálni.

A' munkás lovakat napjában háromszor kell étetni; reggel, délbe, este. Azon lovak, mellyek munkában jártak, délbep nem esznek olyan jól mint éjszaka; adassék azért nékik inkább kevesebb eledel délbep, 's este pótol-tassék-ki. Nagy megmelegedés után nem kell őket azonnal abrakolni, hanem először hűljenek-meg, addig pedig egy kevés szénát vessenek eleikbe, külbepben könnyen megbetegedhetnek. Minden étetés után itassák-meg a' lovakat; télben 's nagy hidegben pedig legjobb nékik olyan vizet adni, melly az istállóban néhány óráig dézsában állott.

Ha a' mezei gazda ló-tartásból is kíván hasznot látni, úgy legelől is lovai' nemesítésén iparkodjék; a' legszegényebb gazda is oda viheti, hogy 8—10 esztendőök után már nagy, erős, és szép lovai lehetnek, ha mindenkor szép csödörrel csak a' legderekabb 's egészségesebb kanczáját hágatja-meg. Kifürkészi a' szemes gazda, hol van szép csödör, alája fogja több mértföldnyire sárló kanczáját vezetni, 's nem fogja fáradozását 's egy pár forintnyi költségét kimélleni, mert így szép csikóra tehet szert, mellynek unokája már szálas drága ló lehet, ha sárlásnál az anya-kanczák mindenkor szé, csödörhöz vezettetnek. Kinek pedig-több a' tehetsége, az lovai' nemesítésében

még hamarébb érhet czélt, ha azonnal szép, nagyobb fajtájú, izmos kanczákat vásárol-be, 's azoknak nemesítéséhez mindjárt hozzá fog, jövőendő tenyészés végett mindenkor a' leg-szebb csikókat megtartja; a' mit ha követni fog, bizonyos lehet benne, hogy harmadik nemzésbeli lovai már drága hámos lovak fog-nak lenni; főképp' ha azokat ifjúságok' első esztendeiben jól, tisztán tartja, négy esztendős korok előtt se meg nem hágatja, se hám-ba nem fogja. Mindenféle marha nevelésnél a' gazda azt tartsa szeméi előtt, hogy mennél szalasabb, izmosbb marhát tenyésztet, az an-nál nagyobb árú lesz, de ezen tulajdono-kat csak úgy lehet kieszközleni, ha azt fiatal esztendeiben jól táplálják, akkor tudni-illik, midőn test-alkatja formálódik; mert ritkán vá-lik szép és haszonra való ló olyan csikóból, mellyel első esztendejében nem sokat gon-doltak.

Egy pár nagy lónak esztendőt által 46 kö-ből zabra van-szüksége, ugyan annyi szecská-ra, és 73 mázsa szénára, ha az mindenkor is-tállón tartatik, 's napról-napra hám-ba fogják; só egy párra 20 fontnyi megyen-fel; alomnak való szalma pedig 22 mázsányi, vagy is na-ponkint 6 font. De az így abrakolt lovak esztendőt által 260 — 300 napokon is dolgozhat-nak, és 14—15 szekerre való trágyát szapo-rítanak, minden szekeret 20 mázsára számol-ván, 's ha délbe, éjszaka és ünnep napokon oda haza maradnak. A' kancza tizenkettő-fél

vagy tízenkét holnapokig hordozza vemhében csikáját.

§. III.

A z Ö k ö r r ő l.

Elhalgatom itt a' marha körüli bánást; étetés, itatást, tisztán tartást, 's több ollyast, mert azt a' nélkül is minden falusi gazda tudja, de hogy lássa, minden-nemű marhájának mennyi takarmány legyen szükséges, 's azután azokkal mennyi munkát lehet végbe-vitetni, azt megmutatni nem leszen feleslegi.

Egy pár jármos ökör hét téli holnapok alatt 36 mázsa szénát, 27 köből krumplit, és 130 csomó árpa vagy zab szalmát emészt-meg; a' nyári öt holnapok alatt pedig egy köblös trágyás földről ló-herét, 's egy fél köblösről bükkönyt; azon kívül esztendő által 20 font sóra leszen szüksége.

A' melly gazda kéntelen négy ökröt tartani, annak munka idején ökreinek egymás által való felváltását elegendőképpen nem ajállhatom; dolgoztasson tudni illik az egygyik párral dél előtt, a' másikával dél után. Illy formán két pár ökör annyit dolgozik, ha nem többet, mint egy pár legjobb erős ló, 's ezen felváltás mellett mindenkor jó húspan és erőben maradván, hizlálásra másoknál sokkal alkalmasabb fog lenni; azonkívül két párhoz elég egy béres, 's minden ganéj a' gazdának marad.

Az illy két pár ökrötől, melly a' munkában felváltólag használtatik, 's a' kiszabott takarmányát istállóban emészti-meg, a' gazda 500 mázsa, vagy is 15 szekérnyi trágyát nyerhet.

Noha csak 200 napokat lehet számolni, mellyeken a' jármos marha dolgozhat, mindazonáltal két ökör egy nap annyit szánthat, mennyit egy pár jó ló. Az ökröt csak negyedik esztendő korától fogva tizedikig lehet haszonnal járomba fogni, mindazonáltal három esztendő korában már munkához szoktatni kell. Tíz esztendő koráig mindenkor fellyebb megyen a' jármos ökör' becse, ha bőséges takarmánnyal táplálják, 's illő jó vele-bánás mellett nem csak a' rá kiadott summát, de annak még kamatját is viszeza-fizeti.

Az ökörnek lóval össze-hasonlításából e' következő jó-ki:

- 1-ör Lovakkal minden időben, majd mindenféle munkát lehet végezni.
- 2-ör Sebesebben dolgoznak.
- 3-ör Némelly munkához kiváltképpen alkalmasok, különösen a' boronáláshoz, 's a' finomabb föld-míveléshez.

Ellenben az Ökrök:

- 1-ör Szint-úgy végeznek-el sok munkát mint a' lovak; szántásra pedig különösen alkalmasok eggy-arányú lépésök miatt; terhet is elbírnak annyit mint a' lovak.
- 2-ör Tartások hasonlíthatlanúl olcsóbb mint a' lovaké, a' szerszám is kevesebbe kerül, 's patkolásra nincs szükség.

3-or Kévesebb betegségeknek 's veszélyeknek vannak kitétetve mint a' lovak.

4-or Kiváltképpen 's tekintetre méltó elsőségök abban áll, hogy rendes velek bánás módja mellett becsők le-nem száll, sőt szaporodik; ellenben a' ló idővel mindenkor kevesebbet ér.

5-er Az ökör trágya jobb a' lóénál. Azomban az ökörnél az a' hátra-maradás van, hogy esős időben igen nehezen dolgozik, 's mellette sokat szenved, mivel nyakát a' járom könnyen feltöri; télen pedig síkos úton bátran nem mehet, 's ennél-fogva kissebb terhet vonhat. De ezen a' bajon némelly okos vidékeken azaz segítnek, hogy télben az ökröt is megpatkolják.

Mind ezen jeles, hasznos tulajdonaik mellett nálunk az ökrök átaljában nyomorult állapotban tartatnak, 's hasznos szolgálatjokért nyomorgattatnak: télben legalább való szalmával tápláltatnak; nyárban munka előtt, délben, munka után estve — déren, harmaton, essőben és hőségben kopár legelőkre hajtattak, mellyeken soha-se lakhatnak jól: mi csuda, ha nyomorultak többnyire szegények, hitványak 's gyengék, úgy hogy néha járomba se lehet őket fogni.

Valameddig a' mezei gazdaságnál kevés takarmány leszen, addig nem remélhetni, hogy ezen hasznos állatok' sorsa javúlhasson. Melly gazda télen által ökrének napjára 10 font szénát 's elegendő szalmát, a' tavaszi munka mellett pedig 20 font szénát nem adhat, az ne is

reméllje, hogy marhájából kitelhető hasznot vegyen. A' bő étetés mellett a' gazdának még arra is kell vigyázni, hogy munka után megizzadt jármos barmát vízre ne bocsássa, mert az által hirtelen nyavalyában eshet. Azonkívül tisztán kell a' szarvas marhát tartani, gyakran megvakarni, mert bizonyos tapasztalaton épült regula az: hogy a' legjobb, legbővebb takarmány sem hizalmas a' baromnak, ha rendtlenül kapja, 's azt tisztátlanság között kénytelen megemészteni, azért lett köz-mondássá: hogy marhának a' rend, tisztaság, fele takarmány, fél egészség. Arról a' gazda soha meg ne felejtkezzék, hogy a' jármos marha viszi munkáit véghez, azzal kenyér keresetében segítse, 's azért kötelessége sorsán lehetőképpen könnyíteni.

S. IV.

A' Tehénről.

A' mezei gazdálkodásnál a' tehén is szükséges, mellyből ha a' föld-mívelő szép hasznot látni kíván, úgy azzal is mint más barmokkal jól kell bánni, 's ennek is bőséges eledelt adni. A' ki teheneit egész esztendőt által istállón tartja, az nem fogja megbánni; melly esetben egy nyári napon 60 fontnyi zöld takarmányt, téli napon pedig 20 font szénát, vagy elegendő zab-szalma mellett 10 font szénát emészt-meg, melly utólsót néha fél véka

krumplival lehet felváltani. Fő regula a' szarvas marha, főképp' a' tehén étetésnél, hogy inkább gyakrabban vessenek eloikbe eledelt, mint-sem háromszori étetéskor egyszerre sokat, mert első esetben takarmányát jobb ízün fogja megemészteni, 's nem is fog belőle annyit szét-szórni és vesztegetni.

Az illy módon bőséges szüléssel tápláltott tehén alól 180 mázsa trágyát lehet esztendő által össze-gyűjteni, melly 18 szekérnyi lészen. Fellehet azonkívül tenni, hogy elegendő takarmány-mellett egy jó fajta nagy tehén azon 310 napokon által, mellyeken fejik (mert borjazás előtt 's után mintegy 55 napokig fejni nem lehet) átáljában véve minden nap 6—8 itsze tejet fog adni, 's így esztendő alatt 1860 itszéket. Több esztendei tapasztalat után bizonyos, hogy jó eleség után 16 itsze tej két itsze tejfelt ad, és három itsze tejfelből egy font vaj és három meszszelely író lészen. Lefelezett 200 itsze édes tejből 19 font ugy nevezett Svajczi sajt válik, azonkívül hogy 160 itsze édes savó fog felmaradni. Ha már a' le nem felezett édes tejnek itszójét csak három krajczáron adnák is el, tehát egy olly tehén 93 forintnyi hasznót adna, mellytől napjában 6 itsze tejet fejnek, trágyán kívül. Ebből nyilvános, hogy minden gazdának arra kellene törekedni, hogy minél jobb fejős tehenekre szert tehessen, vagy inkább maga nevelhesen, 's azokat bőségesen táplálhassa; elvégre pedig azt mondhassa: nekem a' marháim' trá-

gyája ingyen esik; pedig azt kilehet vinni, mert a' tapasztalat bizonyítja.

Legnagyobb fortély a' fejésnél az, hogy a' teheneket utolsó cseppig jól kifejjék, mert ha valamelly elő-hasú vagy borjas tehén' tölgyéből a' tej tökélyesen ki nem fejetik, bizonyára napról-napra kevesebbet fog adni, 's elvégre elromlik, mivel a' tejet formáló nedvek a' helyett, hogy a' tölgybe gyülekezzenek, húsba fognak menni; azonkívül sokszori próbák után bizonyos, hogy a' jó kifejésnél az utolsó tejben 6—12-szerre több tejfel van, mint a' legelől kifejettben. Megjegyzésre méltó az is, hogy mennél gyakrabban fejik a' tehenet, annál több tejet-ad, noha nem olly tejfelest; azért igen helyes az a' szokás, melly szerint a' teheneket napjában háromszor fejik ki. Minden fejés előtt meg kell a' teheneket itatni, mert próbák után megvalóságosodott, hogy olyankor bővebben csorog a' tej. Borját a' tehén vemhében kilencz hónapokig hordozza, és a' 12 esztendőknél felül élő haszonra nézve nem sokat ér, az ilyen vén tehenet legjobb meghizlalni 's úgy eladni.

Még a' borjúkról egy két szót. Többszöri próbák után bizonyos, hogy sokkal hasznosabb azon borjúkat, melyeket eladni szándékoznak, tovább mint szokás szopni hagyni, 's pedig legalább négy hétig szopjanak, mivel többet hoz-be húsok, az az nehézségök' szaporodása, mint a' megemésztett tej általjában minden szópós borjún egy fontal és tizen-nyolcz lattal nevededik napjában a' hús. Egy

nagy fajta tehéntől való borjúnál, melly 85 fontot nyomott, négy héti szoptatás után, le-metszése 's húsa' meghülése után a' teste fejestől 60 — eledelre alkalmas belseje 6 — lábai másfél — bőre — 7 — vére 's más mocska 9 és fél fontot nyomtak.

S. V.

A' Marhá' istálóni tartásáról.

A' marhának egész esztendőn által istálóni tartása sok nyereséget ad a' mezei gazdának, melly kivált a' következőkből áll:

1-ör Azon darab föld, melyen a' tehén alig talál annyi eledelt, hogy jól lakhassék, mesterséges rétté változtatva, nyolcz és több barmot eltart egész esztendeig istállón. Ott, hol most a' falusi gazda nagy fáradsággal 's idő' vesztegetéssel holmi górért és dudvát sze-deget-összsze marhájának, örömmel fogja bu-ján álló természetmennyét vághatni, 's nem lé-szen kéntelen menni füvet lopni.

2-or Bőséges takarmány mellett a' gazda nem csak tejből, szebb borjúk és tehenekből fog nagyobb hasznót látni; hanem barma is-tállón lévén, a' borjúkat kedve szerint választ-hatja-el, 's azokat tetszése szerint nevelheti. Az istálón álló marhája két annyi trágyát fog néki adni, mint a' mezőre járó; földjeit trá-gya bősége mellett termőbökké teheti, 's azo-kon takarmányt mesterségesen nevelhet. A' ki

a' trágya' becsét meg nem foghatja, az vesse csak szemeit egy jól megganéjzott, 's egy más mellette fekvő sovány vetésre, a' különbség azonnal megfogja arról győzni, hogy bőséges trágya nélkül, melly a' sok takarmány' productuma, nyomorult a' gazdálkodás. Sok trágya mellett kevéssel több a' munka, mag csak annyi kell, 's még is a' jövedelem két annyi. Az ugyan tagadhatatlan, hogy addig a' szántóvető ember igazán vagyomos soha se leszen, míg csak takarmányt mesterségesen nem termeszt, 's barmait istállón tartani nem fogja.

3-or Istálón lévén a' marha, csak azon eledelet kéntelen megemészteni, mellyet számára rendeltek, 's így más idegenekkel közösülésben nem jöhetvén, a' dögtől ment marad. Ha a' barmok' istállóni állásokból egyéb haszon se lenne is, már ez az egy ok is arra elegendő, hogy oda haza tartassanak.

De a' marhának otthoni tartásához elkerülhetlenül meghívántatik, hogy ezen célhoz az istáló is alkalmazva, és elegendő takarmány legyen. Hogy a' marha egészséges legyen, 's a' nyújtott eledel hasznára váljék, úgy ki-ki azon legyék, hogy becsületes istállót építhesse, mert valamint hogy az ember tömlöczben egészséges nem lehet, úgy az állatok is nyomorult, bűdös, keskeny ólakban épülni nem fognak. A' kissebb birtokú gazda vagy jobbagy czifra drága istálókát ugyan nem készíthet, de annyira dolgát még is viheti, hogy az elegendő magas, tágas és világos legyék; csak arra vigyázzon, hogy az épség száraz helyre

menjen, és minél több marha' számára leend, annál magossabb legyen; olyan 10 darabnak való istálló, mellynek belső világossága egy ölnyi magas, hossza 5 öl, 5 suk, szélessége pedig egy öl egy suk, — rendeltetésének tökélyesen megfelel. Az építésnél arra is kell figyelni, hogy vak gerendákra épüljön, 's a padlása vályoggal kirakattatván, sárral vastagon mázoltassék-be, mellyből a' haszon kétszeres lészen; mert először, tűzbeli alkalommal be nem éghet; másodszor, a' padláson tartandó szülés a' marha párájától meg nem romolhat.

Általában az istálóbeli étetésnél, főképp ha az nyárban ló-heréből állana, e' következőkre kell vigyázni:

a. Meg ne engedje cselédjének a' gazda, hogy nyárban istállóban tartson zöld takarmányt, mivel az - az istálóbeli gőzt magában szíván, a' marhának ártalmára lehetne. Nincs olyan gazda, kinek vágy szérűjén, vagy fészker alatt annyi helye nem lenne, a' hová zöld takarmányt ne rakhatná. Végére arra is szorosan felvigyázzon, hogy barmait annak idejében itassák, nyáron tudni illik mindenkor a' zöld takarmány' étetése előtt, télben pedig mikor már jól lakott; de télben nyárban egyaránt napjában háromszor.

b. Arra is kell figyelni, hogy tavasszal a' marhát hirtelen zöld takarmányra, ősszel pedig egyszerre a' szárazra ne fogják, mert mind a' két eset ártalmas, és a' fejős marhánál a' tejet megapasztja. Tavasszal a' három legalább

egy hétig zöld takarmányt szénával keverve egye, napról-napra kevesebb szénát téven körébe; ősszel a' zöld takarmánnyal éppen illy arányban kell bálni, az az napról-napra a' száraz eledel közzé kevesebbet egyvelgessenek. A' veres ló-heré étetésnél különös vigyázatra van szükség, mert az addig, míg nem virít, igen puffeszto természetű. Az istáloi étetésnél azt az ember be nem várhatja, még a' ló-heré virít, a' mi Május' végén vagy Junius' elején szokott megtörténni, — azután azzal tovább is be kell érni; ha pedig a' ló-heré földnek valamelly vége akkor kezdődne-meg, midőn már a' ló-heré virítani kezd, úgy az ember annak közepéhez sem fogna érni, mikor az egész már elvirított, 's a' szárai megfásodván, nem csak alkalmatlan lenne az étetésre, de töle a' tehenek tejöket is elvesztenék. Legjobb tehát ennek elkerülése végett a' ló-herést 45 egy forma darabokra felosztani, és mihelyt tavasszal a' ló-heré fél-lábnyi magasságra felserdült, azonnal az első rész' kaszálását kell elkezdni; de mivel akkor még 4 — 5 négyszögű öleken egy marhának egész napra való fü nem terem, tehát azt szénával vagy szalmával kell pótolni; azomban a' ló-heré napról-napra nevekedvén, napról-napra kevesebb pótolékra lesz szükség, 14 napok múlva pedig virágban indulván, lehet azt a' marha' eleibe keveretlenül tenni, mert az illy bánás mód mellett hozzá fog a' zöld takarmányhoz szokni. Midőn 45 napok alatt a' kasza az egész földön végig járt, akkor a' föld' elején ismét vi-

rában fog állani a' ló-heré, a' midőn osztán egy napra való eledel 4 — 5 négy-szögű ölekről egy barom számára kifog telni.

c. Zöld takarmányt se nedvesen, se igen meghervadva étetni nem kell; a' vizes ló-heré gyakran megöli a' marhát, vagy legalább halálos veszedelembe ejti. Ennek elkövetésére reggel a' harmat' felszáradása után, estve pedig harmat szállata előtt kell a' ló-herét vágni 's haza hordani.

d. Essős időben haza-vitetvén a' ló-heré, azonnal száraz szellős helyen teringessék-el, 's midőn a' víz nagyobb nagyobb részint kiszivárgott belőle, néhány órák után étetni lehet.

e. A' megfonnyadott eledelt a' marha tellyességgel nem kedveli, sőt a' tej is fogy tőle, azon kívül egésségtelen, mivel már forradásnak indul. Azért a' gazda jól fog tselekedni, ha dél előtt csak annyi takarmányt hoz haza, a' mennyi déli 's dél-utáni étetésre elegendő; dél-után pedig annyit, mennyire estve 's jövő reggelen lesz szükség.

f. Nem kell a' marha' eleibe napi takarmányt egyszerre vagy nagy mennyiségben vetni, mert könnyen megzabálván tőle magának emésztetlenséget és felpuffadást okozhat; 's veszedelmes nyavalyába eshet; azonkívül a' megfúvottat lábai alá taposván, belőle sok elhányódik; melly hogy meg ne történhessék, 4—5-szer is kell azt étetni, annyi részekre osztván-fel napi eledelét.

Meg lévén ön' tapasztalatim után a' marhának egész esztendőn által istállóni tartása nagy hasznáról győződve, úgy semmit sem ohajtanék, mint annak Hazánkban is közönséges behozását, noha az eleinte sok nehézségekkel járulna. Azomban ha gondolóra veszem, hogy a' kisebb birtokú föld-mívelőnek marhája úgy se nagy számú; tehát nem látom által, miért ne lehetne ezen hasznos marha-tartás módját legalább a' fejős marhával divatba hozni, midőn azt egész télen úgy is istállón éltetik, nyárban pedig minden fejésnél zöld füvel tartják, csak-hogy csendesen megálljon, 's magát békességesen meg engedje fejni; ennél fogva csak annyi zöld takarmányról kellene még gondoskodni, mennyivel a' nyári hónapokban többet kellene haza hordani, mint a' mennyit mostanában úgy is a' fejésnél használnak. El lehet egy fejős tehenet 225 négy-szögű öleken termendő veres ló-herével, vagy is egy heted rész hold-földről egész nyáron által a' háznál tartani; már pedig olyan mezei gazda nincsen, ki ha csak egy tehennel; vagy olyan, ki többekkel bír, hogy egygyike is másika is zöld takarmány alá birtokához képest egy kevés trágyát, 's egy darab földet ne szánhatna-el. Három szekér trágyával és két font ló-heré maggal egy tehennek istállóni tartását el lehet kezdeni. Ezen istállón álló tehén-trágyát szaporítván; a' ló-herésen magot természetvén; más esztendőn már két annyi nagyságu ló-herést lehet tsinálni, 's ennél fogva két tehenet a' háznál nyaralni, 's így a'

trágya esztendőről - esztendőre szaporodván, dolgát a' gazda oda viheti, hogy legalább fejős marháját mind oda haza tarthatja, 's az által jóvedelmét, élelmét kézzel-fogható módon szaporíthatja.

§. VI.

A' Juh-tenyésztetésről.

A' mezei gazda' boldogulását semmi-se mozdíthatja sikeresebben elő, mint a' barom-tartással össze - köttetett juh - tenyésztetés; szarvas-marhára szüksége van azért, hogy az nélkü trágyát adjon, hogy vele földjeit művelhesse, 's ha nem csordulva, legalább cseppenve némi-némű jóvedelmet is lásson belőle. Pénztára egyedül a' juh lehet, ha annak okos tenyésztetéséhez ért, 's azt fájában nemesíteni iparkodik. Már a' magyar juh is olyan tökepénz, melly magát minden hat esztendőben kétszerezi; hát a' nemesebb fajtájú birka, és spanyol-juh mint fizeti-meg magát, 's minő jóvedelmet ad, azt legjobban csak az tudja, ki vele bír. Az okos ember nehezteléssel telik el, midőn látja, hogy hazánkban a' legáldottabb határon is magyar juh legel, 's a' tanulatlan köz-nép' nagy attyáról rá-ragadott bal szokásnál fogva továbbra haladni, 's jóvedelmét szaporítani nem iparkodik. Az igaz, hogy nem mindenütt lehet birkát és spanyol-juhot tartani, mert ezek gyengébb természetűek lévén,

nem minden határba illenek; de az is tagadhatatlan, hogy nagyobb részint ott, hol most magyar juhok tartanak, lehetne birkát is tenyésztetni.

Leginkább gyapjokért tartják a' juhokat, mert tejet és vaját tehenekből, 's pedig jobbat, kaphatni. A' Birka' gyapja mindenkor két annyi, a' spanyol-juhé pedig négy annyi árrú, is lévén mint a' magyar juhé; csudálni lehet, hogy azt a' mezei gazdák régen nem látták által, kik ha egyébre nem ügyelnének is, legalább észre-vehették, hogy semmi-féle nagyobb Uraság, semmiféle csak egy keveset számolni tudó 's eleve-ítéleteltől el-nem fogott birtokos, magyar juhok már nem tart, 's valyon miért? azért, mert birkákból több a' haszon; — miért nem követi hát a' kisebb birtokos a' nagyobbat? holott a' magyar juh' megszerzése 's tartása csak annyiba kerül mint a' birkáé vagy selyem-juhé. Birka tartásból több lévén tehát a' jövedelem, minden köz-birtokosnak, sőt a' jobbágnak is azon kellene lenni, hogy magyar juhain tovább adván, finom szőrű birkákat szerezhessen, mellyeket legkönnyebb móddal ősszel, midőn a' nagy Uradalmakban a' vénebb, de még egy pár esztendő szaporításra alkalmas kosok 's anya-juhok árútatnak, kevés pénzért kaphat, mellyekből néhány esztendő alatt annyi birkát nevelhet, mennyit birtokához képpest eltarthat; a' midőn osztán ha nem három, de bizonyosan két annyira nevelheti jövedelmét.

Ollyan dolog lévén a' juh-tartás, mellyhez majd minden falusi gazda ért, arról itt sokat beszélni nem akarok; csupán a' legszükségesebbeket fogom elő-adni, 's a' legeltetésnél elkezdeni.

Tavasztól fogva egész késő őszig, míg csak lehet, kívül szokás a' juhokat legeltetni; melegebb vidékeken Aprilistól fogva Octóber utoljáig tart a' legeltetés ideje, melly ha korábban kezdődik, vagy később végződik, még oda haza is kell a' juhoknak mennyi annyi takarmányt nyújtani.

Nyarban gyepen, ugaron és tarlón szolás a' juhokat legeltetni, sok helyeken az erdőre is kihajtják, 's mivel a' legelőbe ritkán lehet válogatni, tehát csak olyast kényszeren a' juhos gazda használni, a' minőt lakhelyének fekvése adhat. Hol hegyek, völgyek, erdők és szántó-földek egyaránt 's tetszés szerint használhatnak; ott a' juhos gazda jól fog tselekedni, ha juhait száraz időben völgyeken és szántó-földeken, nedvesben hegyeken és dombokon, legnagyobb melegben, 's ha másutt már a' fű megfogyott, erdőkön legelteti. Az a' legelő, mellyen édes, nem igen kövér fű és szagos plánták teremnek, legbizodalmasabb a' juhok; ilyen füvet leginkább a' tetőkön és hegyeken találni; azért tartatnak a' hegyes vidékek juh-tenyésztetésre leghasznosabbaknak. De a' meszsze kiterjedő rónákon lévő kövér legelő sem olly veszedelmes, mint némelyek gondolják, mert a' megszokástól igen sok függvén, ártalom nélkül fogja emésztetni az állat

azon eledelt, mellyhez gyenge korától hozzá szokott. Midőn a' juhok sovány legelőről kővérré hajtának, mindenkor előbb itattassanak-meg, ne hogy a' mohoni jól-lakás után valamellyike felfúvódják 's elveszszen; legjobb azért illy alkalommal őket menve legeltetni; 's midőn a' Juhász látja, hogy hasok tele van, 's még is esznek, azonnal hajtsa-el a' legelőről, ne hogy megzabáljanak.

Legártalmasabbak a' vizes, posványos mezők, 's beiszapolt gyepek, ezektől a' juhokat mindenkor óvni kell, mert rajtok a' víz rothadt lévén, a' gyeppel egygyütt emésztetik-meg. Az ilyen poshadt víztől, savanyú gyeptől nem csak golyvát, testbeli elszáradást, tüdő-veszélyt, 's rothasztó nyavalyákat kapnak a' juhok, de az ollyas helyeken mindenféle vízi-férgek és piócák tartózkodván, könnyen benyelhetik fiatal ivadékjait, mellyek magokat a' juh-májjához fészkelvén, az által halált okoznak. Ezen nyavalyák pedig nem azonnal állanak-elő, sőt megszokott a' juh kiütésök előtt hizni; azután úgy hull a' nyáj, mint ősszel a' légy. Ha a' gazda jókor megtudhatná, hogy juhai ilyen helyeken jártak, úgy eleit lehetne a' veszedelemnek venni; de a' juhászok gondatlanságokat szorgosan titkolván, csak akkor veszi magát észre, midőn nyájjának nagyobb része néhány holnapok alatt eldöglik. A' juhok' egészségére való nézve az erdőbeni legeltetés ugyan nem ártalmas, csak a' benne közönségesen találtató posványoktól őriztessenek; de más részről a' bokrokra

sok gyapjok ragad, és a' fiatal fa' sarjadzásban 's annak nevelkedésében is kárt okoznak.

A' juhok' közönséges nyavalyái abból a' káros szokásból is származnak, melly szerint azokat nap-kölkével ki, nap' nyugta után haza szokták bocsájtani; a' harmatos fű mindenkor veszedelmes szokott lenni, főképp' tavasszal és ősszel, valamint nyári nagy hőségben a' szabad ég alatti delelés; legjobb a' juhokat dél előtt 10 óra tájban haza, dél után 3 órakor ismét kihajtani; ha pedig távol helyen legelnek, legalább tíztől három óráig valami erdős vagy bokros helyen deleltessenek.

A' fűvet késő ősszel a' dér megsárgítja 's megfonnyasztja, melly állapotjában az szinte veszedelmes, azért tanácsos azt akkor leégettetni, midőn a' nagy hideg már jól megfagyaltta, kiszívta, 's az által nem olly ártalmassá tette.

Télben a' juhokat csak dél tájban kell a' mezőre kihajtani, de kibocsájtások előtt egy kevés száraz takarmánnyal jól tartassanak, 's pedig azért, mert éh gyomórral kimenvén a' hidegre, attól többet szenvednek; részszerint pedig azért, hogy éhesek lévén, a' fagyos vetésen mohón ne kaphassanak.

Széna és szárazon haza takarított sarjú a' juhok' legalkalmasabb takarmánya, de vizenyős, posvány rétekről való egygyike se legyen, vagy iszapos; ki juhait szereti, 's nyáját elveszteni nem kívánja, az ilyen takarmánnyal őket ne tartsa, és ha magán másféleképp' segíteni nem tud, inkább jó féle szalmán

telélje. Szalmák közt első helyen áll a' borsó-lencse-bükköny szalma; azután következik a' zab és árpa szalma; búza vagy rozs szalma egyedül az éhen halástól való.

Midőn télben a' juhok dél-tájban mezőre hajtván táplálatot vetéseken lehetnek, akkor őket kihajtás előtt 's estve oda haza étetni elég lészen. Ha széna szűki van, ott ilyenkor az egészséges szalma is jó lészen, mivel a' zöld vetés elég tápláló erejű; de ha az idő' mostohaasága miatt a' juhok istállón kell állani, ugy napjában háromszor szükség étetni, ugymint reggel, délben, és estve, és valahányszor a' rátsokha széjjel-igazítják takarmányokat, mind annyiszor kútra vagy folyóra kell őket itatás végett kibocsájtani. Ha valaki juhaiból valódi nyereséget ohajt, az az: épp, egészséges, 's bő gyapjas juhokat kíván, az azon legyenek, hogy télen által minden napra egy-egy font szénát adhasson minden darab juhának, a' midőn a' többi takarmány szalma is lehet. Akkor bizonyos lehet, hogy juh tenyésztésében nem fog megcsalatkozni, mert az illy tartás mellett szép, nagy, finomabb gyapjú bárányokat fog nevelni. Azért minden juhos gazda először takarmánya' mennyiségét fontolóra vegye, 's tartandó juhai' számát ahhoz mérsékelje; inkább kevesebbet tartson, de jól táplálja, mert hidje-el, hogy bőséges, tápláló takarmányon telelt 100 darab juh több húst, gyapjat, 's nagyobb szebb bárányokat adand, mint 150 soványul tartatott. Melly birtokos takarmánya' termesztését annyira

viheti, hogy juhainak télen által minden napra egy-egy darabra 3 font szénát kiadhat, annak juhbeli jövedelme megemésztett szülésének az árát négyszeresen fogja vissza-pótolni. Mind e' mellett arra is kell vigyázni, hogy a' juhok etetésénél, mint más barmoknál, rend uralkodjék; istállójuk bő, szellős, és mindenkor tiszta legyen. Alacsony, vagy holmi fonyott aklokban, hol a' juh melegét csak a' ráadásra gyűjtött ganéjból kapja, senki nyája' biztos egészségét, sem abból megfinomított gyapjat ne várjon. Trágya's vizelletbeli kigőzölés, rekedt vagy hideg levegő minden-nemű állatnak veszélyes, illy börtönökben a' takarmány hasznos nem lehet.

Szükséges sőt is gyakrabban a' juhoknak adni. Ha 100 nagyobb's apróbb juhnak minden két hétben egyszer 10 fontnyit nyujtanak, elegendő leszén, mert akkor minden sózásnál egy-egy darabra más fél lat jut; de nedves, ködös, mocskos télen minden héten kell a' juhokat sóval tartani; ellenben nyáron, kivált nagy melegben elég minden harmadik héten egyszer velek sőt nyalatni.

Minden barom tartásnál fő dolog az itatás; a' juhoknál is kell arra különösen ügyelni, hogy minden nap, főképp' nyáron, legalább kétszer vízre bocsájtassanak; a' tiszta friss víz nem csak egészségökre nézve nagy befolyással van, de őket sok féle nyavalyáktól megőrzi; mert ha a' juhok minden nap friss vizet lapnak, akkor nem kell félni, hogy

holmi pocsolóknak neki-menjenek, 's az által magok közzé dögöt hozzanak.

E' munka' végén a' házi állatok' nyavalyáiról, 's azok' orvoslása módjáról szó leszen, mindazonáltal minden mezei gazdát bizonyossá tehetek, hogy a' gyengébb természetű juhok közt a' dög azért szokott leginkább uralkodni, mivel azok keskeny, alacsony, sötét, rekedt levegőű, tisztátlan ólakban, vagy éppen az ég alatt teleltetnek, és hogy elegendő jó takarmányt nem kapnak.

A' Juh-tartásnál az lévén a' fő-cél, hogy a' juh minél nagyobb, húsosabb; gyapja pedig minél finomabb 's tömöttebb legyen, melly célzt egyedül nemesítésökkel lehet elérni. Magában a' juh-nemesítés semmivel se nehezebb a' más barmokénál, mivel ugyan azon okokon 's módokon alapulván egyedül a' párzástól függ. De mivel akkor, midőn valamelly számú juh csupán egymás közt és folyvást párzik, új 's jobb faj nem támadhat; tehát természetes, hogy azon esetben, midőn valaki nyáját nemesíteni akarja, más finomabb, gyapjasabb és testesebb alkotású fajbeli kosokkal szükség párosítani, melly idegenekkel párosítás által céljához is hamarabb eljuthat. Ezen okból a' gazda más finomabb gyapjú birkákat tartó birtokostól vásároljon kosokat, 's azokkal hágassa juhait, mi által azt fogja elérni, hogy nyájának első báránnyai is nagyobb részeit apjokra ütven, anyáiknál már sokkal nemesebb szőrűek lesznek, és ha ezen új fajtájú bárányokat három esztendőskorokban ismét

máshonnan szerzett fain kosokkal fogja párosítani, ezen manipulátziót legalább három nemzésen keresztül-viszi, úgy az első nemesített bárányok' unókái már tökéletes finom gyapjú birkákká változnak; csak az egyre szükség vigyázni, hogy valahányszor jövődöbeli tenyészésre bárányokat meghagynak, mindenkor azokat válasszák-ki, melyeknek legizmosabb test-állások 's legvékonyabb, de sűrű szőrök van; mert különben a' nemesítés hátra 's nem előre menne, ha a' bárányokat minden választás nélkül meghagynók.

Mivel én ezen kis munkámat, mint elől megmondám, a' kisebb köz-birtokosok és honunk jobbágyai' számára készítettem, tehát a' juh nevelésnél is csak annyira terjeszkedek, a' mennyi ezen kétféle sorsú mezei gazdáinknak az a' felől lehető meggyőztetésökre elegendő, hogy a' juh' nemesítése igen könnyű dolog lévén, mostani juhaik helyett finomabb gyapjú birkák' tartására ébresztessenek; mert mihelyest ők juhaik' nemesítését három nemzésen által-vihetik, azonnal kitetsző hasznót fognak abból venni. Nagyba 's a' legfelsőbb fokig menő juh-nemesítés most még számokra nem való, azzal is meg fognak ők elégedni, ha gyapjújuk több 's fainabb rangú lévén, abból három annyi jövedelmet kapnak, mint a' magyar juhokéból.

A juh-nyírás körül is még sok elő-ítéletek uralkodnak hazánkban nem csak a' kisebb, de sokszor az olly birtokosok között is, kikről sokkal többet szokott a' közönség felten-

ni, mivel ha valamelly nagyobb birtokos, pénzre lévén szüksége, vagy tudatlanságból juhait esztendőn által kétszer megnyíratja, azt a' tanulatlanabb 's egygyűgyűbb kisebb birtokos követi, azon indító okról nem is gyanakodván, melly amazt a' kétszeri nyírásra vagy rá-vette, vagy kényszerítette. Egyszer, 's pedig tavasszal kell a' juhokat nyíratni, mert az egyszeri nyírásnak jó következésű hasznai vannak.

1-ör. Az egyszeri nyírásból lejövo' gyapjú ha nem többet, de legalább annyit fog nyomni, mint öszszesen a' kétszerre lenyíratott.

2-ör. Az egyszer nyírott gyapjuért hasonló jóság 's finomság mellett sokkal többet fizet a' kereskedő, mint a' rövidebb szálu kétszerre nyíratott gyapjuért öszszesen.

3-ör. Kevesebb a' nyírási költség és vesződség; a' juhokat sem szükség esztendőt által kétszer kínozni.

A' Juh tartásnál mindenkor a' gyapjú bősége lévén az ok, melly miatt juhokat tartanak; mivel pedig nem az a' fajta juh kirekesztőleg nyereségesebb, melly igen fain szőrű, hanem az, melly legtöbb gyapjat ad; tehát mint fellyebb mondám, nemesítésénél arra kell ügyelni, hogy a' juh ugyan finom szőrű legyen, de mennél sűrűbben álljon az rajta. Nagy finomság és nagy bőség ugyan azon fajta juhnál ritkán találatik; de a' sűrű tömött gyapjú közcépszerű finomsággal párosítva igen is, és éppen ezen utolsó eset leghasznosabb a' birtokosra nézve. Ha a' nemesítésnél arra vigyáz

a' gazda, hogy jövődöbeli tenyészésre min-
denkor csak a' legelevenebb, izmosabb, sűrű
gyapjú, szálás és a' mellett vékony selyem sző-
rű bárányok hagyattassanak meg, ugy célját
eléri, 's néhány nemzések után dolgát oda
fogja vihetni, hogy nagy testű juhairól, ha
nem spanyol, 's legfinomabb; de legalább
középszerűnél jobb gyapjat egy-egy juhról
egyszeri nyírásra 5 sőt 10 fontig valót is leol-
lózhat, csak mindenkor szeme előtt tartsa,
hogy a' gyapjú finomsága, zsírossága, nehéz-
sége, 's nagy sűrűsége egyedül a' jó
bőséges eledel által hozattatik-elő. Melly bir-
tokos juhainak télen által fejenkint 's napon-
ként 3 font egészséges szénát, melléje jó szal-
mát nyújt, az haszonbeli célját tökélyesen
elérndi, és ha birkáinak télben nyárban egy-
aránt elégséges takarmánya leszén, azokat
minden esetre fejhetni is fogja. A' jó legelővel
elő juh minden nap egy meszszelet tejet ad,
's mivel a' juh-tej zsírosabb a' tehen-tejénél,
tehát 14 itszéből egy font irós-vajat, és az
aludt tejből jó túrót lehet készíteni. Miként
kellessék pedig a' juh-tejből minden íz és szag
nélküli tehen vajhoz mindenben hasonló va-
jat készíteni, hogy azt mindenütt a' tehen-
vajjal egy áron lehessen eladni, azt Munkám'
végén elő-adom.

Nagy károkra szolgál a' juhos gazdának
az is, hogy gyapjújokat közönségesen azon
mocskosan árulják, mint az a' juhokról leol-
lóztatik. Nagyon jól fognak akkor tselekedni,
ha juhaikat nyírás előtt két nappal valami fo-

lyóban vagy kútnál minden szennytől szépen megmosva, száradás végett tiszta helyen tartják, 's ugy azután gyapjokat leveszik. Bizonyosak lehetnek benne, hogy mosott gyapjúért, melly ugyan nehézségből vesztett, másfél annyi fizet a' kereskedő, mint a' mocskosért.

Ezen marha-nevelésről és tartásról írott Czikkelyt azzal a' hozzá-adással rekesztem-be, hogy a' többi házi állatok' tenyésztetése módjáról egy részben azért lenne szükségtelen oktatásokat adni, mivel azt majd ki-ki tudja; más részben pedig a' többi állatok, mint sertés, kecske, házi-nyúl, 's a' baromfi a' szegényebb sűrű emberek által inkább a' megevés miatt tartatnak, hogy-sem azokból kisebb gazdaságok mellett szembe-tünő hasznot lehetne látni. De szóllok egy keveset a' Marhahizlalásról.

HARMADIK CZIKKELY.

S. K.

A' marha - hizlalásról.

a. Meglehet mindenféle marhát elevenen is ollyas mázsállóban jól mérni, mellynek ajtaja 's oldal-párkányai vannak. Az illyetén megmázsálásból ránk az a' haszon háramlik, hogy azon takarmány' árát, mellyet a' marha megemésztett, husbeli nevekedésével össze hasonlíthatjuk; 's az által mind a' rá tett költséget, mind az ő becsét tökélyesen megtudhatjuk.

b. A' ki vén vagy beteges marhát hizlal, az ön' magának kárt szerez, egyedül csak az egészséges 's legjobb koru marha képes a' drága takarmányt 's annak kamatját bőségesen vissza-fizetni.

c. Bőséges, 's napjában három négyszeri itatás elkerülhetetlenül szükséges a' hirteleni hizlaláshoz.

d. Megromlott régi takarmánnyal hizlalni káros, mert az ollyatén eledeltől a' marha nem javul; sőt megvesztegethetődik — a' hizlaláshoz tehát ép, friss takarmány szükséges.

e. A' hizlalandó állatnak kis portziókban kell az eledelt nyújtani; reggel tudni illik, dél előtt, délben, ozsonnakor, és estve.

f. A' hizlalásnál az a' legnagyobb fortély, hogy a' marha mennél több eledelt, 's azt minél rövidebb idő alatt eméssze-meg, azért minden módon azon kell lenni, hogy mennél többet egyék; mert nem az idő' hossza, hanem az eledel' sokasága hizlalja az állatokat; az olyan állat, melly napjában egy mázsányi ételt magemészt, hat hét alatt annyira hizott, mint más 12 hét alatt, mellynek minden 24 órára csak 60 fontnyi takarmányt adának.

S. II.

Össze-hasonlítása a' közönséges hizlaló-eledelek' táplálóságának.

Egy font kukoricza annyit hizlal mint 2 1/2 font jóféle széna.

1	Búza	2 1/2
1	Rozs	2 1/2
1	Árpa	1 1/2
1	Borsó	2 1/2
1	Bükköny-mag	2
1	Bab	2
1	Zab	1 1/2
1	Árpa-maláta nedvesen	1
1	Krumpli nyersen	1/2
1	Répa mindenféle	1 1/2
1	Ló-here, vagy Bük. széna	1 1/2
1	Lóhere v. Bükköny zölden	1/2

Ha a' hizlalásból valódi hasznót kívánunk, úgy azon kell lenni, hogy az minél sebesebben menjen véghez. A' természet által egy bizonyos része az eledelnek minden állatnál egyedül élete' fentartására fordítatik. Ha tehát az állatnak csupán ennyit 's nem többet adunk egy napra, úgy az se nem fog javulni, sem apadni; hanem előbbi állapotjában maradván, a' takarmányt egyedül trágyájával pótolja helyre. Ellenben a' mennyivel többet kap, az mind hússá és kövérré válván, magamagát kifizeti. Ebből következik; mennél több eledelt megemészt az állat élelmén feül, annyival hamarébb kell néki meghízni, 's annyival több marad-fen azon takarmányból, melly különbben élete' fentartására szükséges lett volna.

Thaer Úr a' dolgot e'képpen világosítja-meg. Ha p. o. egy állatnak élete' fentartására naponként 10 font eledelre van szüksége, úgy az esztendő alatt 3650 fontot emészt-meg, mellyek a' hizlalást semmivel se mozdítják-elő. Többet eszik-meg napjában egy fontal, 's esztendő mulva bizonyos arányzat szerint megjavul, úgy élete' fentartására 3650 fontot, és hizlalására 365-öt; összesen 4015 fontokat emészt-meg.

De ha valamelly állat napjában 2 fontal többet eszik, 's az által fél esztendő alatt annyit hízik, mint más egy fontnyi rá-adás mellett egész esztendeig, akkor élete' fentartására megemészt 180 napok alatt 1830 fontokat,

és hizlalására 365-öt, mind özsze 2185 fontokat.

Adjunk napjában 4 fontal többet, 's az állat 3 holnapok alatt ugyan annyit hízik, mint amazok; ugy 92 nap alatt élete' fentartására 920 fontnyi élelemre lesz' csak szüksége, és a' hizásra 365 font, özszesen 1285 font.

Ha a' dolgot oda vihetjük, hogy napjában 8 fontal többet megemészsen, 's 46 nap alatt éppen annyit javal; akkor élete' fentartására csak 460 fontnyi eleség fog felmenni, hizlalására pedig 365 font, mind özsze csak 825 font.

Ez utolsó példa megmutatja, hogy ha egy állattal 46 napok alatt 825 font takarmányt meg tudunk étetni; az, ezen idő alatt annyit fog hízni, mint más esztendő alatt 4015 fontot hasonló eleségtől; a' miből a' hirteleni hizlalás' nyeresége nyilvános.

§. III.

Barom-hizlalás.

Nyolcz, tíz esztendőös szarvas marha legalkalmasabb a' hizlalásra, 's mint-egy bizonyosan lehet feltenni, hogy egy ökör hizlalása' ideje alatt annyi takarmányt emészt-meg, mennyivel egy tehén egész esztendőt által beérné. Némelly próbák után egy hizó ökör napjában 180 font zöld ló-herét, 's egy kevés szalmát eszik-meg.

Az olly pálinka-főző házaknál, melyekben minden nap 3 köből életet égetnek, 9—10 ökröt hizvást lehet hizlalóba tenni; csak arra kell vigyázni, hogy soha a' moslékot melegen ne kapják.

Egy közepszerű ökör, melyet 6 és 6½ mázsaig hizlaltak, 's napjában 36 font szénát kapott, minden nap 1½ fontal, vagy egy hét alatt 12½ fontal javult-meg. Ha tehát egy font húsnak az árra 7 krajczár, ugy a' hizó becse hetenkint 1 for. 30 kraj. megyen fellyebb. Egy hét alatt 2½ mázsa szénát emészt-meg, de 1 for. 30 kraj. szaporodik a' húsa; tehát egy mázsa széna 36 krajczárokkal, vagy is egy jó szekérnyi 7 for. 48 kraj. fizeti-ki magát, nem számolván se a' trágyát, se azt, mennyivel a' fagyú drágább a' pusztá húsnál.

Ha egy hizó ökörnek minden napra 54 font krumplit és 9 font szénát, egy hét alatt tehát 378 fontokat, az az: mint-egy 2½ köből krumplit és 63 font szénát nyújtanak, úgy igen jól fog meghízni, csak a' krumli közzé egy kevés szecskát keverjenek. Tart a' hizlalás 16 hétig, akkor az ökör húsára 's fagygyára nézve 204 fontal fog nehezedni, 20 hét alatt pedig 260 fontal.

Lehet a' juhokat és kosokat is a' háznál nagy haszonnal hizlalni, 's az után meghízva eladni. Egy kosnak napjára 4—5 font krumpli és 1 font széna elegendő.

A' sertés minden véka árpától 8—kukoriczától 10 fontot hizik. Azon pálinka házaknál pedig, melyekben naponkint 3 köből

életet égetnek, 50 darab sertést lehet hizlalni.

Sertéseket lehet krumplival is, és pedig nagy sikerrel, hizlalni; de a' hizlalás vége felé árpa-darát vagy kukoriczát, a' krumplit ellenben mindenkor főve kell nekik adni. Egy öreg sertés 14 hetek alatt 15 köből főtt krumplit és 3 köből árpa-darát, vagy két köből kukoriczát emészt meg, a' midőn osztán jól meghízik.

NEGYEDIK CZIKKELY.

A' Trágyáról.

Már a' bevezetésnél mondtam, hogy a' trágya mindenféle mezei gazdaság' lelke; mert nélküle a' szántó-földek elsoványodnának, és sivatagokká változnának. Tehát a' mezei gazda minden iparja oda célozzék, hogy feleslegi takarmány termesztés mellett harmai számát nevelvén, mennyivel több trágyát készíthesen; mert ha földjeit, rétjeit illendően fogja trágyázni, úgy azok nem csak egyenlő erőben maradnak, hanem bő termésök által fáradozásait megjutalmazván, vágynomossá is tesszik őket.

Miveltebb gazdálkodásnál, hol az erő nagy, sokféle módon szoktak trágyát szaporítani, s a' földeket nem csak marha-ganéjjal, hanem mészszel, gipszel, margával, üstzabeli sárral, hízovánnyal, iszappal, épség-omladvánnyal, ingoványból szedett földel, gyeptözeggel, hamuval, megrothasztott gyepvel, zöld fűveknek földbeni forgatásával, s több e' félekkel trágyázni; de mivel azoknak megszerzése, kihordása, s velek való bánás módja honnunkbeli kisebb köz-birtokos és job-

bágy' erejéhez nem való, használásoknak for-
télyá pedig tudományokon túl esik; tehát
azokról itt értekezni nem is érdemes. Ha a'
gazdának elegendő marha trágyája lehet, úgy
kár lenne néki mesterséges trágya' nemein tö-
rödni, mivel mindenek felett első a' marha-
ganéj, legtartóssabb, legjobb mérsékletű, 's
mindenféle növények' termesztésére legal-
kalmasabb, csak ezzel bővelkedjék, úgy soha
földjeinek termékenységen aggódnia oka nem
lészen; mert minden trágyázásnál a' föld ere-
jének nagyobbítása lévén a' cél, azt minden
egyéb trágya nemei között az állati ganéj leg-
képesebb elő-mozdítani.

Azomban az állati ganéj sem egyforma hat-
hatóságu, mert p. o. a' ló-ganéj igen sebesen
szokott forrásba jönni, 's ennél-fogva nagyon
tűzes lévén, leginkább hideg, nedves, 's agya-
gos földre használható; más természetű földre
csak úgy tanácsos kivinni, ha egyéb trágya
nemeivel kevertetve rothadott-meg.

A' szarvas marha' ganéja kevesebb meleg-
ség' kellemével bírván természeti nedvességét
inkább megtartja, 's azért hathatósága ugyan
lassúbb, de tartósabb, 's majd minden földre
alkalmaztatható.

A' juh-trágya, a' ló és szarvas marha' ganéja
közt közepen áll. Hideg természetű, vad-vi-
zes földben leghathatósbb.

A' sertés trágya pedig csak marha ganéjjal
keverve ér valamit; mert magában nagyon
gyenge erejű lévén, leginkább gyümölcs-fák'
töveire való.

A' szárnyas-állat' vagy is baromfi' ganéja igen hathatós erejű; ha véle a' rétek hintetnek-meg, kiváltképpen termékenységet hoz-elő.

Magában az ember ganéj' szerfeletti tüzes-sége 's csipőssége miatt éppen nem használha-tó; de más trágya közt megrothadván, na-gyon hasznos trágyává változik.

Ataljában véve forradása előtt minden ganéj' tüzes, melly tulajdonát azonnal elveszti, ha tel-lyességgel megrothadt. Mindenkor az állatok' eledelétől függ a' trágya' nagyobb vagy kisebb tüzesége. Hús-evő állatok legtüzesebb ganéjt adnak, mérséklettebbek az ollyaké, kik húst is növényeket is esznek; mint azon, szárnyas állatoké, mellyek magvakkal, bogarakkal 's egyéb hús félével is élnek: mint az emberé, kinek ganéja 's vizelleje a' szerint tüzes és csi-pös, a' mint több húst vagy növénypt eszik. Azon állatok' mocska, mellyek magvakkal él-nek, sokkal tüzesebb és erősebb mint azoké, mellyek magokat füvel vagy fa-levelekkel táp-lálják. Ugyan azon állat tüzesebb trágyát ad akkor, midőn maggal tápláltatik; mint mikor szénán vagy szalmán élösködik. A' legelőn tanyázó ló' ganéja koránt sem olly tüzes, mint az istállón állóé, mellyet zabbal szénával tar-tanak. Minél jobb eleségen élösködik az ál-lat, annál jobb, kövérebb, tartósb' annak ganéja.

Hogy az állatok' trágyája növényekkel kevertetve mérséklett természetűvé tétessék, legjobb azt szalmával 's holmi száraz görék-kel vegyíteni; az az, legjobb marha alá szal-

mával ágyazni, mi által egyszer'smínt a' tisztaság is eszközöltetik. Az igaz, alomnak lehet akárminő' plántát használni, csak az mérges ne legyen; mivel sokszor a' marha alomján is szokott rágódni, 's éppen azért nem minden növény egyformán jó. Mindenek feletti a' szalma, mert az legalkalmasabb a' ganéj' levét 's egyéb nedveit magába venni, azoktól hamar által-ázik, az állatok' mocskával egyaránti rothadásba megyen által, 's nem bír olyan részekkel, mellyék vagy az állatoknak vagy a' földnek lehetnének ártalmára; azért minden egyéb trágyák felett első helyet a' szalmas trágya érdemel.

De hogy a' ganéj annak rendi szerint megfihessék, nagy rakásban kell annak feküdni, szabad levegőnek kitételve, elegendő nedvnek, 's mérsékelt melegének lenni. Ha ganéj-rakáson a' nap hősege és szél keresztül-hathatnak, úgy sok trágyázó részek szétrepülven, az kiszárad, 's a' szükséges forrástól elmaradván, össze-pehészedik, vagy szétbomlik a' nélkül, hogy megrothadt volna, 's így kisebb foganatu lesz. Ezen ártalmas következtéseknek az által veheti a' mező gazda elejét, ha trágyáját olyan tömött magas rakásba felhalmozza, mellyen se nap se levegő által nem hathat, mellyben a' nedvesség jobban tartózkodhatván; a' forradás halkan mehet véghez. Nagy hidegben minden forrás megszűnik, nedvesség és friss levegő nélkül pedig a' rothasztó pezsgés nem állhat-elő; valamint azt a' feleslegi nedv hátráltatja. Elke-

rülhetetlenül szükséges lévén a' jó trágya, annak okos elrendelése nem utolsó fortéllya a' mezei gazdálkodásnak, mert egy a' rakattásban ejtett valódi hiba által ereje 's hathatósága nagy fogyatkozást szenvedhet. Legjobb tehát a' trágya gödrit ollyas helyre alkalmaztatni, hova a' nap dél után nem süthet; azonban az istállótól messze ne legyen, hogy abból a' ganéj-lév bele csoroghasson. Igen hasznos trágya-eszköz maga a' ganéj-lév is, mert a' ganéjt megjavítja, 's annak rothadását előmozdítja; annakokáért megbocsájthatlan hiba az a' mezei gazdánál, hogy ők a' ganéj-levet fel sem veszik, 's azt udvaraikon szerte-szétt folyni 's elveszni hagyják. Javasolni tehát, hogy minden gazda a' ganéj-levet istállójából úgy szivárogtassa trágya-rakására, hogy az a' rakás felső oldalán a' ganéjon keresztül a' gödörbe folyván, az egészet keresztül áztassa. A' ganéj halmozásnál a' gazda arra is vigyázzon, hogy azt nem csak mindjárt az istálló elején halomba hánnyák, hanem a' gödörben is mindenütt egyaránt szétt-teringessék, 's mindenféle házi állatai trágyája őszsze-kevertessék. Arra is ügyeljen, hogy házánál a' megöletett állatok vére, beleik, kémény-korom, kilugzott hamu, forrócs-ganéj, törköly, feleslegi moslék, szaputáskor a' lúg 's szappanos víz, bőr, csont darabok, dudva, megújított süto kemenczéből az agyag, 's egy szóval mindenféle söpredék a' ganéj rakásra hordattassék, mert mind ezekből finom trágya válik, 's áttalek nem keveset szaporodik. Falu

helyen még az is roszt szokás, hogy az emberek szükségökre szerte-szétt szoktak járni, holott az ember-ganéj kiváltképpen hatható-ságu lévén, annak is elveszni káros. Jobb volna, ha minden falusi gazda trágya gödre' föli-be oszlopokra állítva, néhány deszkából árnyék-széket verne össze, az egész ház-népe kiürítés végett abba járna; az által trágyáját nem csak szaporítaná, de annak erejét is szerfelett nevelné; az okos szemes ember mindenből tud hasznót szerezni, és semmit javára fordítani nem szégyenel. Az ember-ganéjtól különösen a' kalászos növények teremnek meg búján, 's talán a' természet úgy rendelé, hogy minden állat fajjának ganéja, kiváltképpen csak azon természetmenny' termékenységet mozgítsa-elő, mellyel táplálódik.

A' mi a' trágyának földekre való kivitelét illeti, azt csak akkor kellene kihordani, midőn már megérett, 's kivitelének valóságos ideje van. A' tapasztalat bizonyítja, hogy a' gödör-be lévő trágya rendes rákattatás mellett nyáron hat hetek; télen két annyi idő alatt érik meg; azaz, úgy megivák, hogy azt haszonnal lehet a' mezőre kifuvarozni. Tavasszal ugarlásnak neveztetett első szántás előtt kell a' szükséges trágyát kihordani, de az kis rakásokban ott sokáig ne heverjen, mert a' nap-melege, szelek és essők leghasznosabb részeit kilugozván tartós erejétől megfosztanak, 's azért 2—3 napok alatt be kell azt a' földben forgatni. Második szántás' vagy is forgatáskor az ugart káros lenne megtrágyázni, mivel ak-

kor a' Nap' hősege már nagy lévén azt kiszá-
rítaná, 's erejét meggyengítené. Lehet harma-
dik szántáskor a' vetés előtt is még haszonnal
trágyázni.

Mennyi ganéjjal kellessék valamelly darab
földet meghordani, az annak minéműségétől
függ. Átaljában véve, ha valamelly föld min-
den harmadik esztendőben ugarban marad,
úgy egy po'sonyi mérős vagy is fél köblös 10
szekér ganéj által jól meg fog trágyázva lenni,
minden szekerre tudni illik 10 mázsát számol-
ván, a' midőn osztán minden négy-szögű láb-
nyi földre fél font ganéj fog jutni. De nálunk
közönségesen az a' baj, hogy ritka mezei gaz-
dának van elegendő ganéja földjeinek illen-
dően lehető megtrágyázására, 's még is ki-ki
minden földjét trágyázni szeretné, holott eggy
egy holdra alig jut 8—9 szekérrel. Az ilyen
mezei gazda szántó földjét akarja megcsalni,
pedig ön' maga csalatkozik-meg, mert minden
esztendőben láthatjuk, hogy szűken trágyá-
zott földjei soványan teremnek. A' trágya' szű-
kiben lévő gazda jobban tselekedné, ha csak
annyi darab földjét ganéjozná-meg, mennyi
tőle kitelik, a' többibe pedig marhája' számára
zöld takarmányt vetne, 's ennek utolsó sar-
jadzását ősszel a' földbe szántaná, mert ha
ezen elsoványodott földjeit néhány esztendő-
kön folyvást zöld takarmány' földbeni szán-
tása által erőbe hozta, akkor azután ezekben
is életet termeszthet; ilyen művelésből rája
háromféle haszon, háramlana; mivel először
azon darab földjeibe, melyeket tehetségé-

hez képpest jól megganéjzott, annyi élet termett, mint az előtt szék trágyázás mellett valamennyibe; másodszor, a' nem trágyázott földjeiben takarmányt természetén marháját nem csak egész esztendőn által istálón tarthatta, de azt számára nézve meg is szaporíthatta; harmadszor, marhája egész nyáron által istállón bőséges és jóféle zöld takarmánnyal tápláltatván, számára is szaporodva lévén, annyi trágyára tett szert, hogy 4—5 esztendőnk mulva minden földjeire bőven jutván, azokat mind egyre vetheti 's folyvást jó erőben tarthatja. Ki-ki tehát azon legyen, hogy inkább kevesebb földet, de mindenkor bőven trágyázhasson.

Elvégre még a' zöld trágyázásról szóllok. Midőn valamelly természetményt, minekelőtte magban menne, mint p. o. bükkönyt, borsót, lóherét 's egyéb félét, zöldiben a' föld alá szántatunk, akkor az által a' földet hizlaljuk, 's ezt hívják zöld-trágyázásnak, melyet kiváltképpen ollyas távol eső földeken lehet haszonnal gyakorolni, melyekre a' trágya' kivitele sok időt kívánna, vagy hol több földje van a' birtokosnak mint trágyája.

ÖTÖDIK CZIKKELY.

Föld-mívelés.

Hogy a' földből azt kaphassuk-meg, a' mit kívánunk, úgy azt művelnünk 's be kell vetnünk. De ahhoz mennyi munka kívántatik, hogy kellessék azt czélarányosan elintézni, használni, — azt megtudni fontos dolog. Szántáshoz, vetéshez kapálláshoz minden föld-mívelő ért, azért arról itt hallgatok; de a' marha' különböző munkáit elő-hozom.

1-ör Szántás. Egy két-lovas eke 's hív cseléd, Áprilistől Septemberig a' hosszú napokon által napjában 5 - 6 vékás földet megszánt, rövidebb napokon Októberben egy köblöst. Ugyan ennyi munkát egy nap egy pár nagy, jó erőben lévő 's jól táplált ökör elvégez.

2-or Boronálás. Vetés alá egy pár jó lóval napjában 4 — 5 köblös földet lehet beboronálni; ökrökkel alkalmatlan ez a' munka.

3-or. Mindenféle fuvarozás. A' mezei gazdaságnál sokkal többre megyen az ember, ha 4 vonó marha helyett csak kettősbe fuvarozunk; azon kívül a' trágya hordásnál, széna 's élet' haza takarításánál a' munka 'szaporább lesz, ha két szekeren felváltólag hordatunk;

tudni illik még az egyik teherrel a' marha a' mezőre megyen, addig otthon trágyával az üres szekeret meg lehet rakni; így a' vonó marha folyvást hordhat.

Egy olly szekérre, mellyben négy jó husban lévő erős ló befogatott, 18 mázsa trágyát fellehet rakni; két lóra pedig bizvást 12 mázsát, 's ha a' földek a' háztól nem messze fekszenek, két lóval napjában három vékás földet lehet trágyával meghordani.

4-er. Vonó-marha száma. Két jó erőben lévő nagy lóval, ha azok egész esztendőt által zabbal és szénával istállón tartatnak, 60 köblös gazdaságot be lehet dolgoztatni, 's azon kívül minden gazdálkodásbeli munkát végeztetni. A' szükséges vonó-marha' tartására nézve az őszi 's tavaszi mezei munka adja a' sinórmértéket; a' mennyi ló szükséges tudni illik, hogy 24 művelő napokon bizonyos számú holdakon ősszel és tavasszal a' munkát elvégezhesse, ugyan annyi számú ló elegendő minden egyéb mezei gazdaságnál előforduló munkára; két jó lóval vagy ökörrel 20 köblös őszt, 's ugyan annyi tavaszi alá való földet könnyen be lehet dolgoztatni.

Egy birtoknak, melly 60 köbölnyi szántóföldből 's 10 köblös rétből áll, megmunkáltatásához e' szerint egy pár istállón álló jó erős ló elegendő, mert azokkal minden előadandó munkát végbe-vinni lehet. Az illyen jószágban 20 köből őszt, 20 köből tavaszt vetnek, és 20 köbölnyi ugarnak marad, melly-

nek felét ló-herével, búkkönnnyel, krumplival, 's egyébbel veteményeznek.

Az illy birtoknál e' következő munka adja magát elő:

A). Tavasszal 15-dik Mártziustól utolsó Májusig, vagy is 64 művelő napokon által:

10 köblös ugar földet krumpli,
kukoricza, ló-heré, búkkönnny,
vagy más zöld takarmány alá
egyszer megsánt 's beboronál két ló 10 napok alatt.

10 köblös földet ugyan ezen két ló
besánt 's beboronál árpa alá 10

10 zab alá 10

30 napok.

és így még 34 napok egyéb munkához felmaradnak.

B) Nyárban 1-ső Júniustól utolsó Augustusig 78 művelő nap lévén

20 köblös ugarra ki lehet a' trágyát hordani, ha egy köblösre 16 szekérrel vitetünk, napjában 10 szekeret számolván 32 napok alatt

10 köblös rétről a' széna haza hordatik 4

10 köblös ugart kétszer megsánt 15

20 köblös földről az őszi termést haza hordja 6

20 a' tavaszt 6

63 napok

és így még 15 nap egyéb munkához felmarad.

C) Őszszel 1-ő Septembertől utolsó Novemberig 78 művelő nap van. Rétről a' sarjút, ugarról takarmányt és krumplit haza hordhat

10 napok alatt

10 köblös földet, mellyben krumplit, zöld takarmány 's egyéb vala, egyszer felforgat

8

Ugyan ezen földet fele trágyával megtrágyázza más

8

Elvégre vetés alá felszántja 's beboronálja

10

10 köblös tiszta ugart őszi alá harmadszor megszánt 's megboronál

10

46 napok

itt is még 38 napok felmaradnak egyéb munkára.

D) Télen 1-ő Decembertől 15-dik Mártiusig 80 művelő napok alatt sokszor még szántani, és trágyát hordani lehet.

Ebből az általános példából lehet látni, hogy egy 60 köblös földből álló gazdaságot két erős lóval jól meg lehet művelni. Az igaz, hogy ezen két lónak mindenkor abrakosnak kell lenni; de ha a' mi föld-művelőink meg gondolnák, hogy a' két ló abrakolása 's istállóni tartása koránt sem kerül annyiba, mint 8 vonó marhájok, mellyek a' mostanában nálunk szokásban lévő gazdálkodás mellett 60 köblös birtok mellé szükségesek, 's hogy két lóhoz egy cseléd elegendő; ugy reméllem, tőlök zabot és szénát sajnállani nem fognak.

Tekintsünk most egy kevéset azon kézi munkákra, mellyek a' gazdálkodás mellett előfordulnak.

1-ör. *A' Vetés.* Egy gyakorlott vető-ember napjában 6 köblös földet bevethet.

2-ör. *Trágya-rahás.* Egy ember napjában 10 szekeret trágyával megrakhat, és azt más napon szét-teringetheti.

3-ör. *Aratási munka.* Három arató, ha nem hever, 's lelki-esméret szerint dolgozik, két nap alatt egy köblös földet feltakarít és felkötöz.

De sokkal jobb, hasznosbb és szaporább mindenféle életet kaszálni, mint sem sarlóval aratni. Kaszállásnál sokkal kisebb a' megrázkódás, a' tarló is rövidebben marad, azon kívül a' munka hamarébb megyen, annyi időben nem kerül, sem annyi költségbe, mint az aratás. Egy gyors próbált kaszás napjában két köblös földről az életet levágja. Minden kaszás után, midőn az őszi életet kaszálja, mivel a' levágott élet a' lábön állóra támaszkodik, egy más személy szükséges, melly az életet sarlójával nyafábbba fogja, 's a' kéve kötelekre rahja; két kaszás és két szedő után egy kéve kötöre van szükség.

4-er *A' Cséplés.* Nálunk közönségesen a' 11-dik vagy 12-dik részért csépelnek. Két cséplő egy hét alatt 14 kereszt életet kiverhet, egyegy keresztet 15 kévével számolva.

Mindenféle mezei életről.

Azt ki-ki tudja, hogy mind egygyik természetmenny a földet soványítja; mivel pedig az okos föld-mívelőnek arra kell törekedni, hogy szántó-földjei inkább napról-napra az erőben nevedjenek, mint-sem soványodjanak; tehát jó nékie tudni, hogy mindegygyik élet-neme mennyire szívja-ki a földet, mert valameddig azt ki nem tanulta, addig nem lesz képes földjei trágyázásában a megkívántó idomzatot eltalálni, és majd nagyon majd keveset ganejözván azokat, tetemes kárt vallhat.

E' mellett minden mezei gazdának földjei tulajdonságit is kellene esmérni, nem lehet tehát előtte, hogy a trágya készítésben, melly a takarmány természetesen s marha tartáson alapul, a valódi idomzatot elő-állíthassa, semmi fontosabb, mint azt megtudni; vallyon ez vagy amaz földje a fermés által erejéből mennyit veszíthetett. A természetmennyek azon tulajdonát, melly által a föld kövérségét kiszívják, földet-soványító-erőnek nevezzük. Ennek tudása nélkül nem lehet az embernek meghatározni bizonyosan, mennyi trágyát kellessék a birtokban lévő földek számára készíteni, hogy azok mindenkor egyenlő erőben fentartássanak.

Több próbák és tapasztalatok után fel lehet tenni, hogy földet soványító ereje a ga-

bonának táplálhatóságával pontos időmzathoz áll; ha az utólsót a' Rozs-

nál	10	re veszszük, úgy lesz en
a' búza' táplálhatósága	13,	
az árpáé	7	és
a' zabé	5.	

Tehát mind táplálhatóságokra, mind a' földet soványító erejökre nézve, egy más között hasonlók :

4 $\frac{6}{10}$ köből Búza,

6 — . Rozs, -

8 $\frac{1}{2}$. Árpa,

12 — . Zab. Az az: négy köből bú-

zában annyi tápláló részek vannak, mint hat köből rozsban, nyolcz és fél köből árpában, vagy tizenkét köből zabban; de más részről négy köből búza azon földet, mellyen termett, annyira kisoványította, a' mennyire azt hat köből gabona, nyolcz egy fél köből árpa, vagy tizenkét köből zab szívtá volna ki.

A' hüvelyes vetemények rozs termesztéshez hasonlítva, csak egy harmad résznyire soványítják ki a' földet, ha sűrűn és buján állottak; mert árnyékot tartván, előlik a' gyomot, porhanyítják a' földet, azonkívül számosabb beszívó edényeik lévén, a' levegőből sok táplálatot szívnak-le, a' hátra-hagyott gyökeikkel és tarlójokkal pedig álló helyöket hizlalják.

Egy közönséges krumpli vagy répa-termés, földet soványító erejére nézve, egy rozs-terméssel egygyez-meg, az az: csak annyira szívja ki a' földet a' krumpli, a' mennyire a' rozs; de más oldalról a' krumpli és répa' munkáltatá-

sa által a' föld össze-viszsa forgattatván, az annnyival javúl, mint egyszeri ugarnak való hagyással.

A' takarmánynak való plánták, ha zölden levágattatnak, nem hogy soványítanak a' földet; sőt azt annyiba kövérítik, mint-ha ugaron lettek volna.

Mivel tehát a' tapasztalat bizonyítja, hogy egyszeri rozs-termés egy holdon 30 grádusnyi erőt von-ki a' földből; tehát egy búza termés 40—árpa és zab termés 35 grádust vonna-ki.

Ha most már egy hold szántó-föld' jövedelmét, a' bele vetett magot levonva, hat köből gabonára tesszük, mellynek megtermése ezen holdból 30 grádusnyi erőt szívott-ki, tehát egy köbölre szálmástól 5 grádus fog jutni; és így a' táplálhatóság idomzatja szerint

esne	1 köből búzára	6½
	1	árpára 3½
	1	zabra 2½ földet —

soványító grádus.

A' hüvelyes veteményi aratás egy holdból 20 grádusnyi erőt vonna-ki, ha ellenben a' sok szívó edényei által álló helyét 10 grádusig vissza nem kövérítené, mellynek következtében csak 10 grádusig soványít.

Krumpli vagy répa-termesztés 30 grádusig szívja-ki földjét, hanem munkáltatása által annak más oldalról 10 grádusnyi kövérséget adván, csak 20 grádussal soványít.

Ha már a' gazda ezen idomzatokra jól felvigyáz, könnyű lesz' néki meghatározni, hogy eme vagy ama szántó-földjére a' szükséges erő-

beni megtarthatás, 's a' jövőendő termésbeli alkalmatossá tétel végett mennyi trágyát vigyen. Ki földjeinek erejét e' képpén nem ápolja, az ne csodálkozzék, midőn szűken arat, 's hogy birtoka napról-napra sivatagabbá és kietlenebbé lészen.

Hogy a' föld tehát azon erejét, mellytől a' rajta termett élet megfosztotta, ismét visszanyerhesse, szükség azt vagy megtrágyázni, vagy többszöri ugarlás, szántás, vagy begyepztetés által helyre-pótolni.

A' föld' ereje trágya mennyiségéhez képest vagy nagyobb vagy kisebb mértékben szaporodik, és az aratás ezen erő' idomzatja szerint üt-ki, de csak egy bizonyos pontig, mellyen felül a' trágya káros lehet, mivel töle az élet megdül. Ha egy 2 vékás földet 14 mázsa ívelt ganéjjal megtrágyáznak (a' mi egy jól megrakott négy marhás szekernyit tenne) az töle annyi erőt kap, mintha ugaron állott volna, az az 10 grádusnyit. A' ki tehát valamelly köblös földjébe búzát akar vetni, eszében tartsa, hogy a' búza-termés a' földet 40 grádusig soványítja, 's hogy arra először 8 négy marhával befogott 's jól megrakott szekér trágyát, vagy is 112 mázsányit kell kihordani; ha pedig következő másod tavaszon ugyan abban a' földben árpát is kívánna termesztetni, úgy szükséges lészen azt vagy aratás után ősszel, vagy a' vetés előtt tavasszal árpa alá újra megtrágyázni, vagy búza-vetés előtt rá annyi ganéjt kivinni, hogy annak erejéből az árpa' számára is jusson. Az árpa 35

grádusnyi erőt vonván-ki a' földből, búza és árpa vetés alá egy köblös földre legalább 14 négy marhas nagy szekérszi trágya fog kelleni, a' midőn a' kétszeri aratás után a' föld ugyan ismét eredeti erejében marad, de kövérsége semmivel sem szaporoda.

Hazánkban a' szokásban lévő három nyomasbéli gazdálkodás mellett az egygyik nyomas ugarnak hagyattatván, minden mezeigazdának földjei' következő műveltetését ajánlhatom; melly mellett azok nem csak nem fognak megsoványodni, de több jövedelmet fognak adni. Például egy köblös földet veszek-fel.

Exen köblös föld ugar lévén:

	Szaporodik erejében.	Fogy erejében.
	Grádussal	
1-ő eszt. 8 négy marhas szekér vagy is 112 mázsa ganéjjal meg- trágyáztatván, kövérebb lé- szen		40
Termesztessék benne bük- köny zöld takarmánynak, vagy szénának, mellyet ha virágjában levágtak, meg- fogja a' föld' erejét szapo- ritani		12.
2ik eszt. termett 7 köből húzát, melly belőle kiszívott		— 45 $\frac{1}{2}$
3ik — négy szekér trágyát, az az 56 mázsát kapott	20	—
Termett rajta 7 köből árpa, melly kiszívott		— 24 $\frac{1}{2}$
		transl.

4ik eszt.	ugar, 's kap 15 szekér, vagy is 106 mázsa ganéjt, mely által ereje szaporodik	75	—
	Termett benne 60 köből krumpli, mely hizlalta is, szivta is	10	30
5ik eszt.	gabonát vetettek bele, termett 7 köblöt	—	35
6dik —	zabot vetettek bele, termett 8 köblöt	—	20
7dik —	Ugar, 's kapott 10 szekér, vagy is 140 mázsa ganéjt. Ekkor ló-herét természetek benne, 's ez hizlalta	50	—
8dik —	Búzát 7 köblöt teremvén, erejéből vesztett	12	—
9dik —	Tavaszzal 4 szekér ganéjjal megtrágyázták, 's árpát vetettek bele, mely 7 köblöt adott	20	24 $\frac{1}{2}$

Összesen 230. 224.

Az illy formán műveltetett föld birtokossá-
nak szép nyereséget ad, mert kilencz eszten-
dők' lefolyása alatt 40 mázsa bükköny és ló-
here — 60 köből krumpli — 14 köből buza —
7 köből rozs — 14 köből árpa — és 8 köből zab
termett rajta; azonkívül ereje 14 grádustryra
nevekedett.

Vegyük már fel átaljában, hogy egy mázsa
bükköny és ló-heré 24 pengő krajczárt, egy
köből buza 3 f. 12 kr., egy köből rozs 2 for.,
egy köből árpa 1 for. 36 kr. egy köből zab 48

kr. és egy köből krumpli 30 krajczárokat érjen-
meg, úgy ebből az egy köblös földből kilencz
esztendő alatt a' birtokos 133 for. 36 krajczárt
pengő pénzbeli hasznot kapna, mellyből egy-
egy esztendőre 14 for. 50 kr. p. p. vagy is
37 for. 5 kr. váltóban esne; mi csoda szép ju-
talma az okosan elrendelt gazdálkodásnak!

A' mezői gazdának jó azt is megtudni, hogy
egy vagy más gabona' neme miennyi táplálha-
tósággal bír; ez többszöri próbák után követ-
kezendően sült-ki.

Ha egy mázsa búzának tápláló erejét tizen-
háromra vesszük, úgy

1 mázsa lencse és borsóban	12 $\frac{1}{3}$
1 . rozsbán . . .	11 $\frac{1}{2}$
1 . árpában . . .	10 $\frac{1}{4}$ és
1 . zabban . . .	9 grádusnyi

táplálhatóság van,

Mid. tehát 1 köb. búza, melly 170 ft. nyom, 22 $\frac{1}{8}$ grádusnyi
erővel bír, úgy

1 . borsó. . 160 . . .	19 $\frac{1}{2}$
1 . rozsbán 152 . . .	17 $\frac{1}{2}$
1 . árpában 120 . . .	12 $\frac{3}{8}$
1 . zabban . 96 . . .	8 $\frac{1}{4}$ táplál-

hatóság van, az az a' zabból több liszt kell, hogy
jól lakhassak, mint az árpából; ebből ismét
több, mint a' rozsból, 's a' t.

Egyéb jegyzetek.

Egy Po's. rékában mint egy 652,450 szem búza található.

.	1205,804 .	rozsa .
.	455,550 .	árpa .
.	590,600 .	zab .

Vetésnek egy közép erejű köblös földre egy köből öszi magot számolunk; de ha a föld jó kövér, úgy 3 véka is elegendő; — árpából és zabból mindenkor öt véka szükséges.

A' gabona magokból nyerendő lisztre nézve, az arány következő:

Egy köből szép, tiszta, 's megmosott búzából

lészen $\frac{4}{11}$ köből finom láng liszt,

$\frac{5}{11}$ — 'semlye liszt,

$\frac{3}{11}$ — kenyér liszt,

$\frac{3}{11}$ — fekete liszt, és kevés korpa.

Egy köből rozs pedig fél köből fehér lisztet,
és $\frac{1}{2}$ rész kenyérnek valót ad.

HATODIK CZIKKELY.

A' Kertészségről.

§. 1.

A' kertészség sem utolsó ága a' falusi gazdaságnak; a' szorgalmas mezei gazda kerti veteményekből, 's jóféle gyümölcslal beoltott fákból annyi jövedelmet vehet, hogy természetmennyeiből nem csak élelemre valót tehet félre; de némelly részét jó pénzen el is adhatja, 's még is, ha az ember falukra megyen-ki, a' telkeken görénál, bemozosodott rongyos szilva és fanyar izü alma, 's néhány nyári körtvélyt termő fáknál egyebet nem lát, — a' kertek puszták, mellyeken egy pár nyaláb dudva terem. Nem jobb, nem hasznosabb volna é, azokon kerti veteményeket 's megnemesített oltványokat nevelni. A' falusi gazdaszszonyok' kötelessége volna zöldséget termesztetni, 's gyermekeikkel kertjeiket gyomláztatni, kapáztatni. Ha a' falusi Elöljárók gondolóra akarnák venni, hogy a' kertészkedés által a' kisebb birtokos és jobbágy nem csak konyhájára való termeszthetne, de az utolsó feleslegi gyümölcse árából adóját is lefizethetné; ugy azon kellene lenniök, hogy a' gyermekek legalább

azokon a' téli napokon, midőn iskolában járnak, az írás és olvasás mellett a' finomított mezei gazdálkodás' módjáról 's a' kertészségről oktatásokat nyerjenek, megszerezvén e' végre egy pár azokról szóló könyveket az iskola-mester' számára.

§ II. Minekelőtte valami Telke' alkalmas részét kertnek fordítani szándékozna, először azon helyet szükséges bekeríteni, ne hogy a' benne nevelendő oltványok 's egyéb vetemény, az állatoktól, a' pajkos ifjjonczoktól, 's egyéb házi barom fiaktól kárt szenvedjenek. Hol könnyen lehet veszszőre szert tenni, ott legjobb sövényel keríteni, a' kerítés' tetejét pedig rozs szalmából készült csomókkal jó tömötten betakarítani; elvégre szűrős tövissel legfelülről berakni. De a' melly helységekből fa-szűki uralkodik, ott a' gazda kertje körül 4 lábnyi szélességű 's három lábnyi-mélységű árkot vonjon, mellynek a' kihányatott földjéből telke-felőli részén körrös-körül domboru sánczot készítsen, ezen sánczban azután jókor tavasszal, vagy még jobb ősszel sorba és sűrűn sömfát, véres-gyűrűt, galagonyát, vagy kökény-töviszt ültessen; ezek a' bokrok néhány esztendőök múlva elszaporodván, elágozván, olyan sűrű természetes sövényt fognak képezni, mellyen se barom, se szárnyas-állat nem fog által bújhatni. Ha pedig valamelly gazda kertjét még nagyobb védelem alá szeretné tenni, az Lyceum barbarum nevezetű, hazánkbeli nagyobb birtokú Uraságoknál is már kapható bokor fajta növényt megszerezni iparkodjék; ezen Lyceum-

nak, melyet nagyobb kertekben tavasszal úgy is nyírni szoktak, csak lenyírott vesszőjét kérje, azt két arasznyi hosszú falkákra felaprózván, azonnal tavasszal kertjének sánczja tetejébe sűrűn egy más mellé úgy szúrogassa-el, hogy a vesszőkön találtató szemekből egynehány a földben menjen, mert ezen szemekből fog a plántának jövő gyöke kicsirázni. Az így elszúratott Lyceum vesszők főnyire megfoganszanak, s 3—4 esztendőök alatt két öles szárat is hajtának, melyeknek oldalai jó forma nagyságú tüskékkel úgy tele lesznek, hogy az ilyen féle kerítésen, ha elegendő sűrű; sem ember, sem állat, sem semmi-nemű baromfi által nem mászhat, sem által nem bújhat. Ha pedig ezen növény ágaira szert tenni nem lehetne, azon esetben a gazda néhány garassát ne kiméllje, s a legközelebbi nagyobb városbeli magvakkal kereskedő boltban Lyceum barbarum magot vegyen, vigye haza, és sánczja tetején kezével két újjnyi mélységű egyenesen vezető árkot húzván, abba a magot sűrűcskén tavasszal hintse-el, s porhanyós földel húzogassa, és kezével nyomogassa-be; a Lyceum azon nyáron még kikelvén, idővel gyönyörű eleven sövényt fog képezni, s két esztendőök után szépen viritván, a méheknek legkedvesebb tányájok leend. Ha Lyceum ültetéskor vagy vetéskor akár a beszűrt vesszőkből, akár a magból imitt-amott valamellyike elmaradott volna, s hézakok lennének, akkor azokat a gazda mind annyiszor új ültetményekkel pótolja-ki,

ég csak a' kerítése mint a' sinór, ugy nem áll, még csak elegendőképpen sűrű nem lesz.

§. III. Ha már a' gazda így körül - sánczolt, bekerítette kertjét, azt még ősszel minden gyomtól 's bokortól tisztítsa ki, és ásóval vagy két ágú kapával törje fel; következő vaszon pedig hosszant és keresztbe négy egyenlő részekre felosztva, az éjszaki oldalába három sor fiatal 's oltani való vad-fákat ültessen be, hogy a' legfelső két sorban gygyike körtvély, másika alma, harmadika cseresnye; ismét körtvély, alma, cseresnye, 's egy tovább keverve legyen; a' harmadik rend pedig herczenczei, ringlott nevű, 's egyéb kisebb fajtajú szilvákat plántáljon. A' déli oldal legalsó részen mindjárt a' sáncz tövébe nevelhet kajszin 's más őszi barack-fákat. Jövő vaszon valamennyi vad-fát beoltván, idővel őket magasakra nevelje; csak azt jegyezze meg, hogy a' melly vad-fájában két gallyat adott, 's az mind a' kelető megfogant, jövő évi fának csak a' szebb hajtásut hagyja meg, a' gyengébbet pedig akkor, midőn az átás sebe majd beforrott, jó éles késsel az átás tövébe szép simán vágja le, 's agyaggal egyített marhaganéjjal kenje be, mert a' két gallyal felnövő fa, soha szép terepély nem lesz.

§. IV. Midőn oltványai már felserdültek, azokat minden tavasszal jókor hajtás előtt olmi csoportosan vagy keresztben álló gallyaitól éles késsel nyesegetse meg, hogy a' ágak széken, simán, sudaron felnőhessenek.

nek, és midőn már valamellyike' dereka földszinén felül vagy öt lábnyira felemelkedé, akkor osztán magára kell azt hagyni, hogy tetesése szerint gyarapodjék, csupán-csak az oldalain és koronáján alól egyszer-mászsor kifakadó hajtásokat azonnal kiütésekkor körmével csipkedje-le. Azt is tanulja-meg, hogy mindenféle gallyat, vékonyat vastagot akár honnét nyesse vagy vágja-le, egészen a' töviben, az az a' fa' derekánál szükség szép simán leággni, 's azonnal ganéjos földel bekenni, mert úgy még azon az esztendőn be fog forradni, 's a' vágás' helye nem fog megfenésedni.

§. V. A' ki szép gyümölcsű, tartós szilvafákra akar szert tenni, annak nem javaslom, hogy kertjébe holmi sarjadzásokat, vagy többeli hajtásokat ültessen, mert az ilyenféle fák egyebet nyomorult gyümölcsnél nem teremnek. Legjobb azért szilva-magvakat kerti ágyban sorba ültetni, 's azókból fákat nevelni. Közönseges szilvát nem szükséges oltani, mert tapasztalat után tudjuk, hogy az oltott szilva-fa mindég kevesebb gyümölcsöt terem, mint az oltatlan; kivéven a' kellemes ringlot nevűt, mellynek fajtáját 's oltandó gallyait minden nagyobb Uraság' kertészenél kaphatni.

§. VI. Kajszin barackot legjobb az úgy nevezett ló-szemű tojás nagyságu fejér szilvafácskákban oltani, ezeken tartós is leszen, barackokat is nagyokat fog teremni. Az őszi barackok ellenben ritkán fogannak-meg hásított oltásban, azokat legbiztosabb két esztendőkorokban, midőn még csak lúd tollu vas-

agságuk, Augustus' első hetiben szép tiszta derült napokon hajnalkor szemre beoltani. Szemre hogy kellessék oltani azt itt hosszasan elő-adni fölösleges lenna, mert azt akár mélylik kontár-kertész egy pohár pálinkáért is negmutatja. Augustusban szemre oltott bacancz fátska azon a' nyáron hajtani nem fog, a' szem ugyan a' fátska' derekához hozzá-nő; le jövő tavaszig ugy szóllván, alszik. Következő avasszal azután, midőn a' beoltott szem egy ujnyira kihajtott, le kell a' fátska' derekát pontosan a' kihajtott szem felett vágni, agyággal bekenni, 's ugy a' természetre bízni, hogy nedvére nőhessen. A' magból vadon felnőtt bacaczk-fa is szinte jó gyümölcsöt terem, de még sem olly szépet, nagyot, 's az eladásra mézve olly kapóst; mint a' beoltatott. Átaljában véve minden nemű gyümölcsöt egyedül oltás által kellene szaporítani.

§. VII. Nevelhet a' mezei gazda kertjében, öképp' melegebb vidékeken nagy haszonnal szelid gesztenye, 's a' nagy szemű fejer szilvában oltott mandola fákat is; az első kertje' északi oldalán a' leghátulsóbb körtvély és alna fák között, — a' mandola-fák pedig a' szilvák sorában állhatnak; négy gesztenye 's ugyan annyi mandola-fa, ha már termésökben ol elindultak, szép pénzt hoznak-be; pedig nevelésök csak annyiból álló, mint más gyümölcs-fáké. A' gesztenye fáról azt jegyzem meg: hogy az fiatal korában igen gyenge természetű levén, a' hegye többnyire megfagy; ezért vagy négy esztendő koráig minden té-

Iten szalmával kell bepótlálni. Hogy pedig a' gazda szelid gesztenye fákra tethessen szert, legjobban fog tselekedni, ha valamelly városi boltban egynehány garasokért egy fertály font Maróni nevű olasz-gesztenyéket vásárol, mert gesztenye csemetét nem mindenhol kaphatni, noha nagyobb városi kertészeknél egy két esztendő fátskát tizenöt garasokért szint-ugy meg lehet venni. Ha azonban valaki magból kíván gesztenye-fát nevelni, úgy a' boltban megvásárolt nagy gesztenyéket egy fazékba szivós homok közé tegye, 's télen által vagy jó pinczében, vagy tavaszig ollyas helyen tartsa, a' hol által nem fagyhat. Februárius' vége felé a' homokot rázza - ki a' fazékból, kisség nedvesítse-még; tegye a' gesztenyét ismét közébe, 's vigye pinczéjének vagy az első részébe, vagy pedig szobájába. Április' vége felé a' fazékat mindenestől kertjébe tegye-ki, midőn Május' közepén a' gesztenyéket már kicsirázva fogja találni; a' mikor őket azonnal minden csirástól arra a' helyre, hol azok jövőendőben mint fák fognak állani, jó porhanyós földben vagy tenyérnyi mélységűen ültesse - ki, az ültetéskor arra vigyázván, ne hogy a' csirák letöredezzenek.

§. VIII. Mandola-fát is akár-ki nevelhet illy formán magának, de ennek magvait még ősszel kell valamelly porhanyós földű ágyban ültetni, az ágyat nyáron által gyakran kigyomlálni, 's midőn a' fátskák felserdültek, más esztendőn fiatal szilva-fátskákba beoltani, vagy a' mi legbizonyosabb, Augustusban szemre

ltant. Ezen oltás által a' mandola-fa nagyobb magot fog teremni, 's az árát jobban fogják megadni.

§. IX. Ha gyümölcs-fáinkból szép hasznot kívánunk látni, úgy azokat mind finom téli gyümölcsöt termő fajtákkal oltsuk-be. Oltandó gallyakat a' nagyobb praknál, vagy városi kertészektől jókor tavasszal ingyen is kapni. Legnagyobb becsük 's legfáinabb gyümölcsök a' következők: az almák között a' Meánczger, Renett, Bóczmán, Sóvári, Kormos 's a' téli Muskataly; a' körtvélyek között az őszi Pergament, Izembart, téli Pergament, Viríniai, a' hosszú zöld téli-körtvély, 's a' nyári Császár-körtvély; a' szilva-fák között a' Herczenczei, Renklód 's a' Mirabell; az őszi araczkok között pedig a' korán érő magba-vadó, a' veres-bélű szőrös, és a' csupasz-bőrű duáncziak; a' meggyek között a' Spanyol-megy.

§. X. Beültetvén ilyen formán a' falusi gazda kertjének felső alsó oldalát fákkal, 's benne keresztre elég széles utakat tsinálván, akkor kertjének déli részében holmi konyhára aló zöldségeket soros ágyakban, mellyek még suknál szélesebbek ne legyenek, ültesen, úgy-mint: téli, kel-és csipkés-káposztát, artifiolát, kalarábot, korán és később-érő sorsót, spinátot, veres és fog-hagymát, zeller, sárga-répát, petre'selymet, 's mindenek előtt az Uraságoknál 's városi lakosoknál oly néltán nagy becsben és árban álló spárgát. Mind ezen zöldségeknek rászáit házánál ganéjakáson készítendő meleg-ágyban nevelheti,

's Április holnapban a' házi aszszony a' kertjébe már kiültetheti. Egyedül a' spárgával több a' baj; de mivel ez minden zöldségek közt legdragább 's kelendőbb, arról különös utasítást fogok adni. Hogy kellessék káposztát ültetni, hagymát, zellert, répát elvetni, azt is minden falusi aszszony tudja.

§. XI. A' Kártifola is drága zöldség, mert egy szép rózsájáért a' piaczon nyárban is megadnak négy garast, jókor tavasszal pedig tízet is, azért hasznos azt termesztetni. Magja minden tavasszal a' városi nagy boltokban néhány garasokért megszerezhető, mellyet szintűgy mint a' káposzta-magot meleg ágyban kell elvetni, 's a' többi zöldséggel egygyütt, de külön ágyakba egy-egy láb-nyomnyira egy más-tól a' kertbe kiültetni. A' kártifola is úgy mint a' káposzta és zeller jól megtrágyázott földet kíván; és midőn már rózsában indul, rá kell rózsájára a' leveleit törni, hogy az által a' nap' hősege ellen védelme legyen, 's midőn hó színű rózsája már egészen kifejlett, le lehet azt vágni, 's az eladás végett piaczra vinni. A' háznál is jó csemege 's könnyű eledel a' kártifola, kivált betegnek, ha azt csirke vagy borjúhús betsináltba bele tesszik, 's benne gyengé-
re megfőzik.

§. XII. A' zeller ha ökölnyi nagyságú, jó árron szokott elkelni; 100 gyökért ősszel 2 - 3 forintot megadnak; ezt is egy lábnyomnyira kell egymástól azért ültetni, 's nyáron által úgy mint egyébféle zöldséget néha megkapálgatni,

advától tisztán tartani, 's nagy szárazságban gyakran megöntözni.

§. XIII. Ha zöld borsót korán visznek a' laczra, jó áron szokott elkelní, mire nézve az úgy érdemes veteményezni, hogy tavasszal minél korábban teremjen, a' mit következendően lehet kivinni. Ősszel Mindszent után idni illik, vagy hamarébb is a' borsónak szánt gyakat megkapálva szépen elkell gerebelni, készíteni, az ágyakon pedig hosszában egy lábnyi távolságra három ujnyi mélységű rökök vonattassanak, 's azok mind addig, míg föld keményen be nem fagyott, nyitva hagyattassanak. Mihelyest az ember valamelly éli reggel észre-veszi, hogy a' föld mult éjszaka tökélyesen által-fagyott, azonnal kertjében, a' már készen lévő árkotskába veszen-el jó sűrűn borsót, hányjon rá sövénylől, hol a' föld még meg-nem fagyott, vagy háztól hozott friss földet, takarja 's nyomossa-be vele az elvetett borsót, 's hagyja úgy. Tavasszal a' föld' fagya elmenvén, azonnal i fog az búvni, 's legalább két, néha három éttel is hamarébb lesz' rajta zöld termés, mint másan, mellyet tavasszal ha minő korán ültettek volna is el. Az illy téli fagyba vetett borsó neki szokván a' hidegnek, kikeletor a' deret kiállja, 's folyvást nő. Ha azomán a' téli ültetés után az idő melegre fordúlva ssözés miatt a' föld fagya kimenvén, a' borsó sírában indulna, úgy az első nagy hideg alkalomával meg fog fagyni, 's kivesz; azért ültetésével sietni nem kell, mert néhány ízben

magamon történt-meg, hogy December elein ültetett borsóm kicsirásodván, kifagyott.

Kerti borsó kétféle van; az egygyik fajta korán érő 's törpe, mellyet czvergl' borsónak neveznek; a' másik felfutó, 's későbbben terem. Pénzelés végett legjobb a' korán érő czverglit ültetni, mellynek magvát boltokban vagy nagy kertészeknél jutalmasan lehet megszerezni. Megjegyzeni való az is, hogy a' borsó trágyás földet nem szeret, azért azt mindenkor a' legsoványabb ágyakban kell ültetni, és a' felfolyó mellé vesszzőket duggatni, mellyekre felkapaszkodhassék.

§. XIV. Lehet illy formán kalerábra, fejr és kelkáposztára is korán szert tenni, ha a' gazdaszszony Augustus első napjaiban e' féle magot kertjének olyan részében elvetett, mellyre a' nap dél előtt nem süt. Sz. Mihály napja után a' rászák már annyira felserdültek, hogy azokat a' számokra eleve elkészített 's jól megtrágyázott ollyas ágyakban, mellyekre a' nap dél előtt szinte nem süthet, mint tavaszkor szokás, ki lehet ültetni. Ezen plánták még őszszel megfogánván, nevededni fognak. Télen által a' földben ugyan bele-fagynak, 's néha hóval is jó formán belepettetnek; de azért semmi bajok sem leszén, mert mihelyt a' tavasz beáll, 's az-ember őket jókor körül kapálgatta, első meleg esső után azonnal megindulnak, 's annyira tenyésznek, hogy essős tavaszon Június' végén, máskor Július' utólja felé már fejesek lesznek a' káposzták, a' kalarábék pedig ökölnyi nagyságúak; melly idő tájban mint

itkaságok jó pénzen eladattathatnák. Az ilyen teli rászákat Sz. Mihálykor sűrűbben kell mint a tavasziakat ültetni, mert télen által belőlök sok elveszhet; tavasszal pedig, főképp' uja kövér időben sok magban is mehet nélkül, hogy boritana. A' magban inultakat azonnal ki kell tépni, a' sűrűn állókat pedig megritkítva kiszedni, 's velek a' magban menteket kipótolni, vagy máshová által ültetni. Az ültetésnél azt a' regulát meg kell tartani, melly szerint mindenféle kerti vetemény a' sorokban egymástól egy-egy lábnyomnyira ültetessék, a' mit leginkább a' téli káposztá-nál szükség megtartani, mivel ennek igen nagy leveje szokott lenni. Én kartifiolt is próbáltam ültetni, de soha se boldogulhattam, mert mindenkor kiveszett.

§. XV. Spinátot, sárga-répát és petre'selymet is legjobb Mindszent tájban vagy még Sz. Mihálykor elveteményezni, mert ezek télben nem szoktak megfagyni, 's tavasszal korán lévén, belőlök pénzelní lehet; azonkívül az őszel elvetett sárga-répa és petre'selyemnek mindenkor vastagabb gyöke szokott lenni, mint a' tavasszal elvetettnek.

§. XVI. Ha Július' idején a' veres-hagyma-nagot kövér földben elvetik, gyómtól tisztán artják, a' hol sűrű kigyómtálják, 's néha-néha megkapálják, más tavasszal már jókor terem, s mint újság szinte jó pénzen elkél.

Van egy veres-hagyma neme, melly kedvesebb ízű a' közönségesnél, 's mellyet tavasszal az Uraságok hús mellé szoktak enni, ezt

mogyoró - hagymának nevezik; ebből is szép pénzt kaphatni, csak ősszel Mindszent előtt jól elkészített ágyakban egy arasznyi távolságú sorokba ültetessék. Tavasszal már jókor kifog bújni, midőn zöldjét a' háznál étellekbe lehet használni, hagymája pedig Május' közepe táján annyira szaporodik, hogy azt a' piacon eladás végett el lehet vinni.

§. XVII. Még a' sárga - dinyét is érdemes melegebb vidékeken termesztetni, de nem a' közönséges al-földöt, hanem a' finom fűszer szagu 's izű úri dinyét, mivel a' városokban az illy szép 's nagy úri dinyéért 30 krajczárokat megadnak; pedig néhány négy szögű öleken száz darab is megterem; magvát akármellyik Uraság' kertészsztől meg lehet szerezni. A' nagy kerti cserhajút, kandalup nevűt, zöld és fejez húsuakat leginkább ajálthatom. A' dinyének szánt ágyakat még ősszel kell jó ivett marha ganéjjal bőven megtrágyázni, 's ásóval mélyen felásva a' földben forgatni. Meleg vidékeken Április' elején el lehet már a' magvakat egymástól egy tenyérnyi távolságra ültetni, 's ha hűvös éjszakák járnának, vagy derektól kellene félni, a' kikelt gyenge plántákat zsúp-szalmával, vagy apró fazekatskákkal szükség takargatni, 's ezen takarékot rólok csak 9 óra tájban levenni, midőn a' Nap' melege már a' deret 's hideget eloszlatta. Midőn a' dinye plánták hat levelük, akkor annyira kell őket megritkítani, hogy egygyik a' másikatól két láb-nyomnyira essék, a' midőn egy úttal őket meg is lehet herélni, az az, mind-

gygyik plántának a' kellő közepét, vagy is zívét körömmel kiosípní; az által a' dinnye énszerítetni fog oldal-hajtásokat eresztetni, mely oldal-hajtásokon terem egyedül a' dinnye, mert a' közepéből kijövő száron vagy oha sincs gyümölcs; vagy ha van, törpe az. Iol hidegebb a' tájék, mint itt nálunk Szepsiben, ott az ember a' dinnyét kénytelen meleggyon nevelni, 's négy levelű korában minden ősdestől a' kertben által-plántálni, én az illyes ézzeli fogás által már sok szép dinnyét termesztettem.

§. XVIII. Spárga (magyarul nyúl-árnyék), nevelése hat esztendőben kerül, ha magból kívánjuk termesztetni, de várakozásunk' és fáadságunk' árát megfizeti, mivel Májusban 10—24 szép szálért tíz 's több garasokat is megadnak. De vastag spárgát látni ritkaság, mert neveléséhez ritka kertész ért, holott az egész plánta magában csak dudva, 's egyebet nem kíván, hanem hogy elegendő mélyen legyen a' földbe ültetve, 's minden ősszel jól megtrágyáztassék. A' melly mezei gazda az én tinutátásom szerint fog spárgát ültetni, az bizonyos lehet benne, hogy spárgája 20 esztendőig is eltart, száz gyökből minden tavasszal legalább 30 forintokat bekap, azonkívül gy hüvelyk vastagságut, 's tíz hüvelyk hosszúságut nevelhet; úgy hogy 10—15 darabért megkap tíz garast.

Spárgát legjobb a' háznál magról-nevelni, nagot pedig akár mellyik kertész ingyen is ad. Iol jó földű szőlők vannak, azokban leg-

nagyobb sikerrel lehet termesztani; mert tavasszal a' hegynek a' Nap neki dűlvén, a' spárga már Aprilis' elején hajt, mikor az még nagy újság lévén, igen nagy árú szokott lenni. Nekem a' Szépsi hegyen magamnak is van egy kis ágyam, melyről minden esztendőben néha Aprilis' elején már a' spárgát metszem.

De hogy szépspárgánk teremjen, jó magra van szükség, melyet a' legelső hajtásbeli szárról kell szedetni, ezen szárok pedig sudarok, gömbölyűk és tökélyesen egésségesek, gyökeik pedig 5—10 esztendők között valók legyenek. Ezekről mind jól 's világosan kell a' kertészt tudósítani, kitől spárga magot kérünk, mert ők közönségesen a' Sz. János után ni másod hajtásból szoktak magot szedni, melly tartós, szép, egyszer'smind nagy hasznot hajtandó spárga ültetményhez alkalmatlan.

A' spárga magvak Octóber' elején szoktak megérni, akkor kell tehát azokat levágni, 's valami szellős helyre függesztetni; majd ott kiszáradván kezek között szétt-dörgölni, 's további haszon végett rongyba vagy papirosba eltenni.

Ezen így szépen kitisztított spárga magot Octóber holnap' végén egy jól felkapált, porhanyított, minden gyomtól kitisztított, szépen meggerebelt ágyba, sorokba, szemenkint egymástól egygy-ez arasznyira, 's egy hüvelyknyi mélységbe szükség elültetni, 's különösen arra vigyázni, hogy egy helyre csak egy magotska essék. Aprilis' közepe táján kifog ez az ültetmény kelni, 's midőn azt néha-

néha meg kell kapálni, dudvától tisztán tartani, 's nagy szárazságban öntözgetni; de Sz. János után már nem szabad őket többé kapálgatni, mivel az által álló-helyök igen megporhanyosittatván, által-ültetésöket akadályoztatná.

Míg az így elültetett spárga nevededik, addig az ő jövődöbeli ágya készítettessék-e. A' hely, mellyen ezen ágyat ásni kívánjuk, a' Napnak jól legyen kitéve, 's ha különös szép spárgát akarunk nevelni, akkor annak az ágyat fél ölnyi mélységre ássuk - ki. A' keskeny 's hosszú ágyak legalkalmasabbak; minden ágy szélessége jó négy suknnyi legyen, mert keskenyebben a' spárgák' gyökei össze-bonyolódván a' szükséges táplálát' híjával lennének, és soha vastag nagy hajtásokat nem tehetnének.

Az ágyak következő módon készítetnek: Sz. Jakab' hetiben a' gazda mérjen - ki egy helyet, mellyet spárga ágynak szánt, hosszára 50 suknnyira, szélességére pedig négy suknnyira; ezen hosszúság négyszög' szegleteit kis karótskákkal jegyezze - ki, és ásson közöttök fél ölnyi mélységű gödröt. A' legfelső jobb - féle földet más hová hordassa, az alólról feljövő kavicsost, agyagost 's egyébképpen terméketlent pedig vagy ki kell a' kertből takarítani, vagy ha nem kavicsos, más pusztá helyre, vagy lapába szét - szórni. A' termékeny föld közönségesen másfél lábnyi mélységre tart, azután már terméketlen szokta követni. Mihegyest a' gödör' kiásása elvégződött, azonnal

megtöltéséhez kell fogni, ne hogy az első által oldalai beomolhassanak.

Ezen gödör' fenekére felhasított gyep, kórhódt fa-darabok, csontok, házi ganéj, borsó, vagy bab-szár, mindenféle dudva, falevel, 's más e' félek egy suk magasságra rakattassanak, vagy pedig a' mi még jobb, jó ivett 3, 4, esztendő marha ganéj tétessék, és minnekutánna ezen ágyazat jól betiportatott, a' még hátra lévő két suknyi üreg jóféle kövér 's porhanyós földel töltessek meg, melly földnek friss trágyával kevertnek lenni nem szabad. Az illy, spárga-ágyba menendő földet már esztendővel előre szükség elkészíteni. A' gazda tudni-illik kertjének valamellyik zugolyában egy nagy gödröt ásson, fenekére egy suknyira marha trágyát, annak fölibe egy suknyira hozovánnyal össze-kevert útsza-sarat, forgács ganéjt, vagy más jóféle herti, vagy gyep-földet; erre ismét trágyát rakjon, azután megint kevert földet, 's ezen rétegeket addig halmozza, míg csak a' készitendő spárga-ágyában elegendőnek lenni nem gondolja. Végtére ezen dombot földel rakja-be, csúcsosan verje-össze, 's hagyja úgy jövő nyárig állani, a' midőn az akkorra finom, fekete, kövér és porhanyós földé fog válni. Azomban minekelőtte azt a' spárga ágyába hordaná, előbb még jól keverje-fel, hogy az elrothadt és már földé vált trágya a' más homokos földel egyaránt vegyüljön-el.

A' mult ősszel elültetett spárga magvak Áprilisban kikelyén, Sz. Jakab' hetiben már

annyira felserdültek, hogy azokat az elkészített új ágyba össze-szorított markokkal által lehet ültetni; és ímé a' fortély! mért egyedül azon spárga, melyet más ágyba Sz. Jakab' he-
tibe marokkal ültetnek - által, szokott tartós lenni, midőn az olyan, melyet bevett szokás szerint ősszel vagy tavasszal szoktak által-plántálni, minden esztendőben vesztvén, legfellyebb 7—8 esztendőig marad-meg. A' gazda tehát egy ásót vegyen-elő, azt az által-ültetendő legszebb növésű ifjú spárga plánták körül négy szögére a' földben jól mélyen, de vigyázva szúrja-be, ne hogy a' gyenge gyökerek megsértessenek; azután két össze-szorított markával egygyik plántát a' másika után álló helyéből minden földestől szépen hálkal vegye-ki, rakja őket egymás után valami kosárba, 's vigye a' spárga ágyhoz, ott pedig előre minden plánta' számára külön-külön gödrötskét készítvén, a' négy suknyi széles-ségű ágyba három sorokban mind ültesse-által. Két oldalt a' sorok a' gödör' szélitől egy arasztnyira jönnek, 's ezeknek kellő közepén végig a' harmadik. Hosszára a' plánták másfél suknyi távolságra álljanak úgy, hogy mindég az egygyik sorbeli két plánta' ellenében a' más sorban csak egy tétessék, p. o. ilyen formán:

```

*   *   *   *   *
  *   *   *   *   *
*   *   *   *   *

```

Azon helyre, melyre egy spárga plántát-
ka fog tétetni, először kézzel kell gödrötskét

készíteni, melybe azután a' két marok közre szorított plántátskát minden földestől általhozván, körülötte a' földet rá-húzni, 's megnyomogatni szükséges. A' marokkal által-ültetett spárgát uj helyén legalább négy ujjnyival kell mélyebben letenni, mint az előtt állott, mivel porhanyós földben jöven, az úgy megülepethetne, hogy idővel gyökei föld-szint maradhatnának. Ezek az ujonnan által-ültetett gyenge spárgátskák még abban az esztendőben fognak uj hajtást bocsájtani; azonban nagy szárazságban öntöztessenek meg, 's ha valahogy gyökeik kiállanának, azokat földel kell jól behúzogatni. Száraik ősszel még közönségesen zöldék lévén, nem kell őket levágni.

Octóber' táján az ujonnan készült spárga ágyban megszokott a' föld ülepедni, azért meg kell azt ismét a' feljebb javasolt jóféle földel színig tölteni. Következő esztendőben a' gazda egy kis kapátskával uj spárga ültetményét vigyázva kapálgassa meg, de úgy, hogy gyökeihez a' vas ne érjen; mert a' plánta legkisebb megsértéstől kiveszne, és ha a' föld ismét megülepедne, azt megint jófélelével töltsé fel. Ezen a' második esztendőn se szabad a' spárga szárait levágni.

Harmadik esztendőben szinte így kell a' spárgának gondját viselni, 's minden gyomtól tisztán tartani, de Mindszent után a' szárait egy arasztnyira a' föld' színén felül le lehet már vágni, a' midőn az ágyra négy ujjnyi magasságra jó ívelt marha ganéjt is kell hordani, 's a' földben vigyázva bekapálni. Ezen esztendő

tavaszzsán szép vastag spárgák fognak már a földből kijönni, de azokat egy-átaljában nem tanátsos lemetszeni, mert az által további tartósságok elenyészne.

Azon ágyba, mellyben a' mag vetve volt, szükség némelly plántákat hátra-hagyni, hogy azokból ki lehessen azon üregeket pótolni, mellyeken az által-ültetett spárgák meg nem fogantak, a' mi ugyan ritkán történik, de ha még is megesett volna, következő Júliusban ki lehet azokat azonnal pótolni. Ha az ágyból második esztendőben is találna még valamelyik plánta kiveszni, lehet helyére két esztendőt ültetni, csak hogy ekkor gyökeik már nagyobbak lévén, több földel kell őket álló helyekből kivenni, mivel természetesen akkor a' gömbölyeg is nagyobb fog lenni.

Negyedik tavaszon gyönyörű 's vastag hajtásokat fog már a' spárga tenni, a' midőn ugyan egy-egy töről két három legvastagabbat le lehet vágni, hanem többet nem; de 5-ödik esztendő korától fogva Sz. János napig minden a' földből kibúvó spárgát bátran lemetszhetni 's haszonra fordítani, csak azt jegyezze meg a' gazda, hogy a' gyenge spárgát mindenkor föld-szint vágja, 's hogy minden tövön az első egy hajtást szárnak szükség meghagyni, mivel a' gyöke mélyen lévén a' földben, ezen meghagyatott száron által kapja kívülről a' világosságot, melly nélkül semmi féle plánta neme nem tenyészhetik.

Jövendőben, valamедdig csak a' spárga tart, 's ki nem vesz, minden ősszel egy te-

nyérnyi magasságra ivett ganéjjal szükséges az ágyat meghordani, 's azt a' földben vigyázva kapálni, a' száraz ágakat pedig a' föld' szí-
nén felül egy arasznyira levágni. Minden ta-
vassszal, mihelyt a' föld' fagy elmúlt, az
ágyat azonnal kapálni kell, 's egész nyáron
által minden gyomtól tisztán tartani.

A' minden esztendőbeli megtrágyázás ál-
tal a' spárga' ágya idővel annyira feltöltődik,
hogy az a' körülötte lévő földnél magosabb
lészen, egyszer smint a' rajta fekvő földet úgy
ki fogja szívni, hogy abban elegendő táplála-
tot nem igen fog találni; mire való nézve min-
den hetedik esztendőben szokás a' földjét meg-
iffjítani, melly megiffjítás e'képpen történik-
meg. Ősszel az ágyról valami tompa kapával
annyi föld vétetődjék-le, hogy a' spárga gyö-
kőkön legfellyebb három újnyi maradjon, a'
midőn annak helyébe más friss földdel, millyen
az ágy' készítésekor javaltatott, kell az ágyat
annyira megtölteni, hogy az a' kert' föld'-szí-
nével egy arányu legyen. Azomban a' gazda
minekelőtte ezen iffjításhoz fogna, előbb ke-
zével jól vi'ssgálja-meg, minő méllyen feküsz-
nek a' spárga tövek, ne hogy valamellyike a'
kapa által megsértetődjék, a' mellett a' száraz
ágakra is vigyázattal legyen, ne hogy azokat
kitördeljék. Az illy megiffjítás a' spárga' ter-
mékenységére igen nagy hathatósága. Noha
a' spárga ágyból kivétetett föld nagyobb rész-
ben ki van lugoza; mindazonáltal, ha eszten-
deig a' levegőn nyugodott, lehet azt idővel
meleg ágyaknak használni.

Minden friss vagy félig ivett ganéj a' spárga termesztésnél veszedelmes, azért nem lehet a' gazdának elegendőképpen ajállani, hogy valami gödörben, melyre a' nap sokat nem süthet, olyas kevert földet mindenkor készen tartson, minőt a' spárga ágy' megtöltéséhez javallottam. Lehet az ilyen gödörben kigyomlált dudvát is hányni, csak a' rakást minden nyáron legalább egyszer forgassák-fel.

Mivel a' spárga csak úgy kedves ízű falat, ha az egész darabjában gyenge 's végig megehető; azomban ha a' napon nő-ki, hamar megvéntül 's megfásodik, tehát minden szálat azonnal, a' mint magát a' földből kitolni kezdi, cserép-edénnyel kell beborítani, hogy ő az edény alatt serdüljön-fel, mert úgy gyenge 's leves maradván, az Uraságoknál kapós lészen, 's egyedül úgy fog tíz tizenkét hüvelyknyi magasságra felnőni, 's hüvelyknyi vastagságu lenni. Erre a' végre készíttessék a' gazda magának fazekas által tizenöt czol magosságu, és nyolcz czol szélességű fent-hegyesre menő 's tetejökön lyukas fogattyúju cserép harangokat; eggy illy harangnak hat krajczár az árra, 's azt a' városi fazekasok tudják készíteni; száz tö spárgához negyven harang elegendő.

A' spárga metszésnél különösen kell arra vigyázni, hogy a' kézben lévő éles kés által valamellyik plánta' koronája a' föld alatt meg ne sértetődjék, azért a' lemetszendő szál körül előbb kézzel kaparják-el a' földet, azután a' vágást egy keveset rézsunt kell vinni, hogy a' hajtás egyszerre vágódjék-el. Tavasszal a'

spárga hajtáskor a' gazda minden reggel és este az ágyat tekintse-meg, 's a' kibújt szá-
lakat azonnal cserep-harangal fedje-be. A' vé-
kony vagy görbe hajtást nem kell lemetszeni,
sem a' spárgát Sz. János' napjánál tovább vág-
ni; ezen idő után ő másodszori hajtásnak ered-
vén, ezt szárba menni kell engedni. Azon, ősz-
szel egy arasznyi magósságra hagyatott szá-
raz szárazakat tavasszal a' földből erővel kihúzni
vagy letördelni nem kell, mert minden ilyen
száraz szár' alsó részében egy-egy spárga
szem lappang, melyet amannak erőszakos ki-
vonásával vagy törésével az ember könnyen
megsérthetné; majd ha a' spárga indulni kezd,
akkor a' száraz szárazakat is egyenkint, midőn
már a' földből könnyen kijönnek, lehet kihú-
zogatni.

A' ki oly szerencsés, hogy kértje a' vízhez
közel lévén, annak földje három négy suk-
nyira is kövér hozomány, annak kevesebb baj-
jal lehet spárgát termesztetni, mert az ősszel
csak igen-igen bőven trágyázza-meg azon he-
lyet, melyet spárga alá szánt, ásóval jól mély-
lyen ássa-fel, 's a' következő tavaszon, meg-
nyáron által egy párszor kapálja-meg, 's a'
dudvától tisztán tartsa, az az ilyen formán el-
készített ágyba Sz. Jakab' napja után nevendék
spárgáját bízvást beültetheti; azután pedig
csak minden ősszel felülről trágyázza-meg,
's a' földjét minden hetedik esztendőben újít-
sa-meg, bizonyos lehet benne, hogy szinte
szép spárgát fog nevelni, ha nem olyan czi-

mérest is, mint a' millyen a' félyebb elő-adott módon nevelt lészen.

Elyégre a' falusi gazdának azt is tudtára kell adnom, hogy a' spárga vad-vizes helyen, 's ott, hol víz áradások járván, a' víz több napokig a' kertet lepve tartja, meg nem terem; mert a' napnak fekvő száraz Helyet leginkább szereti.

§. XIX. Ha a' mezei gazdának valamelly természetmenny' szaporítását ajánlhatom, ugy a' kerti vagy szelid sáfrány' ültetését méltán szívére köthetem, mert nincs az a' gyarap (família), melly ezen fűszerért több forintokat ne adna - ki; azt nem említvén, hogy az a' gyógyszer-áros boltokban (patikákban) nagyon szükséges, holott a' szelid sáfrány nálunk sokkal jobban megterem, mint a' szomszéd Ausztriában, vagy Franciaországban. Én Szepsiben ollyat termesztettem, hogy az idegen, se fűszer szagára, se színére, se kövérségére még csak hozzá-fogható se vala; az igaz kertem' kicsisége miatt sokra nem ereszkedheték, 's azon keveset is a' legközelebbi nagy víz-áradás elfojtotta. A' sáfrány-hagymának itszéjét Sz. Jó'sef napi vásárkor Pestről helybeli kereskedők által, ha jól emlékezem, húsz bankó krajczárokért hozattam, a' hol a' magvas-boltokban véka számra árúlják, de itszénkint is kaphatni. Tíz itsze utáni ültetés a' második esztendőben kifizeti magát, 's harmadikban már legalább öt forintnyi hasznot hajtana, 's a' mellett igen csekély helyet foglalna. Nálunk nincs ollyan Falu, még a' Sze-

pességen sem, hol azt természeteni ne lehetne, 's ha több évek után megszáporttanák, tíz négy-szögű öles hely 30—50 forintokat is behozna.

Én minden föld-birtokost kényszerítve is tellyes szívémből arra kérek, hogy a' szelid sáfrány természetst terjeszteti iparkodjék, mert az által kedves honunknak most nem is gyanítható, de idővel tetemes hasznót hajtana; mivel ha ezen fűszert magunk természetnénk, akkor bizonyosok lehetnénk a' felől, hogy legalább fél millió forinttal több pénz maradna hazánkban; pedig a' véle bánás módja oly könnyű, hogy nálánál hasznosabb természetményt nem lehet csak képzelni is. Ausztriában kün a' mezőn következően természetstik:

Ősszel a' sáfrány-hagymák alá való-ágyat igazán megívett marha-ganéjjal meg kell bőven trágyázni, 's nyolcz czolnyi mélységre felkapálni; az így elkészített ágy tavaszig magára hagyatik. Pünkösöd és Sz. Jakab napja között újra jól felkapáltatván, szépen egyenlőre gerebeltetik; azután egynehány nappal előbb mint-sem a' sáfrány-hagymákat elültetnők, a' minek 24-dik Augusztustól 8-dik Septemberig kell megtörténni, az ágy ismét minden gyomtól kitisztítatván, rajta egy nyom távolságra egymástól barázdák vonattatnak, mellyekben a' hagymák egygyenkint 3 — 4 czolnyira egymástól hat hüvelyknyi mélységbe ültetnek, 's a' földben nyomattatnak úgy, hogy mindenütt egyarányu mélységben álljanak, 's a' csirájok felfelé legyen.

Octóber' vége felé, millyen az ég-allj, és idő-járás, a' sáfrány' őszi-kikircs színű és formájú virágotskái ki fognak már a' földből tolnódni, melyek 24 óra múlva ismét elhervadnak; azért kell minden estve és reggel az ágyálat tekinteni, és a' sáfrány - virágokat leszedvén haza vinni, otthon pedig a' benne lévő három szál sáfrányt mindenikéből kivonogatni. A' virág-szedésnél arra kell vigyázni, hogy azokat ne egyenesen felfelé húzzák-ki, hanem a' föld' színe felé lenyomva vegyék-ki, mivel a' felfelé húzás által a' gyökön lévő csira megsértetődven, jövődjére a' hagyma magtalan lenne.

A' sáfrány szálaikat kicsinyben oda haza lehet papirosra megszáritani, 's azután skatulyába eltenni. Nagyba meleg helyen kell azokat megszikasztani, mert különben rakáson hevertetve össze-rothadnának. Száritása legkönnyebb módon úgy történik-meg, ha az ember a' tűz-helyre három téglát felállít, azok közzé egy kevés izzó szén-tűzet, a' téglák fölé pedig egy hát czol mélységű szitát, ebbe egy fél marok sáfrányt teszen, 's azt ott egy lud-pennával halkal kevergetve addig forgatja, míg csak tökélyesen még nem száradott, a' mit arról lehet megessmérni, midőn az ember újjai közt porrá dörzsölheti; minél gyengébb az alatta lévő szén-tűz, annál szebben fog a' sáfrány megszáradni, 's annál szebb színű 's nagyobb fűszer szagú lesz; midőn ellenben nagyobb tűzön megégne 's elromlana. Így megszáritva el lehet azután néhány órák múlva a'

sáfrányt, midőn belőle a' kövérség már kifejtődött, 's többé nem töredékeny de szívós, jól bedugható edénybe tenni, mellyben esztendőig el fog állani.

Az első esztendei termés nem olly bőven fizető, mint a' következő két esztendőbeli. Júliusban a' sáfrány ágyból ki kell minden dudvát gyomlálni, 's a' földjét két ágú kapával egész a' hagymák' fekvéséig megkapálni; de azzal a' vigyázattal, ne hogy a' hagymákat megsértsék. A' sáfrány ágy minden ősszel a' virágok' leszedése után így porhanyosíttassék meg, különben pedig a' dudvától mindenkor tisztán tartassék.

Ha a' sáfrány egy helyett már három esztendők alatt termést hozott, akkor harmadik elvirítása után; vagy a' mi jobb, a' következő tavaszon álló helyéből kivéttetik, 's minden rögeitől megtisztítatván, azonnal más már készen lévő friss ágyban elültettetik. Ezen másodszori ültetésnél minden hagymán több czikkek fognak találatni, mellyeket mint a' fog-hagymánál szét-szedvén, vélek ültetményünket szaporíthatjuk. Minden negyedik esztendőben tehát a' sáfrányt más-más helyre kell ültetni, és csak minden tizenkettedik évben lehet első helyére plántálni.

Toldalék Jegyzetek a' Kertészkedéshez.

A' gyümölcs-fák minden velek való jó bányás mód mellett is gyakran nyavalyákat kap-

nak, 's némelykor a' férgek által nem csak gyarapodásokban, hanem kivált termésökben megakadályoztatnak. Mind ezen bajok ellen annyit, mennyire tapasztalatim terjednek, kívánok itt közleni, noha beteges fákon nehéz dolog segíteni; de mindazonáltal, ha annak rendi szerint szorgalmasan ápoljuk, többnyire minden bajtól megóvjuk.

a). Gyenge beteges fát senki ne ültessen, mert abból sudár szál ritkán válik. Azonkívül arra is kell figyelni, hol 's melyik fa minő vidéket és földet kedvell, mert némelly tájon a' cseresnye, másutt az alma, ismét néhol csak a' barackz tenyészik 's bőven terem.

b). Oltó-gallyakat már September' végén, midőn a' fák' nedve gallyaikkól töveikbe szállott, lehet jövőendő oltás végett tördelni. Ha azokat valami árnyékos helyen oly mélyen a' földben dugjuk, hogy csak a' hegyök látszásék-ki, tavaszig elállanak.

c). Ha kész kerthez akar valaki hirtelen jutni, az azt 10—15 esztendőös vad-fákkal ősszel ültesse-ki, 's tavasszal azonnal oltsa-be. Minden fát legjobb ősszel által ültetni, csak a' szallas 's egyéb gyökeket, a' mennyire lehet kimélni, és inkább az ágait kell jól megnyesni; de a' gödröket, mellyekbe ültetni akarunk, még nyárban ássuk-ki, hogy azokban a' nap, levegő, eső és egyéb behathasson; azután az elültetett fákat trágyázzuk-meg, de nem a' töveiknél, hanem felületjeikre ívett gőnéjt rakjunk, majd a' téli nedvesség lefogja hozzájuk a' hasznos zsírt vezetni; töveiket minden ősz-

szel fel kell kapálni. A' fák' ültetésénél a' beiszapolás valódi varázs-eszköz, mert minden fa, melyet beiszapolva sárba ültetnek-által, megfoganszik.

d). Ha valamelly virágjában lévő fának gyökeit 8—10 kupa friss vízzel megöntözzük, annak virágjai többé el-nem fagnak, és bőven teremnek.

e). A' beteges fákat valami darócz darabbal nyáron által gyakran mosogassák és dörögöljék-meg, az által felépülnek. A' fa-tetüket dohány' levélvel lehet kiirtani.

f). Ha vén fának koronájában akarunk oltani, úgy némelly vezér-gallyakat hagyjunk-meg, mert különben az oltó gallyakat a' sok nedv megfojtaná. Igen tellyes nedvű vad-fákba hervadt gallyakat oltsunk, melyeket jókor előre letörünk. A' cseresnye oltó-gallyakat már Februáriusban kell letörni, hogy azokat idején lehessen beoltani.

g). Nagy hiba az, midőn valaki fáját nyesegetvén, 2—3 ujjnyi darabkákat a' galyból meghágy, 's azt nem többől a' fa-derekánál, vagy a' lenyesett helyet nem szépen simán vágja-le, hanem szálkásan hagyja-meg. Az ilyen özövek forma darabok idővel kiszáradván, a' száraz-kórságot a' fa'-közepéig viszik, 's elvégre az egészet megvesztegetik.

h). A' fák' allyait soha sem kell friss gallyal trágyázni, mert attól megragyásodnak, üszkösödnek; legjobb ősszel a' fák' töveit felásni, 's alájok vagy döglött állatot, vagy kender pozdorját ásni; tavasszal pedig a

földet ismét vissza-vonni. A' pozdorja a' per-jét előli, 's idővel megróthadván, mérséklett természetű trágyává válik. Körtvély-fákat még csak lehet sertés trágyával ganéjozni; de alma és minden nemű kemény magú gyümölcs-fát a' trágya megront.

i). Megüszkösödvén valamellyik fa, azon csak úgy lehet segíteni, ha az üszkös helyet az ember a' fa' elevenjéig szépen kivésván, marha ganéjjal össze-gyúrt agyaggal jól be-tömi.

k). A' melly fának a' chéjja hasadozott és felpattogzott, — az rühes. Ez ellen nincs jobb orvosság, mintha az ember a' felpattogzott kérget végig a' derekáról 's egész az elevenig leszedi; de úgy, hogy a' zöld hártyát meg-ne sértse, azután az egész törzsököt friss marha-ganéjba kevert agyaggal jól bekeni.

l). A' moh is nagyon szívja a' fákat, 's idő előtt megvéni. Az ilyen fát ősszel ha az ember ritka meszes vízzel tetétől alljáig beme-szeli, úgy a' moh is, férgek is, mellyek töb-nyire a' kérgek' repedezéseiben tojnak 's te-lenek, mind elvesznek. Megmeszeltetvön il-lyen módon két három esztendeig egymás után a' fák, azok egészen meg fognak iffjodni.

m). Olyan fának allyait, mellyek sovány álló helyeik miatt nyomorúlt kinézésűek, min-den ősszel ki kell nyitni, 's gödreikbe tyúk, galamb, vagy sertés ganéjt hinteni, vagy va-lami dögöt alajok tenni. Az ilyen fákat az is megifjítja, ha az ember beteges, vén és kor-hódni induló gallyaikat megcsonkítja, mivel

asután ismét újra hajtanak, 's nem sokára teremnek is.

n). Vannak olyan fák, mellyek buja növényűek, szépek, simák 's terepély koronájuk, 's még se teremnek; ennek közönségesen vagy a' szükség feletti nedv' bősége az oka, vagy az, hogy vízi-gallyakkal oltattak valaha be. Nem árt az ilyen fákat egy ideig tobzódni hagyni, a' midőn osztán egyszer megállapodván, töbnýiré szakadatlanul teremni szoktak; de ha néhány évek múlva se teremnének, úgy tavasszal eret kell rajtok vágni, az az koronájoktól kezdve földig kell egy éles késsel a' héjjokat úgy meghasítani, hogy a' kés a' fába ne mehessen, 's azt meg ne sérthesse. Ez által a' fa sok nedvet veszítvén, teremni fog. Az is használ, ha ősszel az allyát kiásván, a' legvastagabb gyökét által fúrjuk, 's a' földet ismét rá vonjuk.

Ha ezek a' kéz-fogások se használnak, a' fa pedig szép fiatal lévén, megérdemlené, hogy megtartassék, azon esethen legtanácsosabb kanikulában szép meleg napon az egész derekát úgy lehántani, hogy a' vastag kéreg alatt lévő fehér hártya-héj rajta maradjon; ezen operáció után a' dereka azonnal zsúppal kötessék-be. Jövő tavaszig már új kérget kap, 's termő bimbókkal tele fog lenni.

De a' termékenytelenségnek legközönségebb oka az, hogy a' gyümölcs fákat vízi gallyakkal oltják-be; az ilyen oltványok ugyan buján szoktak terepélyesedni, de gyümölcsöt húsztendőkig sem hoznak; azért az oltás-

hoz mindenkor azon tavalyi hajtásokat, melyek a' termő gallyak' végein napkelet felé állanak, szükséges használni; nem pedig azokat, melyek a' mindenféle gallyak derekaikból sudaron kinőttek.

o). A' hernyók és csere-bogarak legnagyobb ellenségeik lévén a' fáknak, azok ellen egyéb védelem nincsen, hanem hogy az elsők' fészkeiket ősszel, vagy korán tavasszal kileszedvén égesse-meg, az utolsókat pedig minden hajnalban lerázogatván tiporja-őssze, 's apró-marháinak vigye haza.

De miéd a' mellett, hogy fáiról az ember a' hernyó fészkeket mind leszedte, még is azok más honnét jöven, a' fákat meglepik; midőn pedig már a' fa kihajtott, akkor bajos őket leszedegetni, azért azzal lehet őket legkönnyebben kipusztítani, ha az ember a' vezér 's egyéb vastag gallyak töveihez flanell, ócska posztó, vagy más egyéb szőrből készült daróc darabokat aggat; éjszaka a' hernyók mind ezek alá fogják magokat vonni, és ha az ember hajnalkor ezen posztó darabokat leveszi, százankint fogja őket egygyütt találni, 's könnyű móddal megölhetni.

Az olyan fát, melyről a' hernyó fészkeket szépen leszedettük, azzal is meglehet az idegen hernyóktól oltalmazni, ha derekát a' koronája alatt valami tenyérnyi széles szűr-darabbal bevonjuk, 's azt minden nap friss kolimázzal megkenjük. Mások azt is tanácsolják, hogy a' fa-derekát vagy eggy arasznyi szélességre mésszel kevert ember-ganéjjal kö-

rös-körül mázolja-be, 's hogy ezen a' kár-
kán se mennének által a' hernyók. Némellyek
meg azt javasolják, hogy a' hordóbeli savanyú
káposztának már rothatni kezdő leveleit a' fa-
koronájára borongassuk, mellytől a' hernyó
már más napra mind eltakarodna még a' fáról
is; vagy hogy az ember fát magvas kender'
polyvájával és pozdorjával füstölje-meg, 's
attól a' hernyó döglötten hullana-le; vagy pe-
díg hogy kénesős hájjal kenjen - be az ember
egy kócz-madzagot, 's a' fa-derekat azzal te-
kergesse körül, ettől se hernyó, se hangya,
se másféle féreg fel nem mászna a' fára.

p). Mezei gazdának azt is jó megtudni, hogy
a' nyári gyümölcsöt mindénkor tökélyes meg-
érése előtt szükség leszedni, a' télt pedig ad-
dig kell a' fáján hagyni, míg csak az idő en-
gedi, és hogy a' Nap' felkölte előtt leszedett
gyümölcs mindénkor jobb ízű a' nappal le-
szedettnél.

q). A' kerti veteményeknek is sokféle pusztító ellenségei vannak, nevezetesen a' kerti hernyó, ló-tetű, földi balha és a' vakandok. A' hernyókat szedni kell, vagy a' káposztás-ban hajnalban éhes tyukokat és kacsákat egy pár órára beeresztetni; a' ló-tetűket pedig úgy lehet kipusztítani, ha az ágyak között lévő gyalog útra keskeny deszkákat ráogatunk, a' ló-tetűk mind azok alá vonulnak éjszakára, a' midőn más nap hajnalkor könnyű őket lábbal agyon tiporni. A' földi balha leginkább a' gyenge rászákat szokta megemészteni; ez ellen legjobb órvosság az, ha az ember tiszta

vízben annyi timsót olvaszt-fel, hogy annak elegendő össze-húzó savanyúsága legyen; ezen vízzel kell a' rászákat minden nap meglocsolni, vagy kerti kupával megöntözni, a' timsós víz nem lévén innyök szerinti, rászáját az ember megmenti; kiültetésekor is ilyen vízbe mártassanak a' rászák, 's ugy azután plántáltassanak által. A' vakandokokat azzal pusztíthatni, hogy az ember minden friss vakandok túrásba halkal egy lyukat valami bottal addig szurkáljon, míg csak a' bot' vége a' földbe mehet, ezen lyukból olyan csendesesen kell a' botot kihúzni, hogy be ne omlhassék; a' lyukat azután magától porrá omlott mészszel kel tele-hinteni, 's a' vakandok túrást egy keveset lábbal megnyomni. A' vakandok ezen túrás alatt ismét vissza-menvén, orrával a' lisztes mészben érvén, attól azonnal megdöglik. Én illy formán szoktam kertemből minden esztendőn a' vakandokokat kiirtani.

HETEDIK CZIKKELY.

A' Méh tartásról.

Minden tekintetben megérdemlik a' méhek, hogy tenyésztessenek, mert ők gazdájoknak nem csak mézzel szolgálnak, de erszénnyében gyakran pénzt is hoznak. A' legszegényebb ember is tarthat méhet, de fájdalom! mi kevesen nevelik 's ápolgatják azokat, holott kedvező esztendőben minden köpű 7—8 forintokat behoz. Ha minden jobbágy csak hat anya-köpűt tartana, már érette contribúzióját azok fizetnék-meg, 's a' felett házi szükségére méze is maradna.

A' méh tartás ugyan majd mindennek előtt esmértes, 's arról sokat írni nem is fogok, csak némelly észre-vételeimet kívánom közlenni, mert tapasztalatból mondhatom, hogy a' falusi gazdák nem tudnák még méheikből valóságos hasznót venni. Már a' köpűk, melyekbe fogják, igen alkalmatlanok, 's odvas fából készítve lévén, nehezek. Ott, hol még sok az erdő, türhető; de más helyeken drága is, nem is oly kedves a' méh előtt, mint a' szalmából fonyott kas. Legjobbak tehát a' szalma köpűk, mert ezek könnyűk, nyáron hívesek,

télben pedig melegék, 's azokat minden falusi gazda zsúpjából maga fonhatja-meg; ha pedig pénzen vásárolni kénytelen, igen olcsók. Én méheimet mindenféle köpükben tartottam már, 's mihelyest valami új módi köpüt feltaláltak, vagy könyvekben ajánlottak, azonnal megszerzettem azokat; de elvégre tapasztaltam, hogy a' méhek körüli mesterkélekések egyedül papiroson ütnek-ki jól, de haszon belőlök semmi. Én is tehát zsupból fonott köpűkhöz tértem-vissza, 's az ólta, kivéven az 1830-diki esztendő, méheim' állapotja jó vala. Nincs oly gazda, ki méheket végetlen számra szaporíthatná; még én nem esmerek olly magazinumokat tartó méhes gazdát, kinek csak 100 méhe is lett volna, minek tehát a' költséges mesterkélekés? az ember csak bizonyos számú anya-méheket tarthat, 's így hát ölni kell őket; — de móddal, mellyet majd alább elbeszéllek.

Káros a' méhet nagy köpűbe fogni azért, mert a' nagy üregtől a' raj megijedvén, elszomorodik, 's többet fog sonkolyra mint mézzel dolgozni, csak hogy nagy üre ne maradjon; nekem egy jó vékányi kassaim vannak, 's az ilyen nagyságúakat mindennek ajálhatom, mert kedvező esztendőben munkával és mézzel tele lesznek; ez pedig elég. Többet csak ott lehet várni, 's csak ott lehet nagyobb köpűket tartani, hol közel a' nagy erdőség, a' folyó, 's elláthatlan meszszeségre nyúlnak a' rétek, másutt vékással kell megelégedni.

Kivülről az ember kassait akár bemázolja, akár nem, az mind egy; még talán jobb, ha

be nem fenetnek, mivel télen által a' szalma között a' méhekhez több levégő mehet által, a' mi nagyon szükséges, mert télen a' méhek többnyire a' nagy meleg miatt hullanak-le. —

A' méhes gazdánál az is nagy hiba, hogy köpüjik' száját mind igen alant vágják-ki; bizonyos tapasztalat után mondhatom (miért? arra felelni én sem tudok), hogy olyan kasba, mellynek a' szája két czol hoszszú, egy czol magas, s a' köpü' tetejétől csak nyolcz czolnyira van lefele kivágva, a' méh mindég gazdagabb szokott lenni, mint más kasokban, mellyeknek régi szokás szerint vagy közepette, vagy allján van a' szájok; azonkívül a' fent lévő szájból az a' fortély is van, hogy az olyan köpün a' rabló méh soha erőt nem vehet, mivel belől éppen vagy nyolcz czolnyira lefele lévén az egész sereg' nagyja, a' száj méhekkel mindenkör úgy van tömve, hogy közibök egy tö sem férne, kivéven a' ki's bejáró méheket, mellyeknek igen ügyesen tudnak helyt adni.

Midőn ősszel a' méhek telelő helyökre tétődnek, javasolhatom, hogy a' köpük' száját egészen tsinálják-be, de vagy drótból, vagy vékony deszkátskákból készült ajtótskával, mellyen keresztbe nyúló két kis rováték szelelőnek vágattassék-ki oly keskenyen, hogy a' méh rajta kine bűvhassék; két czol szélességű, egy czol magasságu deszka ajtótska közepén két kereszt nyílás lehet, melly elegendő szelelő lyuk leszén. Ezen ajtótskákat marha ganéjjal kell a' köpü' szájához ragasztani. Az igaz, hogy azon méhek,

mellyek egész télen nyitott szájjal teleltek, tavasszal igen elevenek 's egészségesek; de mivel a' téli meleg napokon ki 's be járhattak, belőlök sok elveszhet, 's annyi eledelt emésztnek-meg, hogy azután nyár' elején igen későre rajzanak, mert a' méh rajját magától csak akkor űzi-el, midőn köpűje már bőven van mézzel meghordva; 's nem akkor, mikor sok a' faja.

Mivel az én mód-szerem szerint anya-méheknek mindég az első rajok hagyattatnak-meg, tehát azokat se ősszel se tavasszal nem szükség megherélni. Hogy pedig egész esztendőt által épek, egészségesek maradjanak, én nékiek kibocsájtásokkor mézes vizet szoktam adni, mellyet e' képpen készítek: Egy itze mézet ugyan annyi vízzel felforraltatok, forrása közben minden mocsát és tajtékját leszedetem; az alatt pedig még a' méz, fő, mély táliba egy szerecsen diót reszelek, egy pár kés hegyni porrá-tört jó féle sáfrányt is hozzá vetek, ezen porokra azután a' forrásban lévő vizes mézet öntetem, 's a' tálat más edénnyel jól befedem, kihűlve tányérokra öntögetem, apróra szabdalt szalmát bőven rakok rá, ne hogy a' méhek bele-fúlhassanak; elvégre estve minden kas alá eggy-egy tányért rakván, méhcimet más nap reggel kibocsájtom. Ezen eggyügyű szer őket a' hasmenéstől, bűszhődéstől, 's egyéb nyavalyáktól megóvjá; egyszerűsmint őket megfrissítvén, serényebbeké teszi.

A' méhek többnyire két három rajt szoktak bocsájtani, azomban a' ki belőlök valódi hasznét kíván látni, az egy köpüből soha egy rajnál többet ne fogjon-be; ez által azt nyeri, hogy az anya-köpu népes maradván, őszig urának több mézet gyűjthet, mint a' még ki-menendő két raj gyűjtene; a' ki ezt nem hiszi, próbára olly két anya-köpűjét első raj befogásakor mázsálja meg, mollyek egy nap rajzottak, az egyikét csak egyszer rajzoltassa, a' másikat pedig a' mennyiszor akarni fog; a' kasokat is egygyenkint mérje-meg, a' mellyekben rajjait kívánja befogni, 's elvégre ősszel mind sorba-vessen számot, 's tapasztalni fogja, hogy azon anya-köpu; mellyből csak egy rajt bocsájtott, nehezebb leszén, mint a' más kétszer vagy háromszor rajzott anya-köpu a' másod és harmad rajjaival egygyütt véve. Hogy pedig a' méhek egy rajt 's ne többet bocsájtassanak, arról könnyű tenni, mert ha az első raj befogása után az ember a' rajzott anya-köpűt tüstént más helyre, az övére pedig a' befogott rajt teszi, azonnal megzavar-tatván, a' további bocsájtástól minden kedve elmúlik. Az nap; sőt még két nap múlva is az anya-köpüből kijáró méhek tévedezvén, sokan belőlök régi helyökre, az az, az első rajhoz szegődnek; ez által az nagyobbodik, az anya-méh pedig megzavarodván a' másod-szori eresztéstől többnyire eláll. Azomban, ha valamelly köpűnek ezen kéz-fogás nem használna, 's az ember estve az anya' sírását hallaná, melly annak volna jele, hogy még

egy rajt szándékozik bocsájtani, akkor más nap a' köpüt felfordítván, ki kell egy vese-lépjét vágni; azonnal minden további rajzásnak vége.

Azon kasokat, melyekbe rajokat fogni szándékozunk, minekutanna tisztán kiséper-tettek, hasznos először méh-füvel jól kidör-gőlni, 's azután fejer szurokkal keresztül-ka-súl bőven megfüstölni; a' méhek ezen szerek' szagát kedvelvén, soha sem fogják új lakhe-lyöket elhagyni.

Mivel a' mint mondtam, minden ember kö-rülményeihez képeest csak bizonyos számú anya-méheket tarthat, 's azoknak számát ko-ránt-sem viheti oly nagyra, mint némelyek képzelik; mert éppen akkor, midőn képzele-tünkben 100 köpüre számolunk, egy mostoha esztendőben nagyobb részét, 's benne a' szép hasznót is elveszithetjük; a' miből az követ-lezik, hogy a' méhek' kiölését körülni nem le-het. Ha a' méhekre igen kővér esztendő volt, egy a' kiölendőket kár lenne megfojtani, ha-nem egy meleg őszi napon ki kell azokat a' méhes előtt dobolni, 's útjokra eresztetni; a' kidobolásnál magával minden méh egy osepp mézetskét kilopván, 's se hajlékja se hazája többé nem lévén, a' méhesben ma-radott többi köpükre száll, 's mivel mézet viszen, bebocsájtatik, a' mi által a' jöven-dőbeli anya-méh megnépesedvén, következő nyáron igen nagy rajt fog bocsájtani. De ezt csak oly esztendőben lehet művelni, melyben a' köpük mézre igen gazdagok,

mert egy mézzel tellyes köpű mindenkor két annyi méhet telelhet-ki, mint a' mennyi benne van; egyébkor meg kell a' méheket öldösní.

A' ki méheiből kipusztulni nem akar, annak tanácsolhatom, hogy minden köpűjét türes korában megmérje, 's a' mennyi fontot nyomott rá írja. Midőn a' méhekre rossz esztendő talál következni, akkor ősszel mind-egygyikét mázsálja-meg, 's úgy fogja egyedül megtudhatni, hogy mellyik méhe fogja a' telelést elgyőzni; vagy ha elegendő élellyel egy sem volna, mellyiknek mennyi mézet kellessék adni, hogy tavaszig élhessen. Ezen mérést Sz. Mihály hetiben kell elő-venni, 's akkor tüstént minden köpűnek alkalmas edényben azon mézet, mellynek híjával van, ha lehet egyszerre 's pedig estve oda-adni. Egy népes köpűnek telelésre 12 font vagy is hét itsze mézre van szüksége, és így, ha a' köpűbe lévő méheket hat fontra, a' sonkolys 's egyéb mocsakot két fontra vesszük, egy kitelelendő méhnek hassán kívül 20 fontot kell nyomni. Ha ehhez fogja magát a' méhes gazda szabni, úgy anya-méh nélkül a' leg-rosszszabb esztendőben sem maradhat, mert csak annyit fog meghagyni, a' mennyi méze lészen pótlásul a' megöltettekből. Nekem 1830-dikban 21 anya-méhem volt, de a' rossz esztendő miatt kénytelen valék 15 köpűt kifojtani, pedig ebben a' 15 köpűkben sem volt annyi méz, a' mennyire a' meghagya-

tott hat köpük' felhizlalására szükségem vala;
ugy hogy még hat itsze mézet pénzen
kelle vennem. Ha az üres köpüim megmér-
ve nem lettek légyen, ugy minden méheim-
ből bizonyosan kipusztultam volna.

NYOLCZADIK CZIKKELY.

A' marhák' nyavalyáiról, 's azoknak
orvoslása módjáról.

§. I.

Valamint az embereken, ugy egyéb állatokon is sokféle nyavalyák uralkodnak. Marha-dögnek azon nyavalyákat nevezzük; melyek ragadós természetűek, 's egész vidékeken dühösködnék. Sok marha szokott némelly esztendőkön dög és nyavalyák miatt elhullani. A' marhák betegségeiknek okát kiváltképpen az egészségtelen istállóiban, 's a' szokásban lévő nyári legeltetésben kereshetjük.

Az istállók gyakran nedves, szűk helyen épültek; többnyire szorossak, alacsonyok, szellő' híjával vannak, sokon ablak nincs, 's ha a' falon valami lyuk van is, azt bedugják. A' marha párájától megromlik a' levegő, 's ezen megvesztegetett levegőt kénytelen az állat magába szívni. A' takarmány, melly az ólban, vagy annak tapasztatlan padján tartatik, szint-ugy megvesztegetődik, 's a' marha által az éhség miatt megemésztetik. A' marha ön' mocskában áll 's fekszik, senkinek eszébe sem

jut, azt attól megtisztíttatni: bizonynyára csudálkozni lehet, hogy a' marha' döge szünet nélkül nem nralkodik. Az illy körülmények között a' legkissebb betegségből nagyobb támadhat, 's mivel a' marha mind egy ólban tartatik; ugyan azon okok miatt ugyan azon nyavalyára hajlandó lévén, egymást könnyen megvesztegetheti.

A' levegő' tisztasága, 's a' test' csinossága a' marha' egészsége fentartásához szint-oly szükséges, mint az ember' egészségéhez. Ha az ólak tágasabban építenének, ha benne ablakok által levegő-húzása eszközölnének, ha a' takarmányt kívül az istállón, vagy jól bemázolt eszterhákon tartanak, marha eleibe megromlott takarmányt többé nem vetnének, az ólakban függő pókhállók kisépertetnének, a' marhát pedig gyakran tisztogatnak: akkor kevés nyavalya fogna nralkodni, 's a' beteg az egészségeseket meg-nem vesztegethetné.

Sokszor a' nyavalya a' marhának nyári legelőre való kihajtása által is elterjesztetik. Közönségesen a' gazdák takarmány' híjával szoktak lenni, mi őket kinszeríti, marháikat minden idő's legelőre való tekintet nélkül a' mezőre kihajtani, ne hogy az istállóban éhel veszszenek-el. Az a' kevés fű, melly meleg nyári napokon a' gyepeken vagy ugarokon még találattik, többnyire össze-sült, 's porral lepett; a' tiszta forrás ki lévén apadva, csak imitt-amott holmi bűdös pocsolyákban még egy kevés rozsvizet találni, pedig haza a' kútra, vagy távolabbi folyóra a' szegény marhát hajtani, res-

tellik. A' nyomorúlt állatot a' hőség és bogarak kínozzák, futos mint a' veszett, az által még jobban neki hevülén, a' legközelebbi pocsolyának neki megyen, 's kínzó szomját abból oltja-el. Gyakran az idő hirtelen változik, a' hőséget csipős hűvös szél nyomba követi, a' száraz időre hirtelen nedves, ködös, és deres idő következik: a' keskeny ólakban meggyengült állati test az illy sebesen egymást felváltogató idő változatjánál hamar szenved, a' testi nedvek még jobban megvesztegetődnek, 's tüdő-gyulladások 's egyéb marha-nyavalyák támadnak.

A' meddig csak a' beteges marha mozoghat, addig szüntelen legelőre hajtatik; nyála és tajtékja, mellyel a' fűvet bemocskolja, — lehellete, kipárolgása, érintése' nyavalyáját a' vele lévő többi marhák között tovább terjeszti, mellyel egy legelőre jár, 's mellyhez közelít. A' marha-dög hamarabb út-ki, mintsem valakinek eszébe jutna, hogy attól őrizkedni kellene, a' már egyszer kiűtött betegség' kelméje (matériája) az emberek öltözetjeik, kutyák, egyéb állatok 's portékák által még olyan istállóokban és helységeken is által-vitetnek, hol az előtt a' marha dögnek nyoma se vala.

De ha már egyszer a' betegség' marháink közzé kapott, legalább minden-ki azt kövesse, a' mit a' józan okosság javasol. Azon esetben tehát, midőn a' falusi gazdának valamellyik marhája megbetegedni találna, azt azonnal az egészségestől válaszsza-el, és mind addig más ólba vagy más helyre tiszta álomra állit-

'tsa; míg a' nyavalya' nemo kinem világosodott; se kutyát, se egyéb állatot a' beteghez bocsájtani nem kell; sőt hozzá azon emberek se menjenek, kik az egészséges marhák' gondját viselik, vagy legalább egy óráig a' szabad levegőn legyenek, minekelőtte a' betegből az egészséges marhákhoz mennének. Illyenkor az egészséges istállóban tisztaságra, friss levegő' bebocsájtására vigyázzanak, és az egészséges marhának romlott takarmányt ne adjanak. A' betegnek nem szabad zöld eleséget adni, mert hasmenést, felfúvódást okozván, a' testet gyengíti, 's a' nyavalyát nehezíti; legjobb azt árpa-darából és korpából készült moslékon tartani, a' mitől egy úttal erőre is kap. Ha közel jó Orvos nincs, úgy a' beteg marhát holmi kuruzsolókra nem kell bízni, inkább a' természetre hagyják, mert ez minden állat testében olly erőket iktatott, mellyek a' nyavalyákkal, sőt a' halállal is képesek megtusakodni. Rendes étetés, itatás, tisztaság, szellős ól, sok beteges marhát helyre-állítottak. Mihelyt a' beteg állat bátran szójjal tekinteni, enni, inni; — a' szarvas marha és juh kérődzni kezd, azonnal fellábadása felől jó reménnyel lehetünk.

Ha azonban valamelly darab marha esméretlen vagy ragados természetű nyavalyában esik-el; akkor szükség istállóját több napokig szellőztetni, minekelőtte más marhát kötnénk abba. Az alomja, az istállóban maradt takarmány, és szalma, vagy a' mellyet kipárolása elérhetett, onnét fére — sőt az ud-

varhót is a' mezőre takaríttassék, 's ott éget-
tessék-meg. A' ganéj-rakásra, mellyre néha az
egészséges marha is rá-léphetne, ne vessék.
Vályút, rácst, vagy más edényt, mellyből
az elesett marha evett és ivott, erős lúggal 's
tisztá friss vízzel jól mossák és tisztogassák-
meg.

Hazánkban is már ideje volna, hogy leg-
alább ott, hol számosabb a' népesség, a'
helységek sűrűbben fekszenek, 's puszták
nincsenek, a' ragadó marha-dög ellen töre-
kednének; sőt azt végképpen ki-irtanák: fel
kellene a' marha legeltetéssel végképpen
hagyni, vagy legalább annak, a' mennyire
csak lehet, határt szabni, 's helyette a' már-
hának istállóni tartását béhozni; azonnal a'
marha - dög is megszűnne.

S. II.

Az állatok betegségeinek orvoslása.

1-ör. Ragadós marha nyavalyák elleni ál-
talanos megőrző szer.

Számos esztendőök alatt külföldi 's honunk-
beli próbák után nincs egy-egy olly biztos
megőrző orvosság mindenféle marha nyava-
lyák ellen mint a' kulimáz és a' kátrán (do-
hot, vagy közönségesen dechecz;) bár ezen
egygyűgyű 's olcsó szert ki-ki házában tartá-
ná. Szükség idejekor négy itsze kulimázba egy
itsze decheczet, és egynehány marok sót szük-
ség keverni.

Ha a' mezei gazda ősszel Sz. Mihály után, tavasszal Sz. György előtt, minden darab marhájának ebből a' szerből egy jó nagy kanálnyit, 's minden darab juhnak egy evőkanálnyit éh gyomorra a' torkába ereszt, 's huszonnégy óráig zárva tartván, nékiek sem enni sem inni valót nem ad, úgy bizonyos lehet benne, hogy semmi nemű dög marháira vagy juhaira nem ragad. Ellenben azon esetben, midőn a' marha vagy juh' döge már lakhelyében is uralkodna, ezen szert minden hold-újságon, télen az estvéli etetés után; nyáron az estveli haza jövetelkor kell beadni, 's azt mind addig folytatni, míg csak a' dög meg nem szűnt. A' juhok' számára valót a' vályúikba is lehet önteni, honnét azt fel fogják nyalni; és idővel annyra megszokják, hogy még meg is kedvellik. Én magam egy Földes-urat esmérek, kinek ezen egygyűgyű szer' használása mellett húsz esztendőök óta soha egy darab szarvas marhája vagy juha el-nem esett, holott több ízben falujában majd minden juh kidöglött, 's egy-párszor az uralkodó nyavalya miatt majd fele a' falusi marhának kiveszett. Tíz darab szarvas marhára nyolcz kalán kulimás, két kalán dechecz és egy marok só elegendő.

2-or. Hasonló megpróbált házi orvosság mindenféle marha' döge ellen a' következő szer is. Mihelyest valaki hallja, hogy lakhelyéhez marha dög közelit, azonnal mézet vegyen-elő, abból egy - egy darabnak egy evő kanálnyit széles-laputban, vagy friss káposzta - levelbe csavargatva minden héten egyszer adjon-be;

legjobb azt a' marha torkába éh gyomorra jól mélyen bedugni. Ezen egyszerű három hetekig folytatott házi orvosság mellett a' dög soha marhájára nem fog ragadni, ha mindjárt jobbra-balra minden szomszédjáé elhullna is.

3-or. Vagy: négy itszés fazék vízbe tégyfel szépen megszitált 's tiszta ruhába kötött fá-hamut; főzzd - meg jól: hozzá - téven még egy jó marok sót; annakutánna szép tisztára leülledvén, szűrle-le, 's ezen lúgból két it-sényihez keverj egy itsze jó bor-eczetet. Ezen keverékből olyan esetben, midőn a' marha dőge uralkodik, egy erős szarvas marhának adj-be napjában egyszer egy félmesszejnyit, a' kisebb baromnak kevesebbet; folytassad a' beadást hat nap, 's marhádat semmiféle dög nem lepi-meg. E' mellett a' marhától a' sót nem kell kímélni, mivel a' só magában is félig orvosság.

4-cr. Az uralkodó marha-dög elleni meg-örző szer (praeservativum) a' legújabb találmánybeli Klór-mész is, (németül Chlor-falt). Ez olyan szer, melly mind az embert, mind az állatokat mindenféle ragadó nyavalyáktól megóvni képes; a' mellett olcsó, mert városokban a' materialistáknál latját egy ezüst krajczárért árulják. Kiűtvén tehát valahol magát a' marha - dög, azonnal vegyen az ember két lat Klór-meszet, tegye egy cserépbe, öntsön - rá annyi vizet, hogy belőle ritka kása forma egyvelék váljék, azután az istálló' földjére tétessék, 's minden nap egy veszsöts-lével kavartassék-fel. Minden tizenharmadik

napon frisset kell a' cserepbe tenni, 's azt addig folytatni, míg csak a' vidékben meg nem szűnt a' marha-dög. Egy négy öles hoszsú 's két öles szélességű istállóra mindenkor elég egyszerre két lat Klór-mész.

De ha a' ragadó nyavalya már a' Helységet is meglepte volna, akkor a' mellett, hogy az istálló' földjén szünet nélkül felolvasztott klór-meszet tartunk, a' marhat minden negyed nap ollyas friss vízzel kell végig mosni, mellyben ezen mész felolvasztatott. Huszonnégy itsze mosni való vízben négy lat elegendő, mellyet a' vízzel jól össze-kavarni szükséges, és minekutánna a' víz' fenekére egy fejer liszt forma por üllepedett, lehet a' tisztájából bele- mártott szivattsal (spongia) vagy szűr darabbal a' barmot gyengén végig mosogatni. Ezen orvosi szer az embert még a' pestistől is megóvjá, ha szobában tartatik.

5-er. A' marhákon uralkodni szokott körm- és szájbeli nyavalyák, nyelv-rák, tüdő-veszés, lép-gyulladás, torok-gyík és egyéb betegségek' orvoslás-módja.

Mihelyest valamellyik szarvas marha megbetegszik, azonnal három itsze vízben egy maroknyi len-magot jól főzzenek-meg, a' levét szűrjék-által, 's ebből egy itsze közzé egy vagy két evő kanálnyi vizes-büdöskő-savanyat (acidum sulphuricum dilutum) vegyítsenek, 's a' beteg marhának napjában háromszor ennyit adjanak-be; egy borjunak nagyságához képpest egy messzely vagy rőmpöly len magvas főtt lévben egy kávé kanálnyi, vagy

nyolczvantól tíz cseppig való savany elég lesz.

Jó ezen savany megörző szernek is, midőn valamelly vidéket a marha-dőge környez; olyankor ötven darab közép nagyságu marha vizébe minden nap egy fontály fontot beleönteni elegendes lesz; noha mennyi savanyat kellessék tulajdonképpen az itatni való vizben keverni, nehéz meghatározni; azonban úgy lehet megpróbálni, ha az ember a vízbe csak annyi savanyat bocsájt, hogy attól kellemes ízt kapjon, s ne legyen össze-húzó, sem a fogakat elvasító erejű. Száz itszébe alkalmasint két évő kanálnyi elég lesz. Az így megposhasított vizet a marha szívesen iszsa.

Olly esetekben tehát, midőn vagy ragadó marha dőgtől, vagy rossz takarmány következtől lehet félni, ennél biztosabb szer nincs a marhat minden veszedelemtől megörizni, ha ezen savanyat két három hétig vele itatjuk.

6-or. A marhák szájbéli nyavalyájak ellen semmi-sem biztosabb, mintha a fájós száját hordóban savanyított kaposztával napjában háromszor jól kidörgölvén, azt benne hagyják; ezen eszköz bizonyos, s néhány napok múlva töle a marha szája meggyógyul.

7-er. Nehéz borjadzás ellen. Azon esetben, ha valamellyik tehén annak idejére borját megnem ellheti, serbe egy marok vereshagyma haját, ugyan annyi csombor füvet — herba pulegii, s egy kevés süfranyt főzzenek meg, s ezen főtt-lévből a szenvedő marhának

napjában háromszor adjanak be, a' borjúnak vagy elevenen ha egészséges, vagy döglötten kell kijönni; de éppen ezek okra nézve ily szerhez csak akkor nyúljanak, ha a' borjadzás' késedelméből veszedelem következhetnék. Hogy pedig a' borjadzás még könnyebben essék-meg, jól mélyen a' tehén torkába egynehány közönséges veres-hagymát dugjanak úgy, hogy azokat lenyelni kényszerítsék, hathatósága szonnal következik. E' mellett len-magból és fekete-ürömből készült főtt-levet öntsenek a' torkába, ettől a' polkája vagy méh-burokja is könnyen elfog oszlani.

8-or. Torok-gyík ellen főser-dürre. Ezen nyavalya is ragadó léven, valóságos uralkodó dögge változni, 's messze földre szokott terjedni; mihelyest tehát a' gazda észre-veszi, hogy lak-helyét környezi, azonnal naponkint reggel a' kihajtás előtt, 's estve haza-jövéskor minden darab marhájának egy vékony szelet kenyeret nyújtson, mellyre egy nagy késhegy-nyi 'büdöskő-virágot, ugyan annyi fenyő-magot, 's konyha-sót, egy meglapított czikketske fog-hagymával tett, és más-falka kenyérrel betakart. Azonkívül marhájának orrok czimpáját minden nap kétszer kulimázzal kenje-bé, hogy azt onnan lenyalogatván magokba vegyék. Ezt a' gazda mind addig folytassa, míg csak a' dög meg nem szűnt, a' midőn örömmel fogja tapasztalni, hogy ezen egygyűgyű szer által marháját a' legdühösebben uralkodó marha-dög idejében is megmentette.

9-er. A' marha vérrelt hugyozása ellen bizonyos orvosi szer.

Vegyenek a' Gyógy-szereseknél, patikáriusoknál, négy lat bűdűskő - bal'samot (balsamum sulphuris) két lat terpentin olajat, fél lat téglá olajat, keverjék-össze, 's kenyérre csepegtetve egy ökörnek 40 — tehénnek 80 — tinónak 70 — két esztendősnak 60 — esztendősnak 50 — fél vagy fertály esztendősnak borjúnak pedig 40 — 30 cseppet adjanak-be. A' bevétel után a' marha két óráig koplaljon, 's azutánszénát adván nékie, itassák-meg.

Ha a' nyavalya' eredetkor a' marha ezen szert reggel és estve, vagy estve és reggel beveszi, úgy vége a' bajnak; de ha későn vették-észre, 's már fekete vért is vizell, akkor ezen cseppeket mind addig háromszor kell napjában beadni, míg csak a' nyavalya meg nem szűnt.

Hirtelenében az is jó, ha a' beteg marhának torkába reggel és estve egy-egy pálinkás pohárral iró tentát öntenek.

Vagy keverjen-össze az ember egyforma mennyiségben levendula és terpentin olajat, és kenyér szelten reggel és estve egy ökörnek 160 — tehénnek 130 — tinónak 100 cseppet' adjon-be, míg csak a' marha kinem gyógyul.

10-er. Ha pedig a' ló vagy marha nem vizelhet, akkor két lúd-tollat vágjanak-fel, a' millyennel írni szoktunk, vegyék-ki a' székit, vagy a' mint nevezik a' lelkét, lágy kenyérbe gyúróják-össze, 's tobják-be a' marha' torkába.

Vagy egy maroknyi sarkantyú-füvet herba calotropae—három meszszy vízben főzzenek meg, két meszszyre lefővetvén, öntsék lágy melegen a' marha' torkába.

Vagy olvaszszanak-fel egy lat salétromot egy meszszy vízben, 's adják-be hidegen.

Midőn pedig a' marha nem ganéjolhat, akkor öntsenek a' torkába azon lévből, mely a' beszózott sertés hús alatt a' tekenőbe szokott lenni. Jó az ilyen szalonna levet télben palaczkokra öntve, nyárára hűvös helyre eltenni.

11-er. A' szarvas marha' köhögése ellen nines jobb szer, mintha két itsze vízben hat darab veres-hagymát egy marok len-maggal megfőzik, 's azt a' köhögős marha' italjába naponkint mind addig öntik, míg jobban nem lesz'.

12-er. Marha felfúvódása ellen. A' felfúvódás közönségesen a' zöld ló-herének mohon falásából szokott támadni; ezen baj ellen a' mész' használása igen hathatós szer, ha azt az égető kemenczéből kivévén azon tüzesen darabokra tördelve valami kő-korsóba teszik, 's a' korsó' száját keményen bedugva jól bekötözik; szükség idején pedig ebből a' mészből egy kis evő kanálnyt egy meszszy vízben felolvasztva a' beteg marha' torkába öntik.

Télben is ugyan gyakran felfúvódik a' marha a' nélkül, hogy az okát kitapogathatnók. Illyen esetben legjobb azt a' ganéjrakásra kivinni, ott ledőnteni, 's minekutánna lábait özsze-kötözzék, hanyatt, jobbra, balra négy vagy ötször is forgattassék, de mind hanyatt

fekvésében, mind mikor jobb és bal oldalára forgatják, egy-egy minutumig nyugodjon, az oldalrai fektetésében pedig a' lábai mindenkor a' ganéjt érzék. Ha már több ízben így megforgatták, fel kell eresztetni; ezen ringatás által benne a' szelek megzavartatván, belöle ki fognak takarodni, 's minden bajának vége léssen.

13-or. Tölgy daganat ellen. Sokszor a' teheneknél megtörténik, hogy tölgyök megtüzesedvén, benne a' tejes-edények megdugúlnak, 's az egész tölgy megkeményedik; ennek azután gyakran az a' következése, hogy a' tehenek csak két, legfellebb három csecsen bocsájthatnak tejet. Ezen baj ellen következő orvoslás mód ajánlatik.

Vegyen az ember gyógyszer áruló boltban nyolcz lat venecziai szappant, szeldelje apróra, és 12 lat vízzel, egy lat borkövel, vagy e' helyett egy lat hamu-zsirral réz-serpenyőben gyenge tűzön addig főzze, míg a' szappan tökélyesen szét nem főtt. Azután ereszzen-bele négy lat terpetin olajat, főzze még egy keveset, vegye-le a' tűzről, 's mind addig kavargassa, míg meg nem hül, akkor jövendőbeli használás végett egy jól bekötött üvegbe tegye-el.

Tegyen már most az ember a' daganat' nagyságához képp est ezen írból egy darabot tenyerére, és azt a' fájós tölgybe napjában háromszor halkal dörgölje-be mind addig, míg a' daganat elmúlt, a' mi közönségesen 5 — 6 napok mulva megtörténik. De ha azomban a'

tölgy' gyulladása ezen egyszerű szertől oszlani nem akarna, akkor az ember nyolcz lat ilyen ír közé egy lat bürök-kivonatot, extractum cicutae, keverjen, azután a' tölgybe napjában háromszor a' fellyebbi mód szerint ebből dörögjön-be; a' midőn osztán foganatja felől bizonyos lehet.

Ezen egygyűgyű szer által már olyan tehének is szerencsésen kigyógyítottak, liknél a' tölgy daganat esztendősnél is régibb vala, a' tejet csak két három csecsen bocsájtathván, 's mellyeknél ugy látszott, hogy tejcsédenyeik örökre bedugúltak. Csak a' szer' használásával nem kell mindjárt felhagyni, hanem a' bedörögölést mind addig folytatni, míg az elkerülhetlen helyre-állás be-nem következett.

14-er. Szembeli hályog' orvoslása. Tizenkét kanálnyi bor-eczetben addig főzzenek 4 evő kanálnyi porrá tört Sz. László Király füvet, gentiana, míg az egész egy harmadára lefő; azután valami ruhán szűrjék-által, és a' marha' hályogos szemébe napjában két háromszor ezen főtt-lévből néhány cseppeket bocsássanak.

Vagy tegyenek minden este a' hályogos szembe egy lencse nagyságu vipera zsirt. Unguentum viperarum.

15-szer. A' marha' tetvei ellen. Sokan több próbák után azt tartják, hogyha a' szarvas marha által az ember Lucza napján egy szem bért elnyelet, abban az esztendőben meg nem tetvesedik.

16-szor. A' borjúk' hasmenését azzal állit-hatja-meg az ember, ha a' tőknek megszárított kocsánnyából reszelőn megreszelve egy evő kanálnyi egy rőmpöly édes tejben megfőzván, velek megitatja; ezen ártatlan szer a' hasmenést minden további következés nélkül megállítja.

17-szer. A' marhák sebeiket gyógyító szerek.

Mindenféle sebet azonnal támadásakor bor-ecczettel kell kimosni, és ha olyan helyen történt volna, melly a' bekötözésre alkalmas, azt lúd-zsírral készült tojás rántottával borongatni, 's a' rántottát huszonnég óráig rajta hagyni; azután felényire vízzel egyvelített borban eger-fa leveleket főzzenek, 's a' sebet ezen főtt-lével napjában kétszer mossák-ki, és minden kimosás után megszárított farkas-alma' leveleiből készült porral hintsék-be.

De a' következőnél nincs hathatósabb sebir. Vegyen tudni-illik tavasszal az ember egynehány virágba induló Torok-fű vagy is Gyík-fű (*prunella vulgaris*, *Braunelle*, *szuchi vrch*, *cserno hlavka*) nevezetű, mindenütt leginkább nagy szilvásokban vadon termő plántát mindenestől, tisztán mossa-meg, 's valami kővön mindenestől péppé törje-össze, ezt a' pépet mérje-meg, tegyen hozzá ugyan annyit nyomó friss sajtalan írós-vajat, keverje mind a' két félét jól össze, hogy írré váljék, és ruhára kenve a' sebet minden nap kétszer kösse-be vele; de a' sebre teendő flastromotska soha a' sebnél nagyobb ne legyen. Ennek az egy-

szerű szernek az ereje csudálkozásra méltó, mert azzal nem csak az állatokon, de az emberekben lévő mindenféle friss és régi sebeket is minden fájdalom 's következés nélkül be lehet gyógyítani, a' mit már sok próbák bém bizonyítottak.

18-szor. Az olyan lónak, melly felfordul, 's a' baját nem tudjuk, tegyenek a' nyelve alá egy darabkát a' paprágy vagy is ördög-bordája fűnek a' gyökéből, filix mas, Sarcenfraut; a' ló nem sok idő múlva ganéjalni 's vizellenifog, 's felugorván semmi baja sem léssen. Illy gyököt minden lovat tartó embernek házánál kellene tartani, 's útba mindenütt magával hordani.

19-szer. Ollyan gyógy-kő, mellyel megsebesített, felturhosított, vagy akármí módon megrontatott lovakat és egyéb állatokat hirtelen és jól ki lehet gyógyítani.

Vegyen az ember fél font timsót, ugyanannyi vas-gáliczot, Eifen vitriol, grispántból, Grünspan; szalamiából, Salmiat; fejer gáliczból, Weisen Vitriol; három-három latot, — tizenöt grán, vagy is árpa-szem nehézségű jóféle sáfrányt, negyven gránnyi kámfort.

Mind ezen szerek finom porrá törettetvén, egy új mázos edénybe szén-tűzre tétessenek, 's addig főzettessenek, míg csak egy keménykés szertöménnyé (massa) nem válnak. Valameddig a' keverék szén-tűzön áll, addig mindig egy fátiskával kavartassék, 's midőn már ollyan sűrű lett, hogy benne a' fátiska meg-

áll, akkor a' tűzről vegyék-le. A' sáfrányt és kámfort csak akkor kell bele-tenni, midőn a' szertömény sűrűdni kezd, meghűlve kő keménységű lészen. Használása következő:

Letörvén egy diónyi nagyságu darabot ezen gyógy-kőből, tegye azt az ember egy palaczkba, mellybe két itsze esső, vagy folyó vizet öntött, hagyja benne mind addig, míg benne szétt-nem olvadt. Azután a' palaczkot felrázogatván, ezen gyógy-kő vízzel egy ruhát jól áztasson-meg, és a' sebet, össze-zúzást, vagy egyéb megdagadt részeket minden fertály órában gondosan mossa-vele. Azonkívül az ember jól tselekszik, ha a' megsértett helyet mindenkor egy megáztatott ruhával beborítva tartja. Illyetén bánás mód mellett mindenféle daganat 24 óra mulva megfog apadni.

Ennek a' gyógy-kő víznek jókori és folyvásti használása mellett a' daganat vagy össze-zúzás rövid idő alatt meggyógyul, szinte a' lövési és vágási sebeket, a' megrúgott vagy felturhosított lovak' sebeit is ezen vízzel hamar, jól, és minden ártalmas következtések nélkül helyre lehet állítani.

E' mellett, sőt a' gyógyítás között lehet a' lovat, ha mindjárt a' marján volna is felnyomva, minden veszedelem nélkül megnyergelni's lovagolni, csak az ember azzal a' vigyázással legyék, hogy a' megsebesített vagy nyomott helyen mindenkor a' gyógy-kő vízben áztatott ruha legyen. Azon esetekben, ha a' sebekben nagyon nőne a' vad-hús, a' fertály

órai mosogatást ugyan ritkábban kellene gyakorlani; de mindazonáltal a' seben még is mindenkor szükséges nedves ruhát tartani, ne-hogy új gyulladás támadhassék.

20 - szor. Juh métely ellen való. Midőn az ember észre-veszi, hogy a' juhokon métely uralkodik, azonnal vegyen-meg a' materialista boltban egy font Federveisz nevezetű földet 100 darabra, 's azt liszté törvén annyi korpával és sóval keverje-össze, hogy a' vegyélék-ből minden juhra két evő kanyálnyi jusson; melyet mindeniknek külön éh-gyomorra a' szájába kell hinteni, 's vele megétetni. A' bevétel után a' juh 24 óráig koplaljon. Elég a' juhnak ezen szert egy holnapban egyszer adni, ha a' métely csak a' faluban uralkodik; de ha a' gazda nyáját is már meglepte, úgy juhainak minden héten egyszer adja-be. Én magam segitettem már egy szomszédomban lakó árendás' birkáin, ki 110 darab mételyes juhokat megvén, ezen szerrel belőlök 80 darabot megmentett.

21-szer. A' lép-gyulladás, vagy a' belső részeknek vérrel elfutása ellen nincs jobb oltalom, mintha a' juhos gazda Májusban minden juhnak a' nyakán lévő erét megvágatván, belőle három-fertály font vért bocsájtat; azonkívül a' juhoknak minden héten egyszer só-t kell adni, melly közzé egy-harmad rész liszté tört tölgy-fa, vagy fűz-fa hajat keverjenek. Ha pedig a' nyájban már kiütött a' lép-gyulladás, úgy legalább egy hétben egyszer kell az istállójokban Klór-meszet tenni.

22-szer. A' juh - rühnek orvoslás - módja. Új találmány. Készíttessék a' juhok gazda magának az asztalosoknál egy olyan forma deszka-ládát, mellybe egy juh állva úgy bele-férjen, hogy belőle a' feje kilegyék, 's az ajtaja szorossan belé - illjék; azonkívül a' láda úgy szerkesztessék, hogy abba valami töltésére által füstöt lehessen eresztetni. Ha már minden jól el van készítve, akkor egygyik rühes juhát a' másika után tegye-bele a' ládába, 's azt bűdös-kővel jól füstölje-meg, három négy megfüstölés után bajából a' juh végképen kigyógyul. Ha pedig az egészséges juhait csak egyszer is így megfüstöli, már azokra a' rüh többé nem fog ragadhatni. A' megfüstölésnél egyedül arra kell ügyelni, hogy a' füstölendő juhok a' feje ment maradjon a' göztől. A' rühnek ezen orvoslás módja azon véleménynek új bizonyossága, hogy a' rüh csak bőrbeli nyavalya legyen, mellyet bizonyos nemű ázalék-férgek, infusoria, és némely atka vagy is molly okoznak, és tovább terjesztenek.

23-szor. Juh himlőtől megoltalmazó szer. Vegyenek kis - csengő fűből, hyperici perforati; bába-kalács fű gyökéből, carlinae acantidis; var-fűből, scabiosae succisae; mindegyikből másfél latot, barna bűdös-kőből 8 latot, ördög-szart negyed rész latot, Kámforból másfél köntinget vagy is nehezéket, fekete kömény - magból másfél latot; mind ezeket liszté törve só közé keverjék, 's a' juhoknak mint oltalmazó szert esztendő által háromszor adják. Ha pedig a' himlő már a' szom

szédban lenne, akkor a' juhoknak ezen keveréket minden két hétben egyszer kell nyújtani. Az egész egyvelék 1500 darabnak való.

24-szer. A' sertések' torok - gyíkja ellen nincs egygyűgyűbb szer, mintha az embernek minden héten kétszer egy-egy darabra egy maroknyi megszártalt fa-hamut kevertet az eledélekbe.

Ezen nyavalyának a' következő szer is próbált orvoslása. Még kell egy nagy varangyikos békát fogni, napon megszáritani, 's ugy a' jövődő használás végett eltenni. Midőn a' torok-gyík uralkodni kezd, akkor ezen száraz békát a' sertések valójába vessék, forró tejet készen tartsanak; mellyet azonnal, mihelyt este a' sertések a' mezőről haza-futnak, a' béka fölibe öntsék-ki. A' sertések a' tej' forróságát nem is gyánítván, mindenik mohón belekap, 's elvégre meghüledzván az, meg is emésztik, a' mitől osztán végképpen meggyógyulnak.

25-szer. Apró pulyák és libák' felnevelése. Ezen baromfiakat azon túl, a' mint kibúvnak, minden harmadik éjjel friss kakuk-fűvön hálasd, ettől megerősödnek. A' libának eledelét pedig különösen savanyú káposzta lével locsolgasd; sőt két hetes korában apróra vágalt savanyú káposztát vegyíts az étele közzé. Könnyen rá-szoknak a' kis libák, 's rajta dög nélkül felnevekednek.

A' kis pulyáknak pedig hónalljok allját és fejeiket len-magolajjal vagy háromszor kendmeg, és néha adj nekik egy-egy szem fekete

borsot, mindjárt étetheted, itathatod utánna. Vagy darájokat mint az ételt paprikázd-meg, 's nyers antimóniummal hintsd-be. Igen jó, ha czikka-fark helyett vagdalt ruta levelekkel vegyited.

Hogy pedig a' libák jól felnőjjenek, büdös-követ, söt és paprikát keverj-összsze, 's minden héten kétszer vékonyra vagdalt szalonnát benne meghempergetvén, ezt add-be nekik.

26-szor. Apró-marha dög ellen. Közönségesen az apró-marhát megmenti a' dögtől, ha vizes váfájában annyi oltott meszet vetsz, a' mennyi a' vizet megfejtérítheti, 's azt hagyod néki innya.

27-szer. Hogy pedig a' tyúkok jobban tojjanak, szőlő-törköly magvát, vagy kendermagot kell vélek étetni; de ne sokat egyszerre.

Bérekasztóról némelly hasznos házi

Jegyzetek.

Juh-tejjel való banás-módról, minél-fogva abból tehén-vaj ízű vaját és tehén-túrót; a' mellett juh-túrót és juh-sajtot készíteni lehet. Buchbinder után.

Mihelyt a' juh-tej kifestődik, azt azonnal tölgy-fa edénybe kell tölteni; de az mélységre nézve négy hüvelyknél magasabb, kerületi által-mérőjére nézve pedig tizennégy hüvelyknél bővebb ne legyen, úgy hogy egész kiter-

fedésében negyven-két hüvelyknél feljebb tel-
lyességgel ne üssön; az edényt egészen tele
kell tölteni és a' pinczébe levinni; de semmi-
vel se fedettesék-be, és ne a' földön, hanem
legalább egyhüvelynyi magasságu padon vagy
lócán álljon. A' midőn már a' tej megfűt,
's mint-egy 12 órákig a' pinczében állott; ak-
kor vegyen-elő az ember minden edényhez
egy-egy kén-gyertyát (bűdös-kő gyertyát,
kát,) gyujtsa-meg, és égve tegye-le mind-egyik
edény alá, a' bűdös-kő-gőz elterjedvén egész-
szen keresztül-járja az edények' allyát, és a'
jűb-tej kellemetlen szagát és ízét végképpen
elveszi; a' bűdös-kő' elégeése után mint-egy
egy fertály óra mulva minden edényből valami
ötöd-résnyi formán le kell szedni a' tej' sűrű-
jét vagy is fölét, és egy más edénybe össze
kell tölteni; azután pedig nap-alkonyodtakor
fedetlenül a' házba vinni; akkor 12 ítsze ily
módon leszedett tej-sűrűs egy lat liszté tört
timsót vévén, bele kell önteni, és vele jól össze-
vegyíteni 's keverni, a' jól össze-keverés
után állani hagyja az ember egészen más nap
reggelig. A' mint akkor köpülőbe önti azon
tej-sűrűt, egy kevés keverés után már néhány
perczenetök alatt a' legkeményebb, legtisz-
tább 's legkedvesebb ízű vaj lesz belőle. —
De ha köpülése nem mindjárt korán reggel
hajtatik véghoz, így a' késedelem miatt egy pár
perczenettel később áll össze a' vaj. Az-
után az íróty gyenge tűz mellé kell tenni, 's ab-
ból azonnal a' legjobb tehén-túró fog válni,

As edényekben még megmarada négy-ötöd résznyi juh-tej a' szokott mód szerint juh-túrónak vagy sajtnak készítették-el; tudni illik a' juh-tejet csak igen kevésse kell a' tűz mellé tenni, és hogy jobban összeálljon, bele kell vetni a' szokott oltót.

A' savót; mihelyt kivéttetik-belőle a'-sajtnak készítendő gomolya, ujra egy üskébe kell tölteni, a' tűz mellé téven felforralni, és az, a' forrás közben sok szép darab igen zsíros túrót, vagy tulajdonképen által-változott vaját vett-fel; azon vaj egy edénybe jön, és hozzá töltetik egy negyed-résznyi édes juh-tej, melly a' fentebb megírt mód szerint még mindig elkészítve, akkor 12 itséhez, mint fentebb egy lat liszté tört timsó vegyítetik, a' így egynehány perczenetek múlva hasonlóképen valósgosztisza a' minden szag nélküli vajjá leszén; mellyben semmi más különbséget sem tehetni észre; mint, hogy az első vaj sárga mint a' viasz, a' második pedig fehéres színű.

Ha pedig a' juh-sajtot kővérré akarja valaki tenni, 14 font sajt-túróhoz tegyen csak egy fontot az elő-adott második készületű vajból, és gyúrja jól össze vele; de ez csak akkor történjék-meg, midőn már a' juh-sajt egy kevésse megszikkadván, hordóba nyomódik.

A' tehén tejjel bányás módrol, melly szerint abból vaj készíttessék.

A' tehén tejhöz, mint-hogy aat hűdős-kővel füstölni egy-átaljában nem szükséges, mi-

helyt 12 óráig pinczében állott, már a' fentebb megírt mód szerint azonnal lehet vaját készíteni, mellynek éppen ugy ötöd-részt levévén azt vajjá fordítja.

Tegyen azomban valakinek kevés tehene, 's annál-fogva a' vajhoz megkívántató tejen kénytelen huzamosabb idő alatt gyűjteni; tehát csak hagyja a' tejet az eddigi szokás szerint megaludni, 's annak idejében felét leszedvén, egy edénybe gyűjtse rakásra. Minekutánna már annyi tejfelt gyűjtött, a' mennyi a' vaj tsináláshoz megkívántatik; tehát szinte a' fentebbi elő-adás szerint 12 itsze tejfelhez egy lat liszté tört timsót tegyen, töltsön még hozzá két itsze savanyú tejet is, azután pedig keverje 's vegyítse-össze; akkor ezen vegyületet tegye gyenge tűz mellé, hogy az lágy-melleg legyen; azután ismét meg kell hűteni, mi-helyt meghül, azonnal köpülőbe kell tenni, egy kis zurbolással már hat perczenet alatt a' legtisztább vaja van a' gazdának belőle, még pedig másfél annyi, mint az eddigi szokás szerint.

Az íróból és savanyú tejből éppen azon módon lehet túrot tsinálni, mint már a' juh-tejjeli bánásban meg van magyarázva.

Hogy a' tehén-savóból éppen azon módon kell a' második vaját készíteni, mint a' juh-tejről már megmondatott, tudni-illik a' savónak felforralása által, az úgy is tudni való dolog.

Ha valakinek sem édes teje, sem tejfele nincs, de savanyú teje legalább szert tehet,

tehát abból szükségel pótolékaul a' következőképen készíthet vaját, úgy-mint: vegyen hat itszó savanyú vagy aludt-tejet, hintsen-bele fél lat liszté tört timsót, töltsé a' köpülőbe, és négy perozenetig zurbolja-össze; a' midőn már jól össze-vegyűlt és törődött, töltsé egy fazékba, 's tegye gyenge tűz mellé, mihelyt lágy-meleggé lett, hűtsé meg ismét; azután hidegen tegye-vissza a' köpülőbe, töltsön hozzá egy meszszely friss hideg kút-vizet, zurbolja egynehány perozenetig, és apró darabokban feladja magát a' vaj; ezen darabokat szedje rakásra, 's lágy-meleg vízben mossa-ki, azután rakja egy lábasba vagy serpenyőbe, 's tegye tűzhöz, hogy elolvadjon; kevés idő alatt megfogja látni, hogy belőle a' legtisztább vaj, vagy olaj-forma kövérség lészen; még pedig egy font e' féle vaj ahig hágy maga után egy latnyi allyat.

Ezen bánás mód mellett 17 meszszely juh-tejből tíz minutumig tartó zurbolás után két font és tíz lat a' közönséges asztali használatra megkívántató nem juh-vaj szagú, hanem tiszta ízű vaj, és a' zurbolás után felmaradott savanyból ismét két font és egy lat tehén-túró forma használható túró válik; midőn a' Bácsók 17 meszszely juh-tejből egyebet három és fél-font közönséges nyers juh-túrónál készíteni nem tudnak. Micsoda különbség!!!

Pallagi házatlan csiga kipusztítása.

En a' mezítelen csiga sok határokon az árpa és zab vetésekben tavasszal nagy pusztí-

tásokat szokott tenni, ez ellen nincs hathatósbb szer annál, hogy-ha az ember az elvetendő magot olyan vízzel áztatja-meg, melyben egy pár maroknyi össze-zúzott foghagyma 24 óráig ázott. Jobbra balra kilesz' a szomszéd föld pusztítva; de ennek semmi baja sem lesz.

Hangyák' kivészése.

A' szobából. Vegyítsen az ember a' szapanosoknál találtató legerősebb mester-lúgba egy kevés mézet, 's ezen keveréket tegye arra helyre, hol a' hangyák tartózkodnak; egy pár nap múlva mind kivész; a' mit magam is próbáltam.

A' kertből úgy üzheti-el az ember, ha kémény kormot liszté törvén egy üvegbe lenolajba felolvasztja, 's ezen olvadékkal a' fák' derekait vagy egyéb plántákat melyre a' hangyák rá-szoktak, megkeni; szagától eltávoznak.

Levelész, korpa-féreg vagy fa-tetű' kipusztítása.

Áprilisben egy ecsettel kenje-be az ember a' fa'- derekát hal-zsírral, 's más nap egy szűr-darabbal 12 vagy 16 óra múlva dörgölje-le. Ha ezt néhány hétek múlva ismétleni fogja, bizonyos lehet, hogy kertjéből a' fa-tetű mind kiillant.

Ross-férgek, sziszok, patkányok-és egerek ellen.

Gabona rakásodat oly vén hálóval vond be, melly kemény koromból, vízből, sóból, 's egynehány marok veres-hagymákból keményen össze-főzött lévbe jól megáztattatva kiszáritatott; a' férgek ezen egyveléknek szagát ki nem állhatván, onnét mind eltakarodnak.

Patkányok és egerek ellen.

Szedjél virágjában jó csomó kutya-tej-füvet, zúzd-össze, facsard-ki a' levét, 's áztass ebbe búzát, melyet megszikkadva az egerek számára hints-el; mind eldöglik tőle.

Vagy vegyíts egy tányérnyi fekete liszt közé kiegetett liszté-törtt jóféle gipszet, és 6—8 csepp ánis-mag olajat, rakd-ki az egerek vagy patkányok' számára fa-edényekre kanelankint szerte-szétt; de vigyázz, hogy víz ne érjen hozzá, különben az egyvelék megkeményedez; de más részről kis talatskákba a' liszt környére tiszta-vizet tegyél, mivel az egerek és patkányok ezen liszt' megemésztése után nagy szomjában esvén, neki fognak a' víznek menni, 's akkor mind megdöglenek. A' kitett lisztet minden 5—6 nap mulva meg kell egynehány csepp ánis-olajjal frissíteni, hogy azon a' szag megmaradjon, mivel ezen állatok azt nagyon kedvelvén, rá-rá fognak járni.

A' kerti hernyók elleni oltás

Aztad 84. évfolyam elvetendő zöldség magvait a' fül-fű', sedum majus, semper vivum kinyomott leveiben, az úgy nedvesen veteményezd-el; azt mondják, hogy az illy formán vetett magból termő plántákra hernyók megkímlenek.

Mások azt is javallják, hogy azon "magvakat, melyeknek rászait a hernyók pusztítani szoktak, valami zsatskóban csekla-maggal elegyítve tartsa az ember; tavasszal azután mind egygyütt vesse-el, s hogy az által a jövőbeni planta minden hernyó ellen bátorsággal lenne.

Mod-szer, hogy az elültetett magvakat a földben, tanyázó helmi, férgek, és pordrók

Midőn habot, kukoricát, trümplit vagy
egyebet ültetünk: először meket fő, hamustak
hintunk be, Is nagy hány jumbájoval földet; az
által minden főreg eltavoztatja, 's a földet
plánta sebesebben foghónyal nedve nével.

Vénégymőlcáfajánkbeszélője.

Végyszilvesztogatásról és ugyan annyi
visszélétről, hogy téveszítésbe hordták a földet,
le; ebből csak tündöklő szőlő szőlőszőlő.

szénýt is töltö a' fa' töveire, 's az csudálatosan megújul.

Hogy a' gyümölcs-fa termőbb legyen.

Vegyél szűcsőktől juh - csontokat, zörd-össze, 's elegendő vízzel addig főzd, míg gondold, hogy a' lév megkocsonyasodott. Ezen kocsonya-lével kell minden őszön a' fák' allyait megönteni, 's igen termők lesznek.

Zöld-babot télre eltenni.

Szedjél tetszésed szerint gyenge zöld-babot, mosd és aprózd-el, azután egy üstbe tedd, mellyben a' víz már forr. Ebbe addig hagyattatnak, míg csak főni nem indulnak, 's vagy egyszer fel nem bugygyannak. Azután szűrőkével szedd-ki őket, és szitákra rakogasd, hogy a' víz belőlök kiszivároгjon. Ennek-utánna tedd-be őket valami lészakáon gyengén fűtött kemenczébe, hogy ott megszáradjanak, a' midőn osztán jövődöbeli használás végett valami szellős helyen tartathatnak. Télben a' fűzés előtti napon folyó vízben áztasd őket, 's ugy azután tedd a' tűzhöz; ilyen időben kedves eledel lészén belöle.

Holmi zöldségnek kitevelése.

A' kinek holmi kerti veteménye bőven megtermett, az azt távaszszal legjobb pénzén adhatja-el, ha kitevelni tudná. Imé itt követ-

kezik egy könnyű mód, melly szerint a' zöldséget akár Májusig lehet úgy kitelelni, hogy az tavaszkor is oly színű és ízű legyen, mint-ha tövéről akkor vágták volna le.

Zöldséged' mennyiségéhez képest áss a' kertednek árnyékos részében egy négy szögű fél ölnyi mélységű vermet, a' fenekét holmi caka, deszkával vagy száraz szalmával rakd ki, a' káposzta, kél és kalerábjaiddal pedig sorba egymás mellé helyeztessed úgy, hogy fejjel a' deszkán vagy szalmán nyugodjanak, gyökereik pedig felfelé álljanak. Azután a' vermet ismét földdel vond be, keményen tipord meg, 's a' tetejét sír formán verd össze, hogy valahogy víz ne szivároghasson-bele. Ha az ilyen veremnek valami tetőt tinalhatsz, úgy a' kitelelés még biztosabb lesz'. Áprilisben bontsd ki, zöldségedet vidd a' piacra; ritkaság lévén, az árát meg fogják jól adni.

Tűz elleni oltalom.

Ha 'sindellyel fedett házadat három hatod-rész porrá omlott mész, két hatod-rész szitált fa-hamu, és egy hatod-rész finomúl szitált homokból len-olajjal készült mázzal, mellyben színt adó földet is keverhetsz, egy vastag fogásu ecsettel több ízben bekeneted, úgy bizonyos lehetsz benne, hogy háza'd teteje meg nem gyullad, 's azonkívül számtalan esztendőig eltart. Ulyen mázzal kell a' földben állítandó fa-oszlopok' alját is bekenni, 's akkor csak igen sok évek múlva rothadhatnak meg.

Kalás has **falat** állandóan **sárgára** festeni.

Mint egy 4 font közönséges galics-követ olvassz fel 16 itzs forró vízben. Ezen galics-köves vízből vegyíts a meszani való meszet víz közt, és keverd vele jól össze. Ekkor egy darab falon próbáld meg, vallyon elegendő sárga-e? Ha sárgabbnak tartod, több galics-köves vizet önts hozzá. Ezen megjelölésnek az a tulajdonsága, hogy a falról soha le nem válik; sőt inkább vakolatjának is állandóbb megragadást okoz.

Különös jó kályha-sár.

A füstölő kályhánál nincs egy-egy nagyobb gyötrelém, mellynél mindenkor rossz sár-ragaszték az oka. A ki ettől a bajtól menekedni kíván, az a következő sár-egyvelekkel rakassa fel kályháját.

Vegyel kiszáritott s porrá tört sárga agyagot, égetett téglalisztet, megszárt vas-pórt, vagy a mi ennél még jobb, reszelő-pórt és polyvát, ezen keveréket meleg marha-vérrel áztasd meg, jól gyúrd meg, és vele kályhát rakasd fel; de addig be ne fűtösd, míg csak jól ki nem száradt; eleinte ugyan egy kevés kedvetlen bűzölészen, hanem az kevés napok alatt el fog múlni; de ezután a szobád soha se füstös se gödös nem lesz.

Sajtot és túrást félre egy oltónak, hogy az megne penészedjék, és meg ne fergesedjen. Igék, és gyenge maradjon. Tsimlé, edz-liszthöl, vízzel sűrű pépet, és azaz a sajtot kend-be, és oly helyre tedd, hogy rajta a tézata megszáradhasson. A túrát, minakutána bődönökre agyanted volna, feldül hasonlóképen kend-be ezen téstával, és hadd megszáradni rajta.

Mézes vízből eczetet készíteni.

Midőn a köpüből kiszeded a mézet, és holmi más edényeket és eszközöket tiszta vízzel lemosol, ezen mézes vizet tűznél forrald-fal, és hordóba eléth eczet-agyattéven, önts-d-rá a meleg mézes vizet, tedd meleg helyre, és vagy tíz hét múlva erős eczet válik belőle. Még jobb, ha bor-követ savanya konyásszal össze-gyúrva teszel-belé.

Jó eczetet tsinálni.

Nyers lencsére tölts finom erős bor-eczetet, és úgy álljon rajta nyolcz napig, és ezután minden héten egyszer egy-egy meszszelnyi forralt bort önts-rá lajgy-melegen addig, míg az üveged vagy korsód megtelik. A lencse állandó eczet agyat tsinál, és jó vele bánás mellett 20 esztendőig is élh. Azt pedig tanuld-meg, hogy az eczetes palaczkból legfellyebb

csak a' felét lehet egyszerre levenni, 's azt azonnal forralt borral kell újra megtölteni. Az ilyen formán letöltött eczetet öntsd valami tiszta palackba, 's egabból használj azután szükségedre, ez a' tiszta eczet, ha mindjárt az ágyán erős veltis, de' mostani levont állapotjában vagy 5—6 nap múlva szörnyen meg fog erősödni; annyira, hogy vele csak úgy lehet enni, ha két-harmada víz lesz hozzá keverve.

Romlott eczetet javítant.

Savanyú kovászt mézzel gyűrj-ös zsse, száritsd-meg, 's öszsze-törve vedd az eczet közzé

Bar vagy törköly eczet.

Az édes törkölyt, a' mint a' bort szűretkor leszűröd rólla, töltsd egy felállított hordóba tele, előbb a' mennyire lehet belőle a' szőlő-osutkákat kihányván. A' hordót a' kemence mellé egy három lábu székre állítsd, 's felfedett fenekét vastag ruhával bekötven, arra három újjnyi vastagságnyira szitált hamut tölts, hogy az ereje ki ne mehessen. Így hagyd, míg a' törköly magától meg nem eczetesedik. Ekkor tölts-rá egy dézsa jó bort, és mikor ez is jól megéczetesedik, tölts annyi bort rá, hogy az egész törkölyt ellepje. Ha ez is jól megérett, csapód-le a' fenekén, 's tartsd a' törkölyt kilencz napig lév nélkül. Ekkor újra tölts-rá annyi bort, hogy azt befedje, 's e' szerint továbbra is a' mennyi tetszik, annyit csinálhatsz.

Jagyzás a' kocsi tengelyek' kenéséről.

Legjobb az új tengelyeket eleinte híg márgánéjjal bekenni, mivel ez azoknak minden hasadékaikon beverődven, azokat mintegy eltölti és megkeményíti, s jövőendőben a' asírt és kenőesőt többé által nem oroszti.

Könnyű mód a' czérnát legfejérebbe fejériteni.

A' fejéritendő czérnádat először szappanos-vízben főzd-ki, azután két vastag botokra ritkára húzogatva feszítsd-ki, s tedd-ki a' levegőre úgy, hogy a' czérna harántékosan lévén, nap-estig a' nap' világa süsse, éjszaka pedig a' harmat megjárhassa; vagy négy hétig minden héten egyszer szappanos-vízben főzd-ki, és forgasd-meg, hogy azt minden oldalt egyaránt érhesse a' nap' sugarja s a' harmat; későbbre elég leszén két hétbe egyszer kifőzni. Addig hagyd-kün illy formán czérnádat, míg csak hó-fejérségű nem lesz', a' mi vagy 12 hét múlva fog megtörténni. Ezen vele bánás mód által a' czérna nem csak igen szép kékre verő fejér leszén; de sokkal erősebb s tartósbb, mint a' más formán fejéritett. Fejéritését legjobb Májusban kezdeni.

Champániai bor készítése' módja.

A' Champániai bor pezsgő s a' torkot csiklándoztató kellemes íze miatt az egész mivelt

világban kedveltetik. Franciaországban eleget ittanyósok tanítják a tapasztalóm, hogy azt nálunk is szint' oly tulajdonnal lehetne előállítani, mert magában a Champánia bor semmivel sem jobb a mi jó fele asztali borunknál; a mi pedig a dicsőségét és tiszteletét a landorvosi vizsgálat illeti, az korántsem az ég-alj, vagy föld tulajdona, hanem a meszterkésés következése. Franciaországba következendők készítsék azt, s valóban nagy ára miatt érdemes lenne, hogy honunkban is csináljuk; kivált ha meggondoljuk, hogy készítése módja össeköltségbe kerülén, sok egyes mezeli gazdának a szőlőjé itiz annyi hasznót hajtunk, ha ehhez készítésére egy kevés fáradságot szentelnek.

Eelő-készületek

1-ször a hordókat tisztáltassa az ember makkot termő tölgyből, a dongákat pedig, minekutánna csinosan munkáltattak, úgy kell öszsze-faragni, vagy gyalolni, mint a fa idit, és nem úgy hogy egygyiknek felülről lefelé, másiknak alólról felfelé álljon a szálkája. Illyetén hordókat szám-szerint hármat kell készíttetni, melyeknek egymástól bőségre nézve mindenkör fél-akóval kelletik különbözni; p. o. ha a legnagyobb öt akós, úgy a más ötödfél, a harmadik négy akós legyen, és pedig azért, hogy midőn a bor levonatik, a második hordó megtelhessen, viszont a második levonásnál a harmadik tele legyen.

Mikor a' hordók elkészültek, ki kell őket egyenesen megtöltésök előtt sűtős forró vízzel erőssen forrózni, melly vizet 24 óráig kell bennük hagyni; a' mustnak vagy bornak betöltése előtt mindazonáltal, 's egyenesen akkor szép tiszta vízzel szükséges leszen azokat kiöblíteni.

Ez a' főtt-víz következendően készítettetik: végy jó 's meg nem romlott friss ánis és koriándrom magot a' hordó' nagysága szerint 1, 2, 3, vagy több teli marokkal, jól megtörvén őket tiszta mozsárban, egy ruhába kösdbe, azután tiszta folyó vízben, a' melly hasonlóan a' hordó' nagyságához szabva 6—8, vagy több itszényi lehet, főzd-meg, 's elvégre nyomd-ki a' lévőbe a' megfőtt magvakat erőssen, és a' mint az előbb mondódott, öntsd melegen a' hordóba.

2-or. Meg kell a' legjobb üvegből készült champániai butéliákat a' Kereskedőktől előre szerezeni, tiszta vízzel a' legnagyobb szorgalommal, míg nem tellyességgel tiszták lesznek, kimosni, a' vizet is utolsó cseppig belőlök kicsorgatni, azután tisztítások után szájokra állítani, 's megtöltésökig úgy hagyni. A' butéliák tisztításának mindazonáltal nem előbb, hanem megtöltésök előtt 24 órával szükség megesni.

3-or. A' dugók egésséges 's nem lyukatsos dugó-kéregből (Pantoffelholz) készültek legyenek, mellyeket a' palaczkokba fa-kalapácsal kell verni.

4-er. A' beszurkoláshoz végy egyenlő mértékben sárga-viaszt, szurkot, gyantát, 's egy nagy serpenyűben olvaszd 's kavard-el, azután

mikor a' dugók jól a' butéliákhoz vannak vékony dróttal kötve, minden palaez' száját dugóstól mártsd-bele, 's vége a' munkának.

Szőlő szedése és sajtolása.

A' legjobb 's érettebb szőlő gerésdek szedtetessenek, kivált jó volna, ha ugyan csak harmatosan szednék, a' mi a' legfinomabb és frissebb nedvet adja.

A' szőlő szemek okossan szemeltessenek-le, 's a' száraz vagy csutkák tétessenek-félre, és csak igen gyengén sajtoltassanak-ki.

Minekutánna hordóba töltetett a' must, jól rá-kell vigyázni, mert mihelyt az első forrás elmúlt, azonnál le kell a' bort első hordójából a' másodikba húzni, mellyben mint-eggy egy holnapig marad, azután ismét bold' fogytán a' harmadik hordóba kell levonni, mellyben butéliákra töltéséig, a' minek Mártzius' 10 és 13-dika között elmulthatlanul kell megtörténni, csendességben marad a' nélkül, hogy az ember hozzá nyúlna.

A' fehér bor' tisztítása.

Vég egy akéhoz 4 lat megtisztított arabiai gummit, töresd-meg jól apróra, mikor a' kívánt mennyiség készen van, először a' hordóból egy jó teli dézsa bort vegy-ki, vess-bele a' gummiból valamit, mind-addig keverd-össze, míg gondolod, hogy elolvadt, akkor dézsából a' bort cressd-riszsa a' hordóba; a' töb-

bi gummit pedig már előre vedd a' hordóba, 's azt ott egy pálcátskával keverd jól széjjel.

Keres borkos

Nem kell gummit venni, hanem csak tojás fehérét egy tálon borban habnak vervén, töltsd a' hordóba.

A' világosító szereknél hordóba eresztésük után be kell azt mindjárt jól verni, és 14 's több napokig is bezárva tartani.

A' bornak butélikra való szedése körül.

Jól kell vigyázni, hogy a' hordó' kifürása ne igen alant essék, végtére pedig a' butéliákat arra a' sorra-való figgyel, melly szerint azok a' megtöltésnél elsők, középsők és utolsók valának, kelletik jó száraz homokba (mert ennek is itt nagy befolyása van) elrakni, 's osztán szükség azokat gyakran napjában többször is megtekingetni, hogy valyon mikor kezdenek ropogni, mert a' nélkül, hogy némelyek szét ne repedezzenek, az meg nem eshetik; és mihelyt ez észre-vétetett, azonnal fel lehet néhányat próbának okáért közölők bontani. A' dugó és bor közötti üregnek mindenkor két czolosnak kell lenni.

Gyenge bort javítani.

Ha a' bor fél nap palackban állván magát megtöri, az az megárgól vagy inkább veres-

dik, jele — hogy gyenge. Ezen esetben a bort huzd le, adván nékileg kevés bűdöskéből és porrá reszelt szerecseny-dióból készült kén-gyertyával ánslogot, de a mely legalább 12 óráig álljon az üres hordóban. Azután tölts a hordóba; minden akóra egy üdöspáty számitván, megfűszterített s minden pörkölt szagától megmentetett 40 grádusú égött-bort; a hordó is, ereje helyre fog állani. Spiritus reetificatissimus, reetificirt s und ennfelster 40 grádigen Weingeist Patikákban árulják.

Eczetes bort meggyógyítani.

Eznek próbált orvoslása ez: át-szítált hamu közé darabokra szelvelt sajtalant, új szalonnát tegy, egy nagy s új fazékba jó s minden eczetesség nélküli új-bort tölts rá, s addig főzd, míg az egyvelék; olyanmá lesz mint a lentus; ezt vastagon ruhára kend, s az eczetes ború hordót szinig megtöltvén, a szalonnás péppel bekent ruhát a hordó dugójával oly formán szűrtsd le, a szájára, hogy a ruha a bort érje. Ezután a hordó száját is kend körülszalommás hamuval, hogy semmi levegő hozzá ne férhessen; hagyd így hat hétig állani, azután ihatod.

Ha a hordó fut.

Olvassz-fel fejr fenyő-fa szurkot, hints közibe hamut és fagygyót s ezt mind telkevervén, kend be vele a hasadékat.

Ha nedves vagy tehenből fut.

Friss tehen-túrót, méz-port, tiszta búza-
liszter tojás-fejérével össze-gyúrva, kend-be
vele a hasadékokat.

Nedves szobákon segíteni.

Tsinalj 4 czolnyi négy szögű lyukakat a
nedves szoba szegleteitől, fél-suknyira föld-
szint a falon keresztül, akár a putyar, konyha
vagy útsza felé, csak ezen lyukak mindenkor
a szoba ajtaja irányában essenek. Az ilyen
lyukakra, drothból font sűrű ablakotskákat le-
het készíteni, hogy hotni fereg a szobába
ne jöhessen; nyáron nyitva tartassanak, tel-
ben pedig be lehet őket tapasztalni. En a ma-
gam házat, illy lyukakkal menttettem meg a
nagy nedvességtől.

**Hogy a méz sertés mindenkor jól egyen,
& emészszen.**

Adjál minden sertésnek napjában két tel-
maroknyi zabot, mellyet illy formán sózz-be.
Tegyel annyi zabot, mennyit két napra ele-
gendő, rétekesen sóval keverve egy edény-
ben, s önts rá egy kevés vizet. Az edénynek
nem szabad tele lenni, mert a zab feltűzad-
ván, kiomlana belőle. Hízók, mellyek illyes
zabot kapnak, mindenkor etkesek marad-
nak. A legjobb izan megemésztő-
nek.

Az eczetbe tartó ázalek-férgek ellen.

Midőn új eczet ágyat készítesz, vagy kész eczetedbe is vess változtatott fekete-hors szemeket; soha sem fognak benne ezen undorító férgek teremni.

Hogy az édes tej össze - ne fusson.

Nyáron elég hűvös van vele, azért minden háznál tartanak hővetkező folyóságot. Vegyél a gyógyszer-árulónál megtisztított hamu-zsirt, sal alcali depuratum, és tiszta vizet, mindegyikből egyforma nehézségnyit, vegyítsd össze, és tsinálj-belőle tiszta folyóságot. Eből cseppents egy itze édes tejbe 12-16 cseppet, keverd benne jól el, tedd a tűzre, 's főzd-meg, úgy soha sem fog a tej össze-menni. Azonban a' tej' minéműségéhez mérsekelve kell ezt a' szert használni; tudni-illik, ha a' tej régibb, többet; ha friss, kevesebbet lehet bele csepegtetni. Ez a' szer a' tejnek nem árt, sőt hasznos voltát öregbíti.

Savanyú sárt megjavítani.

Vegy - elő egy friss tojást, szurjal bele tővel körös-körül lyukakat, tegyél hozzá meg-hámozott babér szemeket, 's egy kevés száraz komlót, néhány árpa szemekkel, kösd mind egy zsacskóba, és bocsásd a' hordó száján a' sorbe, megjavul tőle.

Hogy a' dengé légy húsdot be ne köpje.

Dörzsöld-meg a' húst erősen kigyó-trank, máskép: sarkany-füvel, artemisia dracunculus, nem köpi a' légy; azomban ez a' fü salátának is egészséges lévén, a' húsnak sem fog ártani.

Hogy a' vaj esztendeig is frissen elálljon.

Vegyél fél lat nád-mézet, ugyan annyi salétromot, egy lat konyha sőt egy fontnyi vajhoz, gyúrd jól össze, és nyomd keményen valami mázos edénybe; 14 nap múlva már megehető a' vaj, és sokkal kellemesebb ízű fog lenni, mint a' szokott mód szerint besózott más vaj, és azon friss ízében esztendeig is eláll, mellyel készítésekor bírt.

Besózott halat kiáztatni.

Azon víz közzé, mellyben a' halat áztatod, tegy egy kevés rövid szénát, minden sósságot kivesszi.

Hogy a' fegyvered meg ne rozsdásodjon.

Tegyél fa-olajba ón-hamut, Blen-Haub, és tedd ki kilenczed napig a' verő-fényre. Ha ezen olajjal fegyveredet vagy más vasból és aczélból készült eszköződöt bekened, a' rozsdá meg nem fogja. Ha pedig fegyveredet a' rozsdá már megtelepedett, úgy azt bonkó-olajjal, oleum tartari, kend-meg; és a' rozsdát azonnal leereszi, és a' vasat élőbbi fényre be állíthatja.

Hu valahán fergőt elnyel.

Azonnal igyál meg egy szűzsa akár minő herbatét jó erős pálinkával feleresztyed.

Milton vataki: füleiben pondrók teremnek.

Gyakran megtörténik, hogy a gyermekeknek, de néha meglett emberek füleik fáján, folynak, s azokban pondrók teremnek. Illy esetben egy szelet friss juh-sajtot végy elő, kössd a fülre, más nap a pondróknak híre se lesz. Sajjal meg az állatok sebeitől is ki lehet a fergeket vesztetni.

Fog-fájás elleni szerek.

Készíttess magadnak gyógy-szer árulónál fél lat görög-szurok, egy lat gyanta-csipából, (tessék) fél lat porrá tört, kőör-bogarakból, fél lat Storax liquidusból, flastrom; midőn azután a fogad valamelly nátha-nemű nyavalya. Flusz miatt fáj, kenj ebből a flastromból egy kevéset oly darabba rendez selyemre, mint egy hűjcsőre, s fejednek az orvoldalán lévő füléd gödrébe ragaszd, melyen fogaid nem fájnak, és mind addig ott tartasd, míg megától le-nem esik, mikor azonnal használd, nemcsakugyan egy kevéset, később de mindörökre rövid idő alatt fogadnál a fájdalom kiáll. gon-hozd, mint a megelőző egy csipke, egy pár rúta levélből egy kevéset konyha sóval kis golyóbisotskát, dugd az

ortzád' egészséges oldalán lévő füledbe; majd csak nem azonnal szünteti-meg a' fogfájást.

Vagy törj-meg mozsárban egy fél foghagyma czikketskét, keverj közibe kés-hegynyi porrá-tört jóféle sáfrányt; tsináld péppé, 's kössd azon karodnak verő-erére, a' melly oldaladon fogad fáj. Huszonnégyszáz óra alatt a' fogfájás megszűnik 's többé elő nem jő. Ha karodon a' fog-hagyma holycsát húzott, írósz vajjal vagy édes tejfellel kend-be, 's az is elmúlik.

Gyomor-görcs, vagy Kólika ellen.

Szerezz magadnak a' gyógyszer árostól vitriolizált bor-követ (tartarus vitriolatus,) vagy három latot, osztasd-el vele egyenlő részekre, vagy is negyed-rész latokra, és midőn érzed, hogy a' gyomor-görcs kerülget, azonnal vegyél-be egy negyed-rész latot forró vízbe felolvasztva hidegen, 's így folytasd a' bevételt minden fél órában egyszer; addig, míg fájdalom meg-nem szűnnek; a' mi a' harmadik, legfellebbebb negyedik por' bevétele után következik. Ez vala sok esztendőig az én orvosi szerem ebben a' veszedelmes nyavalyában, míg a' következő megörző módot nem tanul-tam-meg.

Vagy: hordozz a' mezítelen hasadon az ing alatt oly darab flanell darabot, melly mejedtől kezdődve egész hasadat befogja; soha többé rajtad a' kólika kinem üt. Engemet ez a' mód tőle végképen megmentett, de télben-nyárban egyaránt hordom hasamon a' flanellt.

Vagy: Igyál-meg hevenyében egy meszszelnyi akkor fejetett friss meleg tejet, melybe tetszésed szerint egy kevés paprikát vegyítettél; ez is használ.

Elgyengült szemeket helyre-hozó szer.

Vég a' gyógyszeres-boltban, vagy más boltban ánis-szagú köményt, melyet fenikulumnak neveznek, törd liszté, 's vegyíts-bele poros nádmézet. Ebből a' porból minden nap éh-gyomorra egy kávé kanálnyi vegyél-be, szemeidet pedig ezen kömény vizével napjában néhányszor mosogasd úgy, hogy egy kevés mindenkor szemeidbe menjen belőle; néhány hetek múlva csudát fogsz látni; megromlott szemeid annyira helyre jönnek.

Ha pedig ezen fű' gyökeit fejr borban megfőzik, 's azzal a' szemet napjában többször kimossák; még a' vakságot is kigyógyítja, és a' szemnek belső részéről a' lencse-termést leveszi.

Egygyűgyű szer a' vérhas ellen.

Ha Orvosra szert tehetsz, úgy nincs jobb, mintha azonnal hánytatót veszel, azután pedig végy-elő széles-úti-lapút egynehány gyököt, mosd és vagdald-meg mindenestől apróra; ekkor egy meszszele vízhez ugyan annyi bort kevervén, vess bele egy marok úti-fűvet, 's főzd-meg jól; ennek levéből igyon a' vérhasban szenvedő minden nap háromszor, ugyanint éh gyomorra, dél előtt, 's lefektekor

lágý melegen egy-egy rőmpőlnyit, italát mind addig folytátván, míg a' vér meg-nem szűnik, a' mi 4—6 nap alatt meg szokott esni.

Pokol-var elleni csálhatatlan szer.

Törj péppé egy mozsárban három dió-belet, azután egy kis serpenyűben gyenge pár tűzön folyvásti keverés mellett vagy öt minútumig rőstöld-meg, tégy hozzá két evő kanálnyi szín-mézet, ugyan annyi sárga viaszt, főzd egygyűvé, 's fővése között vess-bele egy evő kanálnyi apróra morzsált fejer szappant, keverd szüntelenül, és midőn már vagy egy fertály óráig főzted, tégy hozzá porrá tört fél lat jóféle safrányt, keverd még néhány minútumig; elvégre a' tűzről levévén, valami cse-rep edénybe tedd-el szükségedre.

Ebből az írból kenj azután szükség' idején valami ruhára egy keveset, kössd a' pokol-varra, 's minden 24 órában frissel változtatván addig rakogasd, míg a' pokol-var ki nem esik, a' midőn osztán a' lyukat akár minő más flastrommal be lehet gyógyítani.

Ezen ír hathatóságának én magam valék szemmel-látott tanúja, midőn egy Bacsót, kinek arczáján lévén a' pokol-var, feje 's nyaka már olyan dagadt volt mint-egy dészsa, ezen szerrel szerencsésen kigyógyítottak.

Vagy: fogj-meg egy pár nagy kereszt-pókot, dörzsöld egy kevés puska-porral péppé, kend ezt egy rongyra, 's kössd-be vele a' pokol-varat; 24 óra múlva elmúlik.

A' szünet nélküli csuklás ellen.

Csuklásban az ember ugyan végtére meghalhat, de könnyű rólla tenni; mert főzz-meg fejer borban egy fejer liliom gyököt, 's ezen borból adj-be a' csuklónak kanalankint, nem sokára megszünik a' baja.

Hogy a' tetü soha meg-ne lephessen.

Hosszú útban járóknak ajánlható. A' ki vagy 30 krajczár árú mosuazt (gyógyszer-árosnál kapni,) magánál hordoz; azt az ilyen férgek soha meg nem lepik.

Rüh ellen házi orvosság.

Először kérj magadnak az Orvostól, alólról hajtó purgátziót, azután egy ló-sóska gyököt áss-ki, tisztogasd; mossd és egy reszelőn reszeld-meg, forralj tejet, 's főzd-meg benne jól a' ló-sóskát; ezzel a' tejjel mosogasd azután lágy melegen testedet minden nap kétszer mind addig, míg a' rühöd elnem mult. — Vagy a' ló-sóska' gyökét friss írósvajba röstöld-meg, 's azzal kenjed testedet.

Szeplő ellen.

Ha lefektedkor néha-néha szeplős orcádat bor - kö olajjal bekened, elvesz rólla a' szeplő.

Ollyan üröm essentzia, melly a gyomrot erősítvén az ember életét meghosszabbítja, 's a testet sokféle rosztól megóvjá.

Tégy 4 itsze jóféle gabona pálinkába két maroknyi lemorzsolt ürmöt; méh vagy is citrom-füből, fodor-mentából, apróra vágda!t Kálmus - gyökből egy-egy maroknyit; száraz narancs hajból fél maroknyit, egy lat fa-hajat, és fél lat szerecseny-dió virágját. Ezen egyveléket palaczkban tévén gyakori felrázás mellett fél esztendeig állani hagyjad a' nélkül, hogy hozzá pálinkát töltenél; fél esztendő múlva használhatod.

Megfagyott tagokat helyre hozni.

Végy 4 lat jeget, ugyan annyi friss és saj-talan vaját, tedd uj serpenyőbe tűzre, 's mind addig röstöld, míg csak ír formájúvá nem válik. Megfagyott tagjaidat ezzel az írrel minden este kösd - be, 's 8 nap múlva helyre hozod.

Vagy: Mihelyt észre-veszed, hogy orrod, kezed, lábad, vagy más tagod megfagyott; vagy ha már ez előtt régen megfagyott, a' daganat is régi, de még fel nem repedezett volna; tehát egy ruhát hamu-lúg és terpentinszöszből (Terpentin-geist) készült keverékbe mártván, estve megfagyott tagodra borítsd, kössd-be még más száraz darab - vászonnyal is, 's más nap szenvedő részedet meggyógyúl-

198 *Nyolczadik Cikkely. Bér. nem. hasz. hdi Jegy.*

va fogod látni; ha azonban más nap is még valami futó fájdalmat éreznél: még egyszer használd ezen szert.

Aranynak állított portékát megpróbálni.

Márts egy hegyesre vágott tollat erős választó vízbe, 's csapponta belőle a' próbálandó portékára; ha letörlése után a' csepp fekete foltot hágy maga után, úgy nem igazi a' próba alá tett arany.

Wigand György,

Könyvárosnál Kassán találtatik.

A' Házi-orvos az Idegek' nyavalyáinál és a' Fő-szenvedéseinél. Egy vezérő oktató ; mimódon kellessék az idegek' gyengesége minden nemeinek, a' méh-kórságnak, ideg-köszvénynek, ideges kiszáradásnak, ideges szél-ütésnek, görcsöknek, Vida tánczának, ájulásnak, guta-ütésnek, fő-fájásnak, fog-fájásnak, szem-nyavalyáinak, vakságnak, süketiségnek 's a' t. jó eleve eleit venni, és gyógyítani. — Egy Toldalékkal, a' Ver-mértékletekről (Temperamenta), a' Kedvely (Gemüth) 's lelki-nyavalyákra való hajlandóságról. Lutheritz Fridrik után magyarul kiadta és a' maga észre-vételeivel 's tapasztalásaival meg bővítette Szabó Jó'sef. T. N. Szabolcs Vármegye' és Nagy Kún-kerület' volt rendes Fő-orvosa. Kassán, 1831. 8. Csinos borítékba 40 kr. p. p.

Házi-Patika, vagy Szükségben segítő Orvosi Könyvétske, a' Nem Orvosok' számára. A' külső és belső Nyavalyák' legnyomósabb és a' valóságos tapasztalás által békibizonyosodott Házi orvosi Szereknek esmeretére, kiválasztására és alkalmaztatására, vagy használására ; az abban elő-forduló nyavalyáknak Betűk szerint kidolgozott tükéletes Laistromával, és az azok ellen alkalmaztatandó Orvosi Szerekkel egygyütt. — Dr. Lutheritz Károly Fridrik után fordította, és mind a' Városokon, mind a' Falukon való használhatáshoz alkalmaztatta Szabó Jó'sef, Ttes Ns. Szabolcs Vármegye' Orvosa és Physicusa. Kassán 1830. 8-ad rétbek békütve csinos Borítékban, az ár 48 kr. ezüst pénzben.

A' tapasztalt Boros Gazda, vagy is a' Bor vegyítésnek és javításnak mestersége. 15 kr. p. p.

Österreichische Nationalbibliothek

